

Maailmankaikkeus inhimillisenä liikkujana:
käsittemetaforan kääntämisen tarkastelua

Kia Kujala
Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteen yksikkö
Käännöstiede (englanti)
Pro gradu -tutkielma
lokakuu 2014

Tampereen yliopisto
Käännöstiede (englanti)
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

KUJALA, KIA: Maailmankaikkeus inhimillisenä liikkujana: käsittemetaforan kääntämisen tarkastelua

Pro gradu -tutkielma, 75 sivua + englanninkielinen tiivistelmä 5 sivua.
lokakuu 2014

Tiivistelmä

Tarkastelen tutkielmassani käsittemetaforan kääntämistä TAPAHTUMARAKENNE-metaforaksi kutsutun laajan käsittemetaforajärjestelmän toiminnan näkökulmasta. Käytän teoriapohjanani perinteistä käsittemetaforateoriaa. Tutkin, millaisia eroja ja yhtäläisyyksiä aineistoesimerkkieni suomennosten käsittemetaforisessa rakenteessa on suhteessa alkutekstiin. Käsittemetaforateorian mukaan metaforisuus ei ole ainoastaan kielen pintatason ilmiö, vaan vaikuttaa syvällä ajattelumme rakenteissa ohjaten tapamme hahmottaa todellisuutta. Tämän teorian mukaan kykymme ymmärtää abstrakteja käsitteitä pohjautuu olennaisilta osin fyysisiin kokemuksiimme maailmassa toimimisesta.

Aineistonani on nuorille suunnattu maailmankaikkeuden toimintaa käsittelevä tietokirja *Big Bang – The story of the Universe* (1997) ja sen suomennos *Big Bang – Suuri Alkuräjähdyks* (1998). Aineistosta rajaamieni esimerkkien analyysissä tarkastelen, millaisten käsittemetaforien avulla alkukielisessä aineistossa esiintyvä *maailmankaikkeuden* käsite kuvataan personoituna tekijänä, jonka toiminta on liikettä sijainnista toiseen. Analysoitavan aineiston rajauksessa olen käyttänyt TAPAHTUMARAKENNE-metaforaa löytääkseni *liikettä avaruudessa* edustavat ilmaisut, jotka olen edelleen rajannut kohtiin, joissa tapahtuu personointia.

Selvittelen yhtäläisyyksiä ja eroja, joita ilmenee alku- ja kohdekielten välillä käsittemetaforien yleisellä ja yksittäistasona. Oletukseni on, että yleisen tason käsittemetaforat säilyvät käännöksissä todennäköisemmin kuin yksittäistason käsittemetaforat, joiden kohdalla kulttuurista ja yksilöllistä variaatiota esiintyy todennäköisemmin.

Tutkielman tulosten perusteella alku- ja kohdetekstien käsite rakenteet eroavat toisistaan etenkin yksittäistason käsittemetaforien rakenteissa, mikä tukee tutkimuksen hypoteesia. Odotuksenvastaista tutkimustuloksissani oli, että suomennokset erosivat alkutekstistä yllättävän paljon myös niiden edustamien yleisen tason käsittemetaforien rakenteissa. *Maailmankaikkeuden* käsite esitettiin suomennoksissa vakiintuneempien yksittäistason käsittemetaforisten ilmaisujen ja konventionaalistuneempaa personointia edustavien ilmaisujen kautta. Tutkielmani tilarajoitusten puitteissa ei ollut mahdollista tarkentaa analyysiani siihen, johtavatko metaforisten ilmaisujen käsite rakenteissa ilmevät kieli- ja kulttuurikohtaiset erot abstraktien käsitteiden hahmottamiseen eri tavoin eri kielissä. Tutkielmani perusteella tämä kysymys näyttää kuitenkin otollisena jatkotutkimusaiheena.

Avainsanoja: käsittemetafora, TAPAHTUMARAKENNE-metafora, personointi, kääntäminen

Sisällys

1. Johdanto	1
2. Kuinka käsittemetafora vaikuttaa kielessä ja ajattelussa	5
2.1 Näkökulmia metaforan tutkimukseen	5
2.2 Käsittemetaforan toimintaperiaatteita	8
2.3 TAPAHTUMARAKENNE-metaforan toiminta	16
2.4 Personoinnin rakentuminen	19
2.5 Metaforien yleismaailmallisuus ja kulttuurinen variaatio	22
3. Kääntämisen suhde käsittemetaforaan	25
3.1 Kääntäjä metaforien ammattilukijana	25
3.2 Kääntäminen metaforana	27
4. Tutkimusmenetelmien soveltaminen aineistoon	34
4.1 Metaforan tunnistaminen – MIP- ja MIPVU-mallit	35
4.2 Personoinnin tunnistaminen	38
4.3 Analysoitavan aineiston rajausta	40
5. Aineiston analyysi	42
5.1 Aineiston rajauksen ongelmia ja ratkaisuja	42
5.2 Tutkimusaineiston analyysi	46
5.3 Yhteenveto analyysin tuloksista	62
7. Pohdinta	69
Lähteet	73
English abstract	

1. Johdanto

Opiskeluaikanani käsittelimme eräällä virallisen kääntämisen kurssilla vakuutustekstiä, jonka vastuuvapauslauselmassa ilmoitettiin, ettei kyseinen vakuutus korvaisi vahinkoja, joiden syynä on ”acts of God”. Ilmaisui kiinnitti huomioni ja kysyin kurssin opettajalta, miten tuon kaltainen toiminta on tavattu suomentaa vastaavassa diskurssissa. Sain vastaukseksi ”luonnonvoimat”. Panin merkille, että *jumalan* ja *luonnon* käsitteiden hahmotustavoissa voi ilmentyä olennaisia kulttuurillisia eroja. Kiinnostuin etenkin siitä, miten nämä kaksi käsitettä ilmentävät erilaisia tapoja jäsentää tekijyyttä ja tapahtumia. Tämä inspiroi minua tutkimaan, miten abstrakteja toimijoita ja tapahtumien syitä käsitteistetään eri tavoin eri kielillä. Tämä tutkielma on yritykseni selvittää, millä tavoin hahmotamme tapahtumia persoonallisen tekijyyden käsitteen avulla.

Liikkuminen ja ihmisenä toimiminen ovat perustavanlaatuisia ajattelussamme vaikuttavia käsitteitä. *Maailmankaikkeus* on puolestaan erityisen abstrakti käsite, sillä määritelmällisesti se sisältää kaiken olemassa olevan. Tässä tutkielmassa tarkastelen, kuinka kosmologian alaa edustavassa aineistotekstissäni maailmankaikkeuden kehitystä ja toimintaa kuvataan siten, että *maailmankaikkeuden* käsite esitetään inhimillisenä toimijana, jonka toiminta on liikettä avaruudessa. Mielenkiintoista maailmankaikkeuden hahmottamisesta tällaisena inhimillisenä liikkujana tekee se, että *maailmankaikkeuden* käsite sisältää yhtä aikaa kaiken tilan ja toiminnan mitä voimme kuvitella. Tästä syystä on ilmeistä, että maailmankaikkeuden toiminnan kuvaaminen ihmisen liikkumiseen liittyvien käsitteiden avulla väistämättä edustaa hyvin kapeaa näkökulmaa. Metaforisen kielenkäytön avulla voimme kuitenkin ymmärtää *maailmankaikkeutta* ja sen toimintaa esittämällä se kaltaisenamme – inhimillisenä tekijänä, joka liikkuu sijainnista toiseen.

Käytän teoriapohjanani kognitiivista metaforateoriaa eli käsittemetaforateoriaa. Käsittemetaforateoria soveltuu tutkimuskysymykseni tarkasteluun, sillä se olettaa, että ajattelumme on pitkälti metaforista ja pohjaa maailmassa toimimisen kautta saatuihin fyysisiin kokemuksiin, joiden logiikka puolestaan ohjaa kielenkäyttöämme ja sitä, mitä pidämme todellisena. Käsittemetaforateorian näkökulmasta ajattelumme on pohjimmiltaan metaforista, ja kielessä ilmenevät metaforat heijastelevat metaforista

ajattelua (Lakoff & Johnson 1980: 3). Tässä näkemyksessä metafora on prosessi, jonka avulla pyrimme ymmärtämään abstrakteja käsitteitä soveltamalla niihin konkreettisella, kehollisella tasolla tapahtuvaan toimintaan liittyvää yksityiskohtaista tietoa. Tästä näkökulmasta fyysisyyteen ja maailmassa toimimiseen perustuvat käsitteet paitsi helpottavat mutta voivat samalla rajoittaa kykyämme hahmottaa abstraktioita. Perustavan tason käsitteitä, jotka vaikuttavat sekä suomen että englannin kielissä, ovat muun muassa käsitys inhimillisestä toimijasta, joka voi esimerkiksi liikkua, antaa, tarvita, sotia, syntyä ja kuolla. Kun tämänkaltaisia fyysisiin kokemuksiin perustuvia käsiterakenteita käytetään kuvaamaan abstrakteja käsitteitä, kuten esimerkiksi teorioita, tunteita tai alkeishiukkasia, kyse on metaforisesta ajattelusta. Käsittemetaforateorian kautta on siis mahdollista tutkia, kuinka fyysisenä olentona toimiminen vaikuttaa tapaamme jäsentää todellisuutta kielen tasolla.

Aineistonani käytän populaaritiedettä edustavaa englanninkielistä teosta *Big Bang – the story of the Universe* (1997) ja sen suomennosta *Big Bang – Suuri alkuräjähdyks* (1998), joissa kuvataan maailmankaikkeuden rakennetta alkuräjähdyksen teorian pohjalta. Mielenkiintoista aineistossani on se, että vaikka *maailmankaikkeus* määritelmällisesti sisältää kaiken tunnetun toiminnan, se esitetään aineistossani ennen kaikkea inhimillisenä, toiminnallisena subjektina.

Käsittelen tutkielmassani sitä, kuinka fyysisiin kokemuksiin perustuva ajatusmalli *liikkeestä avaruudessa* vaikuttaa abstraktin *maailmankaikkeuden* käsitteen kuvauksessa analysoitavassa aineistossani. Tutkielmani tarkoitus on selvittää, millaisia yhteneväisyyksiä ja eroja on havaittavissa siinä, miten *maailmankaikkeuden* käsite esitetään inhimillisenä liikkuvana toimijana käsittemetaforien tasolla. Tutkin, millaisia käsittemetaphoria englanninkielisessä aineistossani ilmenee, ja kuinka nämä käsittemetaforiset rakenteet muuttuvat tai säilyvät analysoitavaksi valittujen ilmaisujen suomennoksissa. Rajaan tarkasteluni niihin TAPAHTUMARAKENNE-metaforan (EVENT-STRUCTURE metaphor) kautta tuotettuihin metaforisiin ilmaisiin, joissa *maailmankaikkeus* on personoitu.

TAPAHTUMARAKENNE-metafora on yleisen tason vakiintunut metaforajärjestelmä, jonka pohjalta englanninkielisen käsitejärjestelmän puitteissa jäsennetään sellaisia perustavanlaatuisia käsitteitä kuten *(olo)tiloja*, *syy-seuraussuhteita* ja *muutoksia*. TAPAHTUMARAKENNE-metafora siis jäsentää

englannin kielessä vaikuttavia tapoja hahmottaa *liikettä avaruudessa* ja tämän pohjalta muodostettuja metaforia. Metaforisen ajattelun vaikutus korostuukin juuri vastaavanlaisten vakiintuneiden abstraktien käsitteiden hahmottamisessa – on esimerkiksi vaikea kuvitella (olo)tiloja ilman sijainteja rajoineen, syitä ilman niitä aiheuttavia voimia, tai muutoksia ilman liikettä. (Lakoff & Johnson 1999: 170–206).

Rajaan tarkasteltavan aineiston edelleen sellaisiin TAPAHTUMARAKENNE-metaforaa ilmentäviin teksteihin, jotka edustavat *maailmankaikkeuden* personointia. Tämä menetelmä mahdollistaa niiden ilmaisujen tarkastelun, joissa maailmankaikkeus esitetään sellaisten metaforien avulla, joiden rakenne perustuu ennen kaikkea ihmisenä toimimisen kautta saatuihin kokemuksiin. Koska TAPAHTUMARAKENNE-metafora jäsentää perustavanlaatuisia abstrakteja käsitteitä sen perusteella, millaisia fyysisiä kokemuksia meillä on maailmassa toimimisesta, näiden käsiterakenteiden voidaan olettaa olevan universaaleja eli yleismaailmallisia kaikille ihmisille ja täten yhteisiä kaikille kielikulttuurille. Täten voidaan olettaa, että TAPAHTUMARAKENNE-metaforaa edustavien alkukielisten ilmaisujen käännökset noudattaisivat tätä samaa metaforaa.

Hypoteesini on, että koska TAPAHTUMARAKENNE-metafora perustuu olennaisesti fyysisiin kokemuksiimme maailmassa toimimisesta, myös sen pohjalta tuotettujen ilmaisujen käännöksissä vaikuttaa todennäköisesti sama yleisen tason käsiterakenne. Oletan lisäksi, että mikäli käsitetasolla esiintyy vaihtelua, se tapahtuu todennäköisesti metaforien yksittäistasolla.

Käsitemetaforista on tehty suomenkielistä tutkimusta toistaiseksi vielä niukasti. Käsitemetaforan tutkimus on pitkälti englanninkielistä, ja käsitemetaforateoria lähestyy metaforia lähinnä englanninkielisen kielijärjestelmän näkökulmasta. Kulttuuristen tekijöiden vaikutusta metaforan muodostuksen prosessiin on tutkittu yllättävän vähän metaforateorian puitteissa. Varsinkin käännöstieteen näkökulmasta käsitemetaforan tutkimus on vasta alkutekijöissään. Pidän käsitemetaforien tarkastelua kuitenkin hyödyllisenä työkaluna kääntäjälle, sillä tekstin edustaman käsitemetaforisten rakenteiden jäsentäminen voi auttaa kääntäjää tekemään käännösratkaisuja, jotka tietoisesti joko ylläpitävät tai muuntavat lähtötekstin edustamia käsiterakenteita ja niiden pohjalta muodostuvia miellelyhtymiä. Kääntäjän tehtävän kannalta on hyödyllistä hahmottaa näitä osin tiedostamattomia käsitemetaforia

ja oppia käyttämään niitä työssään tietoisesti. Tutkimuksellani pyrin avaamaan kääntäjille uusia näkökulmia käsittemetaforien tulkintaan ja sitä kautta tekstien työstämiseen eheäksi kokonaisuudeksi.

Tutkielman teoriaosuudessa esittelen käsittemetaforateoriaa ja sen suhdetta personointiin sekä avaan näkökulmia metaforan toiminnan ja kääntämisprosessin yhtymäkohtiin. Aineiston analyysissä käsitelen yksityiskohtaisemmin niitä alkukielisestä aineistosta löytyneitä ilmaisuja, joissa *maailman-kaikkeus* esitetään personoituna liikkujana. Erittelen näiden ilmaisujen sekä niiden suomennosten edustamat käsittemetaforat yleisellä ja yksityiskohtaisella tasoilla ja tarkastelen esimerkki-ilmaisojen ilmeneviä kielten välisiä yhtäläisyyksiä ja eroja sekä käsite rakenteiden että niiden edustamien merkitysten tasolla. Analyysin tulosten esittelyssä nostan esille myös tutkielmani aikana esille nousseita teemoja ja näkökulmia, jotka näyttäytyivät mielenkiintoisina mahdollisina jatkotutkimusaiheina.

Käytän tutkimuksessani käsittemetaforateoriaan liittyvien termien suomennoksina sellaisia termejä, joille olen löytänyt mielestäni tyydyttäviä käännösvastineita alan suomenkielisestä kirjallisuudesta. Suomenkielinen kirjallisuus kognitiivisesta metaforatutkimuksesta on kuitenkin vielä vähäistä, ja kaikille käyttämilleni alkukielisille termeille ei löytynyt vakiintuneita suomennoksia. Niiden termien kohdalla, joille en ole löytänyt vakiintuneita suomennoksia, käytän omia käännöksiäni, jotka olen muodostanut henkilökohtaisen ymmärrykseni perusteella siitä, miten käsittemetaforateoria toimii. Käytän jatkossa pieniä kapiteeliaakkosia korostaakseni käsittemetaforia ja kursiivia ilmaistakseni yksittäisiä käsitteitä.

2. Kuinka käsittemetafora vaikuttaa kielessä ja ajattelussa

Tutkielmani teoriaosuudessa käsittelen käsittemetaforateorian ja kääntämisen suhdetta. Esittelen aluksi käsittemetaforateorian lähtökohtia ja toimintaperiaatteita. Tämän jälkeen keskityn aineiston analyysissä käyttämäni TAPAHTUMARAKENNE-metaforajärjestelmän toimintaan, sillä tutkimani käsite rakenne (personoitu liikkuminen avaruudessa) muodostuu juuri tämän metaforajärjestelmän pohjalta. Käsittelen myös personointia käsittemetaforateorian näkökulmasta. Tutkielmani käännöstieteellinen näkökulma käsittelee käsittemetaforien samankaltaisuutta ja eroja englannin ja suomen kielten välillä. Käännöstieteen kannalta mielestäni on merkittävää myös käsittemetaforien vaikutus siihen, kuinka hahmotamme itse käännösprosessia. Avaan näkökulman käsittemetaforien mahdolliseen yleismaailmallisuuteen ja kulttuuriseen variaatioon, mutta kognitiivisen metaforateorian kentällä kulttuuritekijöiden vaikutusta koskeva tutkimus metaforan toimintaan on vielä suppeaa, ja jätän aiheen käsittelyn tässä tutkielmassa pohdinnan tasolle. Luvussa *Kääntämisen suhde käsittemetaforaan* käsittelen tarkemmin kääntäjän asemaa metaforien ammattilukijana, sekä metaforisen kielenkäytön mahdollista vaikutusta siihen, kuinka käännöskäsityksemme muodostuu.

2.1 Näkökulmia metaforan tutkimukseen

Perinteiset käsitykset metaforasta perustuvat oletukseen, että sanoilla on kirjaimellinen merkitys. Tähän oletukseen perustuu myös vanhimpana metaforateorian pidetty metaforan korvaamisteoria, jonka perusteet on esitelty jo Aristoteleen *Runousopissa*. Korvaamisteorian mukaan metafora syntyy, kun sana tai ilmaus on asetettu toisen tilalle. Tähän nimityksen siirtoon kuuluu myös merkityksen siirto, ja teoria olettaakin, että metafora korvaa kirjaimellisen merkityksen, ja että kirjaimellinen merkitys ylipäänsä on olemassa. (Elovaara 1992: 12). Tällöin esimerkiksi ilmauksessa ”*Olen kurkkuani myöten täynnä perunoita*” lihavoitu osuus on vaihdettavissa kirjaimelliseen merkitykseen, esimerkiksi ”*olen syönyt perunoita enemmän kuin tarpeeksi*”. On selvää, että edellistä esimerkkiä ei voida tulkita kirjaimellisesti, sillä kurkkuaan myöten perunoilla täytetty puhuja ei fyysisesti kykenisi pukemaan tilaansa sanoiksi. Korvaamisteorian mukaan metaforan tehtävä on korvata sanotun kirjaimellinen merkitys kuvaannollisella ilmaisulla. Tällöin sanotun kirjaimellista merkitystä pidetään ilmaisun ensisijaisena merkityksenä, eikä metaforan katsota varsinaisesti tarkentavan ilmaisua.

1800-luvulle asti vallinneen klassisen retoriikan piirissä metaforisen ilmaisun tehtäväksi katsottiinkin lähinnä sanotun havainnollistaminen, koristaminen ja sanaston täydentäminen (Elovaara 1992: 10).

Nykyaikaisempaa näkemystä metaforan toiminnasta edustaa käsittemetaforateoria, joka kuuluu kognitiotutkimuksen piiriin ja yhdistää muun muassa kielitieteen, kirjallisuudentutkimuksen, sosiologian, psykologian, antropologian ja filosofian tutkimusalueita. Kognitiivinen tutkimus on hylännyt näkemyksen metaforasta kielikuvana ja korostaa sen sijaan metaforan tehtävää ajattelun kuvastimena. Kognitiivista metaforan tutkimusta luonnehtii taipumus etsiä yleisiä periaatteita metaforan toiminnalle, kun taas kielitieteellisille näkökulmille on tyypillisempää kiinnittää huomiota metaforan käytön kontekstien erityispiirteisiin sekä kielenkäyttäjiin (Zanatto ym. 2008: 2–3).

Tutkimuksessani käytän niin sanottua perinteistä käsitteellistä metaforateoriaa. George Lakoff ja Mark Johnson ovat luoneet pohjan tälle teorialle kirjassaan *Metaphors We Live By* (1980). Kirjan esittelemän käsitteellisen metaforateorian mukaan kaikki metaforinen tulkinta edellyttää kokemuksellista pohjaa, toisin sanoen kehossa olemisen kautta saatuja kokemuksia. Siitä, onko kirjaimellinen tai kehollisista kokemuksista riippumaton objektiivinen merkitys ylipäänsä mahdollista, vallitsee kognitiivisessa kielitieteessä eriäviä näkemyksiä. Käsittemetaforateorian huomattavin ja yleisesti hyväksytty lisäys metaforateorian perinteeseen on joka tapauksessa ajatus, että kehollinen kokemuksellisuus jollakin tavalla väistämättä *vaikuttaa* tapaamme käyttää kieltä ja ajatella.

Kognitiivinen metaforateoria yleisesti ottaen olettaa, että yksilöllä on luova osuutensa metaforisten ajatusmallien kehittämisessä, vaikka samalla olettaakin fyysisten kokemusten ohjaavan ja rajaavan niitä muotoja, joita luova kielenkäyttö voi saada. Tämä tekee metaforasta antoisan tutkimuskohteen, sillä metaforan luovat mahdollisuudet voivat valottaa kykyämme omaksua uusia ajattelumalleja. Viimeaikaisempaa metaforanäkemystä edustaa puolestaan Gilles Fauconnierin ja Mark Turnerin esittelemä *blending*-teoria (tunnetaan myös nimillä *conceptual blending* ja *conceptual integration*). Fauconnier ja Turner (1996 & 1998) esittävät, että niin kieli kuin nykymuotoinen kulttuuri, uskonto ja taide ylipäänsä ovat kaksisuuntaisen käsitteiden sulautumisen (double-scope conceptual integra-

tion) mahdollistamia ilmiöitä. Heidän mukaansa ihmisaivojen neurologisen rakenteen kehitys saavutti kyvyn tähän monimutkaiseen käsitteiden sulautumiseen noin 50 000 vuotta sitten, minkä seurauksena ihmisryhmien varhaiskulttuurien ominaispiirteet, kuten kieli, rituaalit, uskonnot, numerojärjestelmät, taide ja fantasiat, alkoivat muodostua (Fauconnier & Turner 2002). Tämän näkemyksen mukaan käsitteiden sulautumisen prosessi on kaiken ymmärryksen keskiössä, eikä uuden tiedon omaksuminen, luominen tai vuorovaikutus muiden ihmisten kanssa ole mahdollista ilman tätä prosessia.

Blending-teoria yhtyy monelta osin käsittemetaforateorian kanssa: kumpikin teoria pitää metaforaa käsitteellisenä eikä ainoastaan lingvistisenä ilmiönä ja olettaa sen tulkinnassa tapahtuvan systemaattista kielen, kielikuvien ja päättelyketjujen heijastelua kahden käsitepiirin tai -alueen välillä. Teoriat eroavat kuitenkin toisistaan siinä, että käsittemetaforateoria ensinnäkin rakentuu mielikuvaedustusten (mental representation) muodostamiin pareihin, toiseksi olettaa metaforan muodostuksen olevan yksisuuntaista (lähdealueen rakenteensa vaikuttaa kohdealueeseen), sekä kolmanneksi keskittyy lähinnä vakiintuneisiin metaforiin. Blending-teoria puolestaan olettaa metaforan muodostuksen rakentuvan useamman mielikuvan pohjalta eikä oletta selkeää suuntaa, jota tämä prosessi noudattaisi. Blending-teoria Lisäksi blending-teoria keskittyy usein uusiin ja lyhytaikaisiin käsitteistykseen. (Grady & al. 1997: 101.)

Siitä, onko ajattelumme mahdollista ilman metaforista ymmärrystä ja missä määrin metaforiset rakenteet tarkalleen ohjaavat ajatteluumme, vallitsee kognitiotieteissä eriäviä näkemyksiä. Murphy (1996) on jaotellut kognitiotieteissä vallitsevat tulkinnat metaforan suhteesta sen kuvaamaan todellisuuteen ”vahvaan” ja ”heikkoon” versioon sen perusteella, kuinka vahvasti ajattelumme katsotaan olevan metaforista. Hän katsoo Lakoffin ja Johnsonin käsittemetaforateorian edustavan metaforateorian vahvaa versiota ja kritisoi vahvaa versiota siitä, että tämän näkemyksen mukaan tietyt käsitteet eivät ole olemassa itsenäisinä, tarkasti määritettyinä edustumina ajattelussamme, vaan ne ymmärretään metaforisesti käyttäen jotain toista, tutumpaa käsitealuetta. Esimerkkinä Murphy esittää tunteiden käsitteistämisen – koska emme ymmärrä tunteita hyvin, puhumme niistä paremmin ymmärtämämme lämpötilan käsitteen avulla. Vahvan version mukaan käsityksemme tunteista olisi määrittynyt siitä käyttämiemme käsitekartoitusten perusteella. ”Heikon” version mukaan meillä sen sijaan

on kyllä pitkälle kehittynyt käsiterakenne, joka edustaa vähän ymmärtämiämme abstrakteja käsitteitä, kuten tunteita, mutta tämä tunteita edustava käsitealue on saanut vaikutteita kulttuurin puitteissa käytetyistä lämpötilaan viittaavista metaforista. (Murphy 1996: 176–179.) Tunteiden hahmottaminen lämpötilan avulla ilmenee esimerkiksi ilmaisuissa ”Minulla on kuumia tunteita häntä kohtaan”, ”I was boiling up with rage”, ”Tunteeni häntä kohtaan viilenivät” ja ”You better cool down before you speak”.

Sekä vahvalle että heikolle näkemykselle metaforan suhteesta sen edustamaan todellisuuteen on yhteistä, että ne olettavat metaforien olevan käsitteellisiä siinä, että ne joka tapauksessa *vaikuttavat* abstraktien käsitteiden toimintaan ihmisten ajattelussa (Gibbs 1997: 147; kursivointi KK).

2.2 Käsittemetaforan toimintaperiaatteita

Käsittemetaforateorian ytimessä on ajatus käsitekartoituksesta, jossa kohdealuetta kuvataan lähdealueeseen liittyvän käsitejärjestelmän avulla. Lähdealuetta edustavat fyysisen toiminnan ja kulttuurin kautta opitut peruskokemukset, tutut käsitteet, joita sovitetaan vaikeammin ymmärrettävään kohdealueeseen eli yleensä abstraktimpaan käsitteeseen. Käsitteet, joita pidämme vakiintuneina ja täten ei-metaforisina kuten *matkat*, *kasvit*, *tuli*, *uni*, *valo* ja *syntyminen*, ovat asioita, jotka kuuluvat fyysiseen peruskokemuksiimme ja perustuvat tavanmukaisiin sosiaalisiin ja kehollisiin kokemuksiimme. Nämä peruskokemukset muodostavat lähdealueen, minkä vuoksi yksittäisen lähdealueen sisältämä käsitteiden kirjo on juuri tietynlainen: maailmassa havainnoimamme syy-seuraussuhteet, toimintamallit ja hahmot edustavat tietynlaisia toistuvia kuvioita. Lähdealueiden sisältämät tietorakenteet ja niiden pohjalta muodostetut johdelmat eli tuttujen tietorakenteiden pohjalta johdettu logiikka jäsentää ja rajaa kohdealueita.

Lähdealueet sisältävät yleensä yksityiskohtaisempaa tietoa, kun taas kohdealueet edustavat yleisemmän tason käsitteitä. Perinteisesti tällaiset käsitekategoriat ymmärretään hierarkkisena puuna: ylemmän tason kategoriat edustavat harvalukuisempia mutta yleisimpiä piirteitä kuin puussa alempana olevat kategoriat, ja pystysuuntaiset kategoriatasot ovat samanarvoisia ajattelumme kannalta. Mark

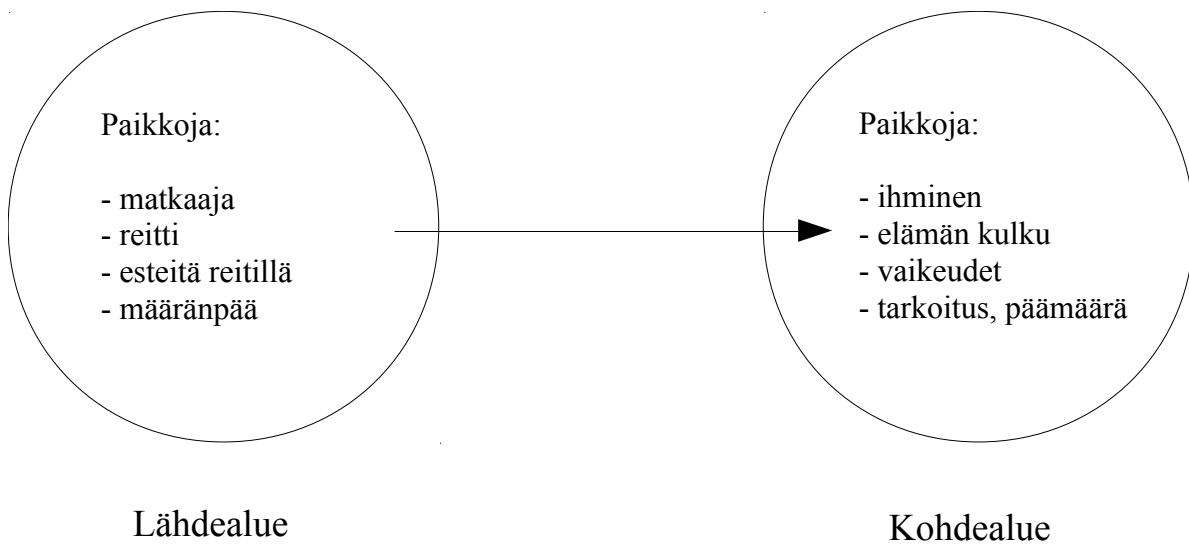
Turner kuitenkin huomauttaa, että ajatus kategoriapuusta, joka samanmuotoisine oksineen ja nivelineen edustaisi objektiivista todellisuutta, on yksinkertaistava malli. Hän korostaa, että käsitekategoriat muodostuvat sen pohjalta, miten ne mahdollistavat toimintamme maailmassa ja sopivat kokemukseemme. (Turner 1991: 148.) George Lakoff (1987) onkin kehittänyt käsitteen *kognitiivisista malleista* korvaamaan klassisen mallin kategorioista. Tässä hahmotuksessa käsitteiden suhteet hahmotetaan pikemminkin käsitealueiden ja niiden välisten vastaavuuksien kuin kiinteiden kategorioiden avulla. Käsittemetaforateorian näkemys käsitteiden olemuksesta onkin lähempänä hahmopsykologiaan perustuvaa ajatusta *hahmoista* (gestalt) kuin hierarkkista ja objektiivista käsitteiden järjestelmää.

Skeemat

Metaforan merkitys muodostuu, kun kohdealue kartoitetaan lähdealueeseen kuuluvien ominaisuuksien avulla. Kaikkia lähdealueen ominaisuuksia ei kuitenkaan välttämättä käytetä kartoittamaan kohdealuetta. Kognitiivisen metaforateorian terminologiassa käsitealueen sisältämää tietorakennetta kutsutaan skeemaksi, ja tämän rakenteen sisältämiä yksityiskohtia tai ominaisuuksia paikoiksi (slot). Lakoff ja Turner (1989) käyttävät esimerkkinä kartoituksesta perusmetaforaa LIFE IS A JOURNEY, joka toimii myös suomeksi muodossa ELÄMÄ ON MATKA. Tässä metaforassa käsityksemme MATKASTA toimii skeemana, jossa on paikkoja, kuten MATKAAJA ja LÄHTÖPISTE. Käsitealueiden välinen kartoitus toimii niin, että lähdealueen skeeman paikat MATKAAJA ja LÄHTÖPISTE suhteineen (kuten etenemisen ja määränpään käsitteet) yhdistetään kohdealueen ELÄMÄ vastaaviin paikkoihin ELÄVÄ IHMINEN ja SYNTYMÄ. Tämän kartoituksen pohjalta on mahdollista ymmärtää yksityiskohtaisia metaforia, kuten ”Hän oli tullut tiensä päähän”, ”Kuljimme vuosia rinta rinnan” ja ”Saavutin kaiken, mitä tahdoinkin”.

skeema: MATKA

skeema: ELÄMÄ

Kuva 1: Kaavio skeemojen käsitekartoituksesta lähdealueelta kohdealueelle. Alueiden välillä oleva nuoli kuvaa kartoituksen suuntaa: MATKAN skeemaan kuuluvia yksityiskohtaisia piirteitä (paikkoja) käytetään täydentämään vastaavia abstraktimpia paikkoja ELÄMÄN skeemassa.

Perusmetaforien vahvuus on siinä, että niiden avulla on mahdollista luoda uusia skeemoja kohdealueeseen: *elämä* voidaan käsittää muillakin tavoilla, joihin matkan skeema matkalaisineen, päämäärineen ja esteineen ei sisälly. Tämä käy ilmi esimerkiksi metaforasta ELÄMÄ ON VIRTAA, joka toimii pohjana ilmaisulle ”Elämä soljui rauhaisasti”. Kun skeema tai metafora on kerran ymmärretty, siitä tulee käsitejärjestelmämme vakiintunut osa, jolloin sen käyttö on vaivatonta ja huomaamattonta. Lakoffille ja Turnerille käsite-metaforat ja käsiteskeemat ovatkin erityisen elinvoimaisia osia käsitejärjestelmämme, sillä käytämme niitä jatkuvasti, automaattisesti ja tiedostamattamme. Käsiteskeemat muodostavat vakiintuneita kognitiivisia malleja, joiden avulla on mahdollista ymmärtää

ja järkeillä kokemuksiamme. Hankimme näitä malleja toisaalta suoran kokemuksen, toisaalta kulttuurin kautta. (Lakoff & Turner 1989: 61–67.) Mikäli käsittemetaforissa esiintyy kulttuurista variaatiota, se tapahtuu todennäköisesti juuri maantieteellisiin tai kulttuurisiin tekijöihin perustuvien skeemojen tasolla.

Jokapäiväiset kokemuksemme maailmassa toimisesta muodostavat sarjan säännöllisiä ajatusmalleja, joiden pohjalta skeemat muodostuvat. Skeemat perustuvat fyysisiin kokemuksiimme, eivätkä näin ollen ole niistä irrallisia. Siitä huolimatta voimme heijastaa skeemojen rakenteen abstrakteihin, ei-fyysisiin käsitteisiin. Tämän ajatuksen mukaan skeemat eivät ole satunnaisia, vaan ne ovat systemaattisia ja eheitä. Skeemojen toiminnalle on tyypillistä, että ne luovat mielleyhtymiä ja rajaavat päätelmiä. (Turner 1987: 22.)

Täten skeemojen käyttö paitsi helpottaa abstraktien käsitteiden ymmärtämistä myös kuljettaa mukanaan rajoituksia kohdealueen hahmottamiselle. Yksi yleisimmistä abstraktien käsitteiden hahmottamisessa käytetystä skeemoista on fyysiseen toimintaan liittyvä *säiliön* käsite: koska kehollamme on selvät rajat sisä- ja ulkopuoliseen, ja käsitämme ihmisenä olemisen kehossa olemisena, on helppoa soveltaa tätä skemaattista mallia muiden asioiden ja olentojen toimintaan. Puhuessamme esimerkiksi ”mieleen tulevista ajatuksista” käytämme SÄILIÖ-skeemaa sekä *ajatusten* että *mielen* käsitteiden hahmottamiseksi, sillä tässä ilmaisussa *ajatuks*et käsitetään *tulla*-verbin avulla liikkuvina tekijöinä, jotka saapuvat mielen (rajatun olion) sisälle.

Kaikki metaforat eivät kuitenkaan toimi kartoittamalla käsiterakennetta toiseen käsiterakenteeseen. Lakoff ja Turner (1989) erottavat toisistaan kuvallisen metaforan (image metaphor) ja mielikuvaskaeman (image-schema). Kuvallisen metaforan toiminta poikkeaa muista käsittemetaforan lajeista siinä, että kuvallisessa metaforassa käsitekartoitus perustuu lähde- ja kohdealueissa olevien yksityiskohtaisten kuvien samankaltaisuuden tunnistamiseen. Esimerkkinä kuvallisesta metaforasta Lakoff ja Turner antavat runosäkeen ”My wife ... whose waist is an hourglass”, jonka ymmärtäminen perustuu samankaltaisiin visuaalisiin piirteiden naisen vyötärön ja tiimalasin välillä. Kuvalliset metaforat eivät välttämättä jäsennä arkipäiväistä käsitejärjestelmäämme, mutta ne voivat silti käynnis-

tää käsitemetaforisen tulkinnan. Toisin sanoen kuvallinen metafora voi aloittaa toimintansa esittelemällä kaksi kuvaa, mutta kokemuksemme ja maailmantietomme näistä kuvista käynnistää tulkinnan sen käsitejärjestelmän pohjalta, jonka kuviin liitämme. Mielikuvaskaemat puolestaan edustavat visuaalisiin kokemuksiimme perustuvia yleisemmän tason hahmotuksia. Tällainen on esimerkiksi käsitys (olo)tilasta rajattuna alueena. Tämän mielikuvaskaeman pohjalta on ymmärrettävissä esimerkiksi *hereillä olemisesta* puhuminen rajattuna alueena, mikä heijastuu muun muassa vakiintuneessa englanninkielisessä ilmaisussa ”to pass *out*”, jossa olotilan muutos *hereillä olemisesta* uneen samastetaan liikkeeseen rajatun tilan sisältä ulos. Englannin kielessä tilaan liittyvät mielikuvaskemaattiset käsiterakenteet ilmenevätkin pääosin juuri prepositioiden kautta. (Lakoff & Turner 1989: 89–100.) Suomen kielessä mielikuvaskemaattiset käsiterakenteet puolestaan ilmenevät usein paikallissijamuotojen kautta, kuten käy ilmi ilmaisusta ”Olin *unessa*”, jossa *uni* samastetaan skeemaan rajatusta alueesta, jonka sisällä unen kokija on. Paikallissijojen käyttö olotilan ilmauksena on konventionaalistunut osaksi kielenkäyttöä siinä määrin, että ettei niiden käyttöä välttämättä pidetä metaforisena (Onikki 1992: 41).

On suuresti metaforisen ajattelun ja skeemojen käyttämisen ansiota, että kykenemme järjeilemään vaivattomasti niinkin abstrakteista asioista kuin elämästä ja maailmankaikkeudesta. Tällä tekniikalla on kuitenkin myös kääntöpuolensa. Kun käytämme käsiteskeemaa tai -metaforaa, hyväksymme samalla sen todenmukaisuuden. Tällöin ne kohdealueen ominaisuudet, joille ei ole paikkoja lähdealueen skeemassa, voivat jäädä huomiotta. Vastaavasti lähdealueen skeemassa olevalla paikalla voidaan luoda kohdealueelle ominaisuus, jota sillä ei muuten välttämättä olisi ollut. Esimerkiksi käsite-metafora YMMÄRTÄMINEN ON NÄKEMISTÄ käyttää näkemisen lähdealueeseen liittyviä kokemuksia ja käsitteitä selittääkseen abstraktia *ymmärtämisen* kohdealuetta – näkemisen skeemassa on paikkoja, kuten *valo* ja näkemisen funktio. Myös näiden paikkojen sisältämät ominaisuudet kartoitetaan *ymmärtämisen* käsitteeseen, jolloin *ymmärtäminen* saa *valon* kokemukseen liittyviä piirteitä. Tämä tuottaa ilmaisuja, kuten ”I see your what you mean” tai ”Esimerkki toi asiaan lisävaloa”. Kun tätä skemaattista rakennetta käytetään toistuvasti, siitä tulee osa vakiintunutta käsitejärjestelmäämme, jonka pohjalta hahmotamme, arvotamme ja käytämme käsitettä *ymmärtäminen*. Sama vakiintumisen mekaniikka toimii muidenkin metaforan kautta hahmotettavien abstraktien käsitteiden kohdalla.

Vakiintuneet ja luovat metaforat

Kognitiivisessa kielitieteessä käytetty määritelmä ”kuolleiden” ja ”luovien” metaforien erosta yhtyy käsittemetaforateoriassa vallitsevaan varovaiseen yleistykseen: luovia metaforia määrittää se, että niiden ymmärtämiseksi vaadittu käsitekartoitus ei ole konventionaalista ja näin ollen automaattista (Langacker 1988: 69). Myös Zoltán Kövecsesin mukaan ainakin osa luovien metaforien tehosta perustuu niiden kykyyn laajentaa tiettyä kohdealuetta kartoittamalla sitä epäkonventionaalisten lähdealueiden avulla (Kövecses 2005: 107). Nykyisen käsittemetaforatutkimuksen puitteissa yleinen näkemys on, että metaforan tulkinta edellyttää luovuutta ainakin vakiintumattomien metaforien muodostuksessa ja tulkinnessa. Koska vakiintumattomat metaforat esiintyvät yleensä yksilöllisellä tasolla eli ovat yksittäisten kielenkäyttäjien (kuten kirjailijoiden, kääntäjien ja tavallisten kielenpuhujien) luovuuden tuotoksia, on todennäköistä, että metaforan käsite rakenteen variaatiota esiintyy juuri tällä yksilöllisellä tasolla, olkoon kyse sitten vapaamuotoisesta keskustelusta, journalistisesta tekstistä tai käännöksestä.

Mitkä metaforat ovat ilmaisujen merkityksen ymmärryksen kannalta olennaisempia – skemaattisemmat ja vakiintuneet ”kuolleet” metaforat vai käsitealueita laajentavat ”luovat” metaforat? Kääntäjän kannalta voidaan todeta, että kummatkin vaikuttavat olennaisilta kielen ja kirjallisuuden hahmotusvälineiltä, sillä kääntäjän on toisaalta ymmärrettävä vakiintuneiden ilmaisujen merkitys ja funktio, toisaalta kyettävä luomaan uusia ilmauksia tilanteissa, joissa alkutekstin ymmärtämisen kannalta välttämätön käsitekartoitus ei toimi samalla tavalla kohdekielellä tai -kulttuurissa. Käsitekartoitukset voivat erota kielten välillä esimerkiksi ympäristöön perustuvien tai kulttuurikohtaisten (kieli)kuvien eroavaisuuksien vuoksi. Esimerkiksi englanninkielinen itsekehua kuvaava sanonta ”To blow one’s own horn” perustuu sellaiseen kulttuurikohtaiseen kuvastoon, joka on suomalaiselle kulttuurille vierasta. Tällaisen alkukielessä vakiintuneen metaforan kääntäminen kohdekieleen edellyttää kääntäjältä luovuutta. Tutkimuksessani en syvennykään luovien ja kuolleiden metaforien väliseen eroon, sillä pidän mahdollisena, että kaikki metaforista ajattelua vaativa tulkinta ja ymmärrys on potentiaalisesti luovaa toimintaa.

Osa fyysisiin kokemuksiin perustuvista metaforisista ajatusrakenteista on vakiintunut niin luontevaksi osaksi arkista kielenkäyttöämme, että niiden käyttö on huomaamatonta. Myös niiden tulkinta

ja ymmärrys toimivat tällöin automaattisesti. Vakiintuneiden metaforien huomaamattomuutta kuvaa esimerkiksi termin *käsite* metaforisuus: *käsite* itsessään edustaa metaforaa, sillä se perustuu fyysiseen kokemukseen *kädestä*, jonka toiminnallista funktiota abstrakti *käsite* mukailee: käsitteet ovat välineitä, joiden avulla toimimme abstraktilla kielen tasolla järjestäen ja muokaten ajatuksiamme samoin kuin konkreettisella tasolla järjestämme ja muokkaamme ympäristöämme käsien avulla. Vakiintuneet metaforiset käsitejärjestelmät vaikuttavat myös runollisten ja luovien metaforisten ilmaisujen taustalla, sillä metaforan ymmärrettävyys perustuu sen taustalla vaikuttaviin tuttuihin ja vakiintuneisiin käsite- ja rakenteisiin. Vakiintuneita metaforisia ajatusrakenteita voidaan nimittää yleisen tason metaforiksi, ja niiden pohjalta muodostettuja yksittäisiä metaforisia ilmaisuja yksittäistason metaforiksi.

Yleisen ja yksittäistason metaforat

Lakoffin ja Turnerin (1989) määritelmässä perusmetaforat (basic-level metaphor) ovat vakiintuneita käsittemetaforia, jotka ovat automaattisesti tulkittavissa tiedostamattomalla tasolla. Perusmetaforat he jakavat edelleen yleisen tason (generic-level) ja yksittäistason (specific-level) metaforiin.¹ Yleisen tason ja yksittäistason metaforien eroa voi verrata biologiassa vallitsevaan lajitteluun suvun ja lajin välillä – yksittäistason metaforat ilmentävät väistämättä yleisen tason metaforien piirteitä, mutta sama ei päde kääntäen.

Esimerkkinä yleisen tason metaforasta toimii sekä englannin- että suomenkielisessä käsitejärjestelmässä vaikuttava vakiintunut metafora ENEMMÄN ON YLÖSPÄIN, mikä puolestaan heijastuu yksittäistason metaforisissa ilmaisuissa ”Prices have *gone up*” sekä ”Pörssikurssit *nousivat*”. Jotkin yleisen tason metaforat ovat liki korvaamattomia ajattelulle. Tällainen on esimerkiksi perusmetafora (OLO)TILAT OVAT SIJAINTEJA² (STATES ARE LOCATIONS), joka mahdollistaa yksittäistason metaforiset ilmaukset, kuten ”masennukseen *vajoaminen*” tai ”Se oli *tiukka* tilanne” sekä englanninkieliset ilmaukset ”To *fall* in love (with someone)” ja ”I was *in tears*”. Viestinnästä puhuttaessa käytetään usein metaforisesti yleisen tason metaforia IDEAT OVAT KOHTEITA ja SANAT OVAT SÄILIÖITÄ. Tämän

¹ Termien suomennotukset omia.

² Olen käyttänyt tässä suomennotusta *(olo)tila* englanninkielisestä termistä *state*, sillä käsitän alkukielisen termin sisältävän myös spatiaalista ’tilaa’ abstraktimman ’olotilan’ merkityksen.

perusteella voimme puhua viestinnästä idea-kohteiden välittämisenä sana-säiliöiden kautta. Metaforisten ilmaisujen tasolla nämä rakenteet heijastuvat esimerkiksi ilmaisuissa ”I got a good idea” ja ”*Avautuiko* artikkelin sanoma sinulle?”. Se, millaisia käsiterakenteita käytämme puhuessamme viestinnästä vaikuttaa väistämättä myös siihen, millaisena toimintana hahmotamme kääntämisen prosessia. Käsittelen tätä aihetta myöhemmin kolmannessa luvussa.

Yleisen tason metaforaa edustaa esimerkiksi personointia edustava metafora TAPAHTUMAT OVAT TEKOJA (EVENTS ARE ACTIONS). Tämän metaforan funktio on yhdistää tai tuoda tapahtumiin tietoinen tekijä. Tämän metaforan kautta tapahtumiin yhdistetään siis tekijän ajatus, mutta tekijää ei vielä määritellä tarkemmin antamalla sille yksityiskohtaisia piirteitä. Yleisen tason metaforilla, kuten TAPAHTUMAT OVAT TEKOJA, ei ole tarkkoja lähde- ja kohdealueita eikä yksityiskohtaista listaa näiden väliseen kartoitukseen kuuluvista piirteistä. Myös niiden skeemat ovat luonteeltaan yleisiä, joskin niiden rakenteella on selkeä runko. Yleisen tason metaforillakin on siis rajoituksia, mutta ne ovat löyhempiä ja perustuvat abstraktimpeihin käsitteisiin. Esimerkiksi TEKojen skeema sisältää inhimillisen tekijän, mutta se miten inhimillinen tekijyys käsitetään, saattaa vaihdella kieli- ja kulttuurikohtaisesti. Suomen kielelle tyypillinen passiivirakenteen käyttö on mielenkiintoinen esimerkki yleisen tason tekijyyden antamisesta tapahtumille, sillä passiivirakenne olettaa inhimillisen tekijän ilmaise-matta kuitenkaan tekijöiden määrää tai tarkentamatta toiminnan tahdonalaisuutta. Tämä käy ilmi esimerkiksi ilmaisuista ”Katsotaan mitä tapahtuu”, ”Asiasta oltiin yhtä mieltä” ja ”Tätä voidaan pitää sattumana”.

Yksittäistason metaforilla Lakoff ja Turner viittaavat perusmetaforiin, kuten ELÄMÄ ON MATKA. Yksittäistason metaforilla on yleisen tason metaforan skeemattinen rakenne, mutta niiden rakenne sisältää enemmän yksityiskohtia. Lisäksi ne asettavat tarkkoja vaatimuksia sille, mitkä paikat (slots) lähdealueen skeemassa kartoitetaan vastaaviin paikkoihin kohdealueen skeemassa, sillä yksittäistason metaforien lähde- ja kohdealueet ovat tarkemmin rajattuja. Tiettyt paikat MATKA-skeemassa kartoitetaan tiettyihin paikkoihin ELÄMÄ-skeemassa, jolloin esimerkiksi *matkan* määränpäättävät vastaavat *elämän* päämääriä. (Lakoff & Turner 1989: 80–85.) ELÄMÄ ON MATKA -metaforan avulla voidaan ymmärtää esimerkiksi ilmaisu ”Tulin elämässäni tienhaaraan”.

2.3 TAPAHTUMARAKENNE-metaforan toiminta

Lakoffin ja Johnsonin mukaan juuri se, miten hahmotamme *liikettä avaruudessa*, muodostaa perustan laajalle metaforajärjestelmälle, jonka pohjalta ymmärrämme tapahtumia, syitä ja tarkoituksenmukaista toimintaa. He esittävät, että ymmärryksemme tapahtumista ja syistä palautuu TAPAHTUMARAKENNE-metaforaan. Tämä on joukko vakiintuneita päämetaforia, jotka heijastavat fyysiseen toimintaan perustuvia kokemuksiamme todellisuudesta ja jotka muodostavat pohjan tilan, liikkeen ja toiminnan hahmottamiselle englanninkielisessä käsitejärjestelmässä. TAPAHTUMARAKENNE-metafora jakautuu kahteen perustavanlaatuisen versioon, jotka ovat sijainti-tapahtumarakenne (location event-structure) sekä kohde-tapahtumarakenne (object event-structure) -metaforat.³ (Lakoff & Johnson 1999.) Nämä metaforat ovat olennaisia järkeilyllemme ja määrittelevät syy-seuraussuhteiden logiikkaa. Lakoffin ja Johnsonin mukaan syy-seuraussuhteet eivät ole tajunnan ulkopuolinen ilmiö, vaan he käsittelevät tapahtumien ja syiden suhdetta objektiivisen totuuden sijaan metaforisina käsitteinä, jotka perustuvat viime kädessä fyysisiin kokemuksiimme. (Lakoff & Johnson 1999: 171; kursivointi KK.)

TAPAHTUMARAKENNE-metafora on mahdollisesti universaali käsite rakenne, sillä sen sisältämien käsitekartoitusten on havaittu toimivan ainakin englannin, kiinan ja unkarin kielissä. Kövecsesin mukaan käsitekartoitusten samankaltaisuus näissä toisistaan eroavissa kielissä ja kulttuureissa voi johtua siitä, että TAPAHTUMARAKENNE-metaforan kartoitukset perustuvat olennaisesti kehollisuuteemme, joka sellaisenaan motivoi kartoituksia itsenäisesti kulttuurista ja kielestä riippumatta. (Kövecses 2005: 43–47.)

Sijainti- ja kohde-tapahtumarakenteille on yhteistä se, että ne perustuvat primääreille metaforille (primary metaphor) *SYYT OVAT VOIMIA* ja *MUUTOKSET OVAT LIKETTÄ*. Sijainti- ja kohde-tapahtumarakenteet eroavat kuitenkin toisistaan siinä, että sijainti-tapahtumarakenteen kautta tapahtumat käsitetään sijaintien avulla, kun taas kohde-tapahtumarakenteessa tapahtumat käsitetään kohteiden

³ Termien suomennokset omia.

(objects) avulla. (Lakoff & Johnson 1999: 178–179.) Tarkemmin sanottuna sijainti-tapahtumarakenne käyttää tapahtumien jäsentämiseen liikkeen ja sijaintien käsitteitä, kun taas kohde-tapahtumarakenteessa korostuvat omistuksen ja esineiden käsitteet. Sijainti-tapahtumarakenteessa (olo)tilat ovat sijainteja (”I’m *in* love”), (olo)tilojen muutokset ovat liikettä (”I got *out of* trouble”) ja eri syistä johtuvat (olo)tilan muutokset ovat pakotettua liikettä (”Inflation *plunged* the economy *into* a depression”). Kohde-tapahtumarakenteessa puolestaan piirteet tai (olo)tilat ovat omaisuutta (”He *has* a good heart”), (olo)tilan tai piirteen muutokset ovat omaisuuden muutoksia (”She *got* promoted”) ja eri syistä johtuvat (olo)tilan muutokset hahmotetaan pakotettuna omaisuuden siirtana (”That concert *gave* me headache”).

Sijainti-tapahtumarakenteessa lähdealuetta edustaa käsite *liike avaruudessa*. Kohdealuetta puolestaan edustaa käsite *tapahtumista*. Tällöin tapahtumat käsitetään liikkeenä avaruudessa. Tämä kartoit-
tus on yksi perustavanlaatuisimmista ja käytetyimmistä metaforista (englanninkielisen) käsitejärjes-
telmän sisällä, sillä se edustaa tapaa, jolla on mahdollista ymmärtää käsitteitä kuten *(olo)tiloja*,
muutoksia, *syitä*, *toimintaa*, *vaikeuksia*, *toiminnanvapautta* ja *tarkoituksia*. (Lakoff & Johnson
1999: 194.) TAPAHTUMARAKENNE-metaforan käyttö on vakiintunut osa sekä arkista että tieteellistä
kielenkäyttöä, minkä voi havaita esimerkiksi siitä helppoudesta, jolla voimme tulkita lau-
seen ”Asian voi ymmärtää metaforan *kautta*” – ilmaisu *kautta* toimii metaforisesti ja ilmentää si-
jainti-tapahtumarakenteeseen kuuluvaa metaforaa KEINOT OVAT POLKUJA.

Seuraavassa esittelen sellaiset sijainti-tapahtumarakenteeseen kuuluvat primäärit metaforat, joita olen käyttänyt analysoitavan aineiston rajauksessa:

(OLO)TILAT OVAT SIJAINTEJA (rajattujen alueiden sisäpuolia avaruudessa): ”They are *in* love”;

MUUTOKSET OVAT LIIKETTÄ (sisään tai ulos rajatuista alueista): ”He *went* crazy”;

SYYT OVAT VOIMIA: ”The hit *sent* the crowd into a frenzy”.

(Lakoff & Johnson 1999: 179–194; Kövecses 2005: 43.)

Alku- ja kohdekielistä aineistoa vertailevassa analyysissä käytän myös seuraavia sijainti-tapahtumarakenteeseen kuuluvia metaforia:

OLEMASSAOLO SIJAINNA (tässä olemassaolo käsitetään rajatun alueen sisäpuolella olemiseksi suhteessa deiktiseen keskustaan);

TOIMINTA SIJAINNA (SYYT OVAT VOIMIA + TARKOITUKSET OVAT MÄÄRÄNPÄITÄ);

LIIKKUVA TOIMINTA (TOIMINTA ON LIIKKUVIA ASIOITA + TOIMINNAN LOPPUUNSAATTAMINEN ON MÄÄRÄNPÄÄN SAAVUTTAMISTA). (Lakoff & Johnson 1999: 203–206.)

Lakoffin ja Johnsonin mukaan käsite-rakennetta TOIMINTA SIJAINNA edustaa esimerkiksi lause ”I was *close to* leaving”. Tässä toiminta kartoitetaan sijainnin käsitteen avulla. Samoin on lauseissa ”They stopped me *from* leaving”, ”They *pushed* him *into* running for president” ja ”I’m *leaning toward* leaving”. (Lakoff & Johnson 1999: 204.) Sama käsitekartoitus toimii suomeksi esimerkiksi sanonnassa ”Olin *lähdössä*”, jossa toimintaa kuvaava *lähdön* käsite ilmaistaan sisäpaikallissijan avulla rajattuna sijainnina, jonka sisällä subjekti on.

Vaikka tarkastelenkin kohdeaineiston analyysissäni ennen kaikkea sijainti-tapahtumarakennetta, esittelen seuraavassa lyhyesti myös kohde-tapahtumarakenteeseen kuuluvat primäärit metaforat, sillä alkukielisen kohdeaineistoni suomennokset saattavat edustaa tätä rakennetta. Kohde-tapahtumarakenne eroaa sijainti-tapahtumarakenteesta pääasiassa siinä, että se käyttää lähdealueenaan *sijainnin* sijaan *esineitä* ja *omaisuutta*. Kohde-tapahtumarakenteen kartoitus muodostuu seuraavasti:

OMINAISUUDET OVAT OMAISUUTTA: ”I *have* a dream”;

MUUTOKSET OVAT OMAISUUDEN MUUTOKSIA (hankkimista tai menetystä): ”I *got* a good idea”;

KAUSAATIO ON OMAISUUDEN SIIRTOA (antamista tai ottamista): ”My headache *went away*”;

PYRKIMYKSET OVAT HALUTTUJA KOHTEITA: ”*Seize the moment!*”. (Lakoff & Johnson 1999: 196.)

2.4 Personoinnin rakentuminen

Personointi on inhimillisen tekijyyden antamista elottomalle tai ei-inhimilliselle tapahtumalle tai käsitteelle. Personoinnin avulla voimme käyttää kokemustamme maailmassa toimimisesta hahmottaaksemme erilaisia tapahtumia, abstrakteja käsitteitä, elottomia kohteita ja luonnonvoimia. Kognitiivisessa metaforateoriassa personointia pidetään yleensä yhtenä perustavanlaatuisimmista metaforista (Dorst 2011). Kielenkäyttäjinä luomme tapahtumille tekijän yleisen tason metaforalla TAPAHTUMAT OVAT TEKOJA. Sen pääfunktio on muuttaa toiminnot sellaisiksi teoiksi, joilla on tekijä (Lakoff & Turner 1989: 82). Varsinainen personointi tapahtuu kuitenkin vasta silloin, kun nimeämme tai tunnistamme juuri tietynlaisen tekijän diskurssista. Tapahtumien hahmottaminen erilaisten inhimillisten tekijöiden toiminnaksi on vaivatonta, sillä arkikokemukseemme kuuluu ihmisten tunnistaminen erilaisiksi tekijöiksi (mts. 38–39). Kielellisesti tekijyyttä ilmaistaan pääasiassa lauseen agentin kautta. *Ison suomen kieliopin verkkoversiossa* agentti määritellään seuraavasti: ”Agentti on agenttiivisen subjektin semanttinen rooli, tekijä. Tyypillinen agentti on elollinen, tarkoituksellinen toimija, esim. *Minä olen kirjoittanut tämän*” (VISK: määritelmät; § 912). Käytän vastaisuudessa agentista termiä ”tekijä”.

Personoinnin käyttö voi olla vakiintunutta ja automaattista tai harkittua ja huomiota herättävää, ja sitä voidaan tutkia joko kielellisten muotojen, käsiterakenteiden tai viestinnällisten tehtävien tasolla. Nämä tasot liittyvät yhteen, mutta riippuen tarkastelun näkökulmasta sama ilmaisu voi näyttäytyä joko personointina tai niin sanottua suoraa merkitystä edustavana kielenkäyttönä.

Personointi voi ilmentyä samanlaisina kielellisinä ilmaisuina ja käsiterakenteina, mutta samalla erota vakiintuneisuuden ja tarkoituksen suhteen. Tällöin sama ilmaisu voi ilmentää erilaisia viestinnällisiä funktioita – vaikka personointi olisi huomaamatonta, se voi silti tuottaa selkeää personointia, mikäli sen käyttö on harkittua. Vakiintunutta personointia voidaan pitää automaattisena ja harkittua personointia puolestaan tietoisena päätöksenä käyttää tiettyä kartoitusmallia. Vakiintunutta personointia edustaa muun muassa tapa, jolla ei-inhimillisille tapahtumille annetaan tekijyys tavanomaisesti ja huomaamattomasti. Tämä on mahdollista monien liikettä ja omaisuutta kuvaavien ver-

bien avulla. Esimerkiksi sekä englannin- että suomenkielisessä diskurssissa luonnonvoimille annetaan usein tekijyys soveltamalla yleisen tason metaforaa LUONTO ON TEKIJÄ. Tämän mallin pohjalta tuottaa ilmaisuja, kuten ”The wind *blew* open the door”, ”Aallokko kuritti laivaa”, tai ”Kevät tuli aikaisin”. Samalla tavalla on mahdollista ymmärtää niinkin abstraktien käsitteiden maailmankaikkeuden personointi, kuten käy ilmi seuraavasta: ”*Nuoressa* maailmankaikkeudessa oli energiaa *yli oman tarpeen*. Siksi se *joutui* pysymättömään tilaan. Yksi sen seurauksista oli *huima kasvupyrähdys*.” Tässä maailmankaikkeus on luonnonilmiö ja metaforisesti inhimillinen toimija. Personoinnin kautta maailmankaikkeus voidaan ihmisten lailla käsittää *nuoreksi*, sen voidaan nähdä pitävän sisälään energiaa ja *joutuvan* jonnekin, sekä käyvän ihmisten tavoin läpi *kasvupyrähdysen*. Tämänkaltaisen läpeensä metaforinen kielenkäyttö ja sen tulkinta on niin yleistä, että sanotun metaforisuutta (ja luonnonvoimien personifikaatiota) ei välttämättä huomaa.

Käsittemetaforateorian näkökulmasta se, että luonnonvoimia voidaan pitää inhimillisinä tekijöinä, selittyy sillä, että käsiterakenteessamme vaikuttaa ajatusmalli, jossa voimat sisältävät oman syynsä olla olemassa. Lisäksi kehollisina kokijoina havaitsemme ihmistoimijoiden käyttävän voimaa. Ajatusmalli, jonka mukaan voimat sisältävät oman syynsä olla olemassa, ilmenee metaforana VOIMAT OVAT SYITÄ. Kun se yhdistetään kokemukseemme ihmisestä tekijänä, saamme käsittemetaforan LUONNOLLISET ILMIÖT OVAT INHIMILLISIÄ TEKIJÖITÄ. Tässä luonnolliset syyt nähdään samalla tavalla tietoisien tekijän tuottamina ilmiöinä kuin ihmisen voimankäyttö. Tämän vuoksi inhimillistä tekijyyttä ilmaisevia verbejä voidaan käyttää kuvaamaan luonnollisista ilmiöistä johtuvia syitä. Tällaisia sanoja ovat esimerkiksi englannin kielen *bring, send, push, pull, drive, thrust, propel, give* ja *take*. (Lakoff & Johnson 1999: 212.) Sekä englannin- että suomenkielisessä käsitejärjestelmässä näiden käsitteiden käytön voi katsoa edustavan vakiintunutta personointia.

Kielellisen analyysin näkökulmasta vakiintunutta personointia edustavat myös esimerkiksi verbit *give, get, take, make, go, come* ja *have*, kuten ilmaisuissa: ”Though she thought sleep would never *come*, eventually it did *come*”, ”The gangway lamps seemed to *give* no light” ja ”Valentine’s Day *brought* two happy events”. Näissä esimerkeissä on käytetyillä verbeillä *come, give*, ja *bring* on kaikilla sekä inhimilliseen että ei-inhimilliseen toimintaan liittyvä merkitys. Kyseisiä verbejä voidaan pitää metaforisina, sillä niiden perusmerkitykseen liittyy konkreettista liikettä ja kohteita, ja niiden

kontekstuaaliseen merkitykseen liittyy abstrakteja prosesseja, kuten aika ja kausaliteetti. Nämä verbit edustavat metaforisuuden lisäksi personointia, sillä verbien perusmerkityksiin sisältyy inhimillinen tekijä, kun taas niiden kontekstuaalisessa merkityksessä viitataan ei-inhimillisiin entiteetteihin – se, että konkreettisen *liikkeen* käsitettä käytetään abstraktista prosessista tekee selväksi eron inhimillisen ja ei-inhimillisen tekijän olemassaolon välillä. Tämänkaltaisten verbien voidaan katsoa olevan ilmentymiä vakiintuneesta kielellisestä personoinnista, vaikka inhimillisen tekijän läsnäolo onkin hälventynyt näiden verbien tavanomaisessa käytössä. (Dorst 2011: 121–122.)

Kielenkäytössä personointi voi toimia joko substantiivien kuvaamien entiteettien välisenä kartoituksena tai verbien ja adjektiivien argumenttirakenteen kautta. Lisäksi personointi voi toimia metaforien ja vertausten kautta. Yleisen tason käsittemetaforassa personointi toimii yleensä substantiivien kautta, kun taas niiden pohjalta muodostetut yksityiskohtaiset metaforiset ilmaisut toimivat usein verbien välityksellä. (Dorst 2011: 117–121.) Esimerkkinä substantiivien kautta tuotetusta personoinnista toimii metafora MAAILMANKAIKKEUS ON INHIMILLINEN OLENTO, joka ilmenee yksityiskohdaisena metaforisena ilmaisuna verbin kautta esimerkiksi lauseessa ”Maailmankaikkeus *pyrkii* jatkuvasti laajentumaan”.

Vakiintunut tietomme siitä, mitkä käsitteet kuuluvat tiettyyn kohdealueeseen kuitenkin rajoittaa personoinnin mahdollisia muotoja, sillä tapahtuman ja tekojen välillä on oltava kausaalinen suhde, jotta personointi olisi ymmärrettävissä. Tapahtuman ja toiminnan yleisten muotojen on vastattava toisiaan: Jos tapahtuma on yhtäkkinen, myös siitä käytettävän metaforisen ilmaisun toiminnan on oltava yhtäkkistä. Jos tapahtuma on toisteista, myös toiminnan on oltava toisteista. (Lakoff & Turner 1989: 177.)

Personointi, olkoon se vakiintunutta ja huomaamatonta tai runollisen luovaa ja silmiinpistävää, on läpeensä metaforista kielenkäyttöä ja pohjaa fyysisiin kokemuksiimme perustuviin malleihin hahmottaa tapahtumia ihmisen toiminnan seurauksina. Koska kokemus inhimillisestä tekijästä on yhteinen kaikille kielikulttuureille, on mahdollista, että personointia tapahtuu universaalisti. Sen muodot ja käsiterakenne voivat kuitenkin vaihdella sen mukaan, miten kussakin kielessä ja kulttuurissa on

tavanomaista hahmottaa tekijyyttä, eli millaisia lähdealueita ja tietorakenteita kyseisissä käsitejärjestelmissä esiintyy.

2.5 Metaforien yleismaailmallisuus ja kulttuurinen variaatio

Zoltan Kövecses on tutkinut etenkin tunteiden käsitteistämisen kulttuurista variaatiota ja metaforien yleismaailmallisuutta antropologisesta näkökulmasta. Hän esittää, että kognitiivisen kielitieteen näkemys metaforasta voi selittää yhtälailla metaforisen ajattelun yleismaailmallisuuden kuin vaihtelunkin. Mikäli tietyt käsittemetaforat perustuvat kaikille ihmisille yhteisiin kehollisiin kokemuksiin, voidaan olettaa, että nämä käsite-rakenteet edustuisivat useimmissa kielissä ja kulttuureissa. Kövecsesin mukaan kehollisiin kokemuksiin perustuvia ilmiöitä ovat esimerkiksi käsitykset tunteista, tapahtumista, ajasta ja itsestä. (Kövecses 2005: 35–64.)

Esimerkiksi hellyys käsitteistetään lämmöksi ympäri maailmaa, sillä hellyyden ja lämmön kokemusten välillä on kehollisuuteen perustuva suora yhteys (kuten kokemus äidistä, joka rintaruokkii lasta lämmintä kehoaan vasten). Tällaiset alkuperäiset kokemukset motivoivat metaforia, joiden ymmärtäminen ja tuottaminen on automaattista ja tiedostamatonta. Toinen esimerkki eri kulttuureissa vaikuttavasta samankaltaisesta metaforisesta kartoituksesta on englannin kielen vakiintunut tapa hahmottaa onnellisuutta. Tämä tapahtuu pääasiassa kolmen metaforarakenteen kautta, joiden on havaittu vaikuttavan myös kiinan ja unkarin kielissä: HAPPINESS IS UP (”I’m feeling *up*”), HAPPINESS IS LIGHT (”She *brightened up*”) ja HAPPINESS IS A FLUID IN A CONTAINER (”He’s *bursting* with joy”). (Kövecses 2005: 36.)

Se, että onnellisuus voidaan käsitteistää samalla tavalla keveydeksi ja valoisuudeksi toisistaan kaukana olevissa ja kieliltään erilaisissa kulttuureissa, on ymmärrettävissä onnellisuuden tunteeseen liittyvien fyysisten toimintojen kautta: onnellisuuden tilassa ihminen on yleensä aktiivinen, hän liikkuu ympäriinsä esimerkiksi hyppien ja hänen silmänsä näyttävät erityisen kirkkailta. Lisäksi valo yhdistetään iloisuuteen pimeyttä useammin, sillä ympäristön valoisuus vaikuttaa ihmisen aivotointintaan piristävästi. Onnellisuuden hahmottaminen nesteeksi säiliössä ei puolestaan perustu fyysi-

siin kokemuksiin yhtä yksiselitteisesti, mutta silti se esiintyy toisistaan niinkin kaukaisissa kieliryhmissä, kuten englanti, kiina ja unkari. Kyseessä voi olla hahmotus, jossa tunteet ymmärretään kehon sisäpuolella tapahtuviksi ilmiöiksi, joihin liittyy nesteiden kuten veren liikettä ja sen hallintaa. Onnellisuuden metaforinen hahmotus nesteeksi säiliössä on kahta edellistä metaforarakennetta monimutkaisempi kartoitus ja toimii osoituksena siitä, että (potentiaalisesti) universaalit metaforat voivat perustua sekä suoriin fyysisiin kokemuksiin että metaforiseen tulkintaan. (Kövecses 2005: 37–42.)

Kövecses (2005) nimeää fyysisiin kokemuksiin perustuvat metaforat primääreiksi metaforiksi (primary metaphors), ja esittää primäärien metaforien olevan potentiaalisesti yleismaailmallisia, kun taas niiden yhdistelmistä muodostetut monimutkaisemmat metaforat ovat vähemmän todennäköisesti universaaleja.⁴ Myös Lakoffin ja Johnsonin mukaan metaforien kulttuurinen variaatio ja vaikiintuminen toimivat etenkin yksittäisiä erityistapauksia edustavien metaforien kohdalla (Lakoff & Johnson 1999: 202). Tämä tukee hypoteesiani siitä, että mikäli käsittemetaforien käännoöksissä esiintyy alkutekstistä poikkeavia metaforia, se tapahtuu todennäköisesti juuri yksittäistasolla.

Kövecses esittää, että käsittemetaforissa esiintyy vaihtelua sekä kulttuurien välillä että kulttuurien sisällä. Hänen mukaansa metaforien ja metonymioiden kulttuurinen variaatio ilmenee todennäköisesti joko tiettyä kohdealuetta kuvaavien käsittemetaforien tarjonnan variaationa, tiettyä kohdealuetta kuvaavien käsittemetaforien johdelmien variaationa tai siinä, miten tiettyä kohdealuetta kuvataan eri painotuksin joko metaforan tai metonymian avulla. (Kövecses 2010: 215.)

Esimerkiksi englannin- ja suomenkielisessä nykykielenkäytössä kohdealue ELÄMÄ voidaan käsitteistää joko MATKAKSI (”Etenin elämässäni”) tai KAMPPAILUKSI (”Kohtasin nuoruudessani vastoin käymisiä”), mutta esimerkiksi Kaakkois-Aasiassa puhuttavassa Hmong-kielessä se käsitteistetään LANGAKSI käyttämällä erilaisia lähdealueita sekä kartoitusta (Kövecses 2005: 3). Kielten välisiä painotuseroja metaforisessa kielenkäytössä edustaa esimerkiksi suomen kielen käsitteistykset *kuumentumisesta* ja *viilentymisestä*, jotka kartoitetaan englanniksi nousuun ja laskuun viittavilla ter-

⁴ Termin suomennos oma.

meillä ”to heat *up*” ja ”to cool *down*”. Vastaavissa suomenkielisissä verbeissä ei kartoiteta vertikaalisuutta, mutta käsitekartoitus lämpötilan ja vertikaalisuuden välillä vaikuttaa kuitenkin myös suomen kielessä, kuten voidaan huomata ilmaisuista ”lämpötila nousi/laski”. Kääntäjän kannalta huomionarvoista tässä on, että sama käsiterakenne voi ilmentyä eri kielissä eri tavoin.

3. Kääntämisen suhde käsittemetaforaan

Metaforan ymmärtäminen pohjautuu pitkälti lähde- ja kohdealueiden välillä oleviin samankaltaisuuksiin, joiden tunnistaminen puolestaan perustuu fyysisiin ja kulttuurisiin kokemuksiin. Vaikka samankaltaisuuden vaatimus rajoittaa ymmärrettävien metaforien muodostusta, samankaltaisuuden huomaaminen kahden käsitealueen välillä voi olla luova teko sellaisissa tapauksissa, joissa ei ole mahdollista nojata kahden käsitteen välistä samuutta korostaviin kulttuurisiin malleihin (Kövecses 2005: 267). Kääntäjä joutuu usein edellä mainitun kaltaisiin tilanteisiin: alkutekstissä voi esimerkiksi olla kulttuuristen konventioiden tuntemiseen sidottu metafora, jonka lähdealuetta ei esiinny kohdekulttuurissa. Tämä kulttuurinen eroavuus kielellisissä käsitteerakenteissa voi aiheuttaa muutoksia käännöksissä käsittemetaforien tasolla.

Käsittemetaforan kääntämisen näkökulmasta kielten väliset käsitteerakenteelliset erot voivat olla huo- maamattomia, kunnes ne tuodaan esille esimerkiksi ilmaisun kirjaimellista merkitystä korostavan vitsin tai tekstiin liittyvän kuvituksen kautta. Esimerkiksi ilmaisu ”To fall in love (with)” voidaan kääntää muotoon ”rakastua (johonkuhun)”, jossa *rakkaus* ei hahmotu niinkään sijaintina kuin toimintana. Lisäksi englanninkielisessä ilmaisussa toiminta tapahtuu yhdessä jonkin toisen olennon *kanssa*, kun taas suomenkielisessä ilmaisussa toiminta suuntautuu toisen olennon *sisään*. Vastaavan kaltaiset erot kielten välisessä käsitteerakenteessa voivat osoittautua haasteellisiksi kääntäjälle etenkin sellaisissa tapauksissa, joissa tuo rakenne tuodaan näkyväksi alkutekstissä, mutta kohdekielen käsitteerakenne edustaa erilaista skemaattista rakennetta. Tässä korostuukin kääntäjän tehtävä metaforan lukijana – kääntäjä voi valita, kuinka tarkoituksenmukaista metaforan käyttö on, eli mitä tarkoitusta metaforan merkitys palvelee ja kuinka se vaikuttaa.

3.1. Kääntäjä metaforien ammattilukijana

Kääntäjän erityinen tehtävä kielenkäytön tulkitsijana ja tuottajana korostuu etenkin kulttuuristen mallien ymmärtämisessä, sillä kääntäjän on toimittava kahden kulttuuripiirin käsitysten tulkitsijana ja yhteen sovittajana. Tässä kaksoisroolissa kääntäjän on toisaalta pysyttävä tietoisena oman tulkin- tansa kulttuurisidonnaisuudesta (lapsuudessa opitut arvoasetelmat ja sanojen konnotaatiot), toisaalta

luovuttava tästä opitusta tavasta hahmottaa merkityksiä, jotta hänen olisi mahdollista ymmärtää alkutekstin kirjoittajan kulttuurisidonnaisia ja joskus epäkonventionaalisiaakin merkityksiä. Vaikka kääntäjä olisi oppinut ymmärtämään vieraalle kulttuurille tyypillisiä merkitysrakenteita ja konnotaatioita, vieras kieli on joka tapauksessa toissijainen, jolloin kääntäjän kotikulttuurissa omaksutut käsittemetaforat voivat vaikuttaa myös vieraan kulttuurin metaforien hahmottamiseen ja tulkintaan. Kieliammatilaisen roolissa kääntäjän olisi siis pystyttävä erottamaan eri kulttuurien tarjoamat vakiintuneet käsitteerakennelmat toisistaan, mutta samalla kyettävä löytämään näistä rakenteista yhtäläisyyksiä, jotta tietyn metaforan tuottaminen toiseen kieli- ja kulttuuriympäristöön olisi mahdollista.

Gerard Steenin mukaan metaforan ymmärtämiseen vaikuttaa todennäköisesti lukijan omaksuma rooli kirjallisuuden lukijana – esimerkiksi kaunokirjallisten tekstien tulkinta eroaa tavanomaisesta kaunokirjallisesta reseptiosta, sillä tavanomaisessa luennassa lukija ei välttämättä kiinnitä erityishuomiota metaforisiin käsitteisiin. Steenin mukaan kaunokirjallisuuden tulkinnassa lukija sen sijaan kiinnittää ”maksimaalista ja ammattimaista huomiota tekstiin tekstinä”. Steen näkee metaforan vaikutuksessa eroja yksityisen ja ammattimaisen luennan välillä: yksityisiä lukijoita motivoi ammattilukijoita herkemmin tarve löytää kirjallisuudesta henkilökohtaisen elämän kannalta olennaisia merkityksiä, kun taas ammattilukijaa ohjaavat julkiset ja ammatilliset päämäärät. Lisäksi ammattilukijalla on käytettävissään enemmän aikaa tekstin analyysiin. Ammattimaista luentaa sävyttää myös yksityistä luentaa voimakkaammin oletus siitä, että kaunokirjalliset tekstit sisältävät tekstin kirjaimellisen merkityksen lisäksi ei-kirjaimellisia merkityksiä, jolloin ammattilukijat ovat herkistyneet löytämään yksittäisistä metaforisista ilmaisuista käsitteellisiä funktioita. Toisin sanoen se, että ammattilukijat löytävät kaunokirjallisista metaforista kirjaimellisen merkityksen lisäksi erityisen kuvaannollisia tasoja, voi johtua juuri oletuksesta, että kuvaannollisen merkityksen taso kuuluu olennaisesti kaunokirjalliseen diskurssiin. (Steen 1994: 30–31.) Steenin näkemyksessä ammattimainen luenta siis eroaa tavanomaisesta kirjallisuuden luennasta, ja hän olettaa, että ammattilukijat pystyisivät havaitsemaan metaforisuuden tavallisia lukijoita paremmin. Käsittemetaforan kohdalla näin ei kuitenkaan välttämättä ole, sillä etenkin vakiintuneet käsittemetaforiset rakenteet voivat jäädä huomaamatta myös kielenkäytön ammatilaisilta, koska niiden tulkinta on usein automaattista.

Tässä valossa kääntäjän rooli metaforien lukijana on moniulotteinen, sillä kääntäjän on sekä analysoitava käännettävää tekstiä ammatillisen roolinsa puitteissa että pyrittävä asettumaan kohdeyleisönsä asemaan yksityisenä lukijana. Lukijan päämäärät, odotukset sekä luennan diskurssi voivat vaikuttaa metaforien kuvaannollisen tason ja käsitetason havaitsemiseen ja tulkintaan. Ammattimaisen analyysin vaarana on, että etsiessään koherenttia tulkintaa tekstistä kääntäjä lukee metaforisiin ilmaisiin sellaisen käsitetason, jota alkutekstin kirjoittaja ei ole välttämättä tarkoittanut – kieliammatilainen voi nähdä metaforisuutta ilmaisuissa, joita tavallinen kielenkäyttäjä ei pidä lainkaan metaforisina. Toisaalta ammattimaista luentaa ohjaava kielellisten ja kulttuuristen konventioiden tuntemus voi peräti rajoittaa kääntäjän tulkinnanvapautta, sillä jos kääntäjä tulkitsee metaforia ainoastaan vakiintuneiden merkitysten tasolla, häneltä voi jäädä huomaamatta esimerkiksi alkutekstin kirjoittajan pyrkimys käyttää vakiintuneita ilmaisuja epäkonventionaalisella tavalla.

Kognitiivisen kielitieteen kannalta metaforien kääntämiseen liittyvät ongelmat eivät laadullisesti eroa tekstien kääntämisen ongelmista ylipäänsä: minkä tahansa tekstin tulkinta vaatii kykyä tunnistaa kirjailijan luomia usein erikoisiakin konnotaatioita, ja tätä edellytetään niin tavalliselta lukijalta, kirjallisuuskriitikolta kuin kääntäjältä. Käännöstieteessä on yleisesti hyväksytty ajatus, että kaikki kääntäminen vaatii tulkintaa. Kognitiivinen katsanto mahdollistaa kuitenkin myös ajatuksen, jonka mukaan kaikki tulkinta on viime kädessä kääntämistä. Tällöin voidaan olettaa, että jos teksti on tulkittavissa, se on myös käännettävissä. Kognitiivisen kielitieteen lähtökohdista käsin yksittäinen käänнос voidaan täten rinnastaa kielikuvan tulkintaan, sillä kumpikin perustuu lingvististen, sosiaalisten ja historiallisten tekijöiden sanelemien ehtojen varassa tapahtuvaan vastaanottoon ja tulkintaan. (Tabakowska 1993: 73–77.) Tästä näkökulmasta itse kääntämisen prosessi voidaan nähdä rinnasteisena käsittemetaforan tulkinnan ja muodostuksen prosessille.

3.2. Kääntäminen metaforana

Useita tieteenaloja on tutkittu käsittemetaforan näkökulmasta, muun muassa teoriaa luonnonvalinnasta, fysiikan käsitystä energiasta, huomion kognitiivista tutkimusta ja matemaattisia käsitteitä. Käsittemetaforatutkimusta on lisäksi sovellettu kvanttimekaniikkaan, termodynamiikkaan ja entro-

pian käsitteen avulla tapahtuvaan tieteelliseen ongelmanratkaisuun. (Amin ymt. 2012: 822.) Metaforisen kielenkäytön merkitys tieteen kehitystä ohjaavana tekijänä on tunnustettu ilmiö (esim. Kuhn: 1962), ja jopa niinkin ei-kielellisenä pidettyä teoriaa kuin yleistä suhteellisuusteoriaa ($E=mc^2$) voidaan lukea metaforana, ja sen voidaan katsoa edellyttävän metaforista ajattelua (van den Broeck 1981: 79; Lakoff & Johnson 1999: 228). Tästä näkökulmasta on yllättävää, että käsite-metaforan tutkimus käännöstieteen piirissä on vielä lapsenkengissään. Kielenkäytössä vaikuttavien käsittemetaforien tutkimus voi kuitenkin tarjota olennaisia välineitä sekä käännösteoriaan että varsinaiseen käännöstyöhön.

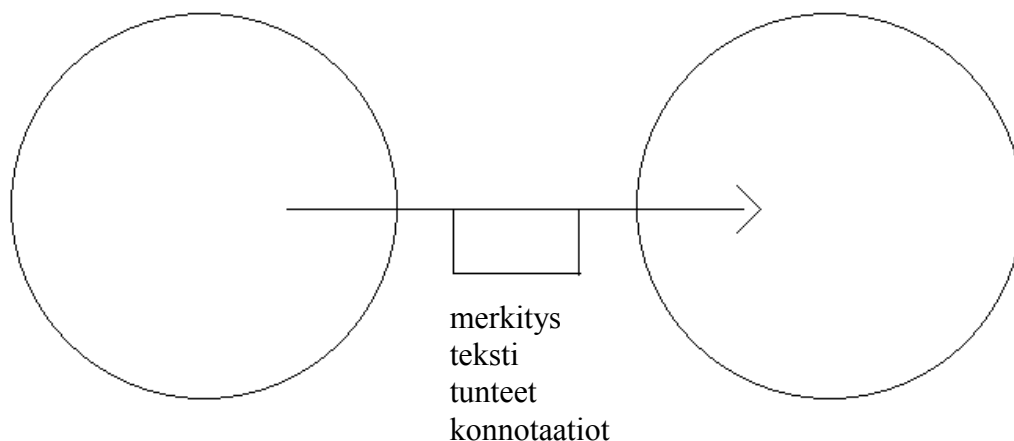
Käännöstieteen suurimmat metaforan kääntämiseen liittyvät kysymykset noudattelevat pitkälti ja-koja preskriptiivisiin ja deskriptiivisiin käännösteorioihin. Metaforan kääntämisen pääongelmat ovat siis seuraavia: voiko metaforia kääntää ja millä menetelmillä metaforia on käännetty. Niissä käännöstieteellisissä katsannoissa, jotka perustuvat ekvivalenssin käsitteelle (etenkin lingvistinen ja tekstilingvistinen katsanto), metaforinen ilmaisu on eristetty omaksi kielelliseksi yksikökseen, joka tulisi käännettäessä säilyttää mahdollisimman ”koskemattomana” tai ehjänä. Suurin osa käännöstutkijoista on kuitenkin yhtä mieltä siitä, ettei tämä ole aina mahdollista, sillä alkukielisen metaforisen ilmaisun käyttämää kuvastoa ei välttämättä ole tai sen herättämät konnotaatiot poikkeavat radikaalisti kohdekulttuurissa. (Schäffner 2004: 1255–1256.)

Kognitiivisen tutkimuksen sisällä metaforakäsitys jaetaan karkeasti ottaen perustason metaforiin (basic-level metaphor) ja kuvallisiin metaforiin (Lakoff 1989), joista edelliset toimivat vertaamalla lähdealueen rakenteita kohdealueeseen, ja jälkimmäiset asettamalla kaksi konkreettista kuvaa vastakkain. Juuri kuvallisten metaforien katsotaan tuottavan eniten hankaluuksia kääntäjille, sillä ne ovat yleensä kulttuurisidonnaisia, eli niiden hahmotusta ohjaavat sosiaaliset, historialliset ja ympäristöön sidotut tekijät (Tabakowska 1993: 68.) Tässä yhteydessä hankaluuksilla viitataan todennäköisesti tilanteeseen, jossa kääntäjän on selkeästi käytettävä luovaa ongelmanratkaisukykyä kääntääkseen metaforan kulttuurista toiseen. Käsittemetaforateorian mallinnukset metaforan toiminnasta asettavat kääntäjän toiminnan kuitenkin uuteen valoon, sillä myös yksinkertaisten käsittemetaforien voidaan nähdä edellyttävän luovaa ajattelua.

Sillä, miten puhumme kääntämisestä voi olla vaikutusta siihen, millaisia rajoituksia asetamme itse käännösprosessille. Kun esimerkiksi SÄILIÖN skeema kartoitetaan *mielen* käsitteeseen, jotkin *säiliön* käsitteen rakenteellisista piirteistä, johdoksista ja rajoituksista heijastuvat myös *mielen* käsitteeseen. Käytämme tällaisia käsiteheijastuksia ja kartoituksia automaattisesti arkipäiväisessä puheessamme. Juuri tämän automaattisuuden vuoksi käsitekartoitukset voivat huomaamatta ohjata ajatteluamme ja sitä tapaa, jolla hahmotamme abstrakteja käsitteitä. Käsittemetaforien analyysi on täten hyödyllinen väline abstraktin päättelyn rakenteiden tarkastelussa, sillä käsittemetaforien tutkiminen auttaa tiedostamaan, mitä kokemuksemme osia niiden käyttö korostaa ja mitä se puolestaan kätkee. (de León 2011: 76.)

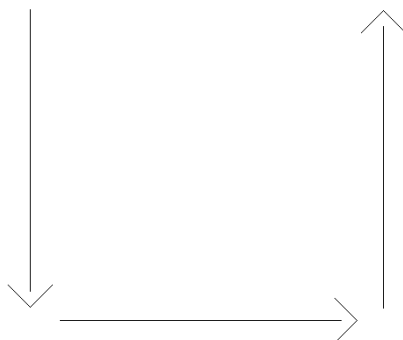
Abstraktien käsitteiden hahmottaminen metaforisen kielen avulla toimii myös käännösteoriassa, jossa itse kääntämistä kuvaillaan käsittemetaforisia rakenteita edustavien ilmaisujen avulla. Yksi tällaisista rakenteista on SIIRTO. *Siirron* käsite on käytetyimpiä systemaattisia ja koherentteja metaforisia rakenteita, joilla kääntämistä kuvaillaan. (de León 2011: 89.)

De Leónin mukaan SIIRTO-metaforan avulla kääntäminen määritellään asian kuljettamisena sijainnista toiseen. Tämä voidaan puolestaan nähdä VÄYLÄ-metaforan jatkeena, missä kääntäjä eristää merkityksen alkuperäisestä tekstistä ja kuljettaa sen kohdetekstiin. Tässä metaforisessa hahmotustavassa kääntämiskäsitys rakentuu mielikuvaskeemasta, jossa kahden säiliön välillä olevaa polkua pitkin kulkee liikerata. SIIRTO-metaforassa kaksi säiliötä edustavat maamerkkejä, joihin suhteessa liikerata kulkee. Tässä metaforassa *liikkeen* lähdealue kartoitetaan *kääntämisen* kohdealueeseen. SIIRTO-metaforan rakenne on yhdistelmä mielikuvaskeemoja LÄHDE–POLKU–PÄÄMÄÄRÄ ja SÄILIÖ, ja tämä monimutkainen mielikuvaskeemojen rakenne heijastuu osittain tai kokonaan useissa kääntämisistä kuvaavissa metaforisissa ilmauksissa: *Säiliöt* voidaan esimerkiksi kartoittaa kieliin, teksteihin tai kulttuureihin. Liikerata voidaan puolestaan kartoittaa muun muassa merkityksiin, ideoihin, sanoihin, teksteihin, tai mihin tahansa siirrettävänä pidettävään elementtiin, kuten konnotaatioihin, tunteisiin, ironiaan, jne. (de León 2011: 82–83.)

Kuva 2: Mallinnus SIIRTO-metaforaan perustuvasta käännöskäsityksestä de Leónin (2011) mukaan. Tässä visualisaatiossa kääntäminen on liikettä (nuoli), jossa sisältö (laatikko) kuljetetaan tai siirretään sellaisenaan säiliöiden (ympyrät) välillä. Säiliöt voivat edustaa esimerkiksi kieliä, kulttuureja tai tekstejä, ja siirrettävä sisältö voi edustaa muun muassa merkityksiä, sanoja, tunteita, konnotaatioita, ironiaa jne.

De Leónin mukaan SIIRTO-metafora on käytetty käännöstieteessä etenkin 1960- ja 1970-luvuilla vaikuttaneissa lingvistisesti suuntautuneissa käännösteorioissa, jotka keskittyivät ajatukseen alku- ja kohdetekstien välillä vallitsevasta ekvivalenssista. Näille teorioille on yhteistä, että niiden mukaan muoto ja sisältö voidaan erottaa toisistaan. SIIRTO-metaforaan perustuvia malleja ovat de Leónin mukaan ensinnäkin ajatus siitä, että KIELET OVAT SÄILIÖITÄ. Toisenlaista merkityksen siirtoa edustaa Eugene A. Nidan ja Charles Taberin (1969) esittelemä generatiiviseen kielioppiin perustuva malli kielen pinta- ja syvärakenteista, jossa kääntäjä tekstianalyysin kautta porautuu tekstin pintarakenteen läpi sen peittämään syvärakenteeseen, liki universaaliin ydinmerkitykseen, mistä hän noutaa analysoidun materiaalin, ja oman mielensä avulla siirtää sen kielestä A kieleen B. (de León 2011: 86–88.)

Kuva 3: *De Leónin näkemys Nidan ja Taberin käännoismallista, joka perustuu metaforiseen oppositioon kielen pinta- ja syvärakenteiden välillä. Tässä käännoškäsityksessä kääntäjä noutaa merkityksen kielen syvärakenteista (nuoli alaspäin), ja tuo sen takaisin kielen pintarakenteeseen toisessa kielessä (nuoli ylöspäin).*

Kolmantena SIIRTO-metaforan hahmotuksena de León näkee Warren Weaverin analogian KIELET OVAT RAKENNUKSIA JOILLA ON YHTEINEN POHJA. Koska SIIRTO-metafora on käytetympiä metaforia kääntämisestä puhuttaessa, aloittelevien kääntäjien ja uusien kääntäjäopiskelijoiden voidaan olettaa todennäköisesti käyttävän juuri tätä käsittemallia. Kääntämisen hahmottaminen SIIRTONA johtaa todennäköisesti käännoštapaan, jossa kielellinen muoto ja merkitys nähdään erillisinä. Tällöin kääntäjä saattaa keskittyä pikemminkin mikro-strategioihin ja semanttisiin vastineisiin sen sijaan, että ottaisi huomioon pragmaattisia, sosiaalisia ja kulttuurisia näkökulmia. (de León 2011: 88–89.)

Vaihtoehtoinen tapa hahmottaa kääntämistä on nähdä se IMITAATIONA tai TOIMINTANA. Kummassakin tapauksessa kääntäminen nähdään uutena prosessina, joka eroaa alkutekstin synnyttäneestä prosessista. Imitaation käsite on ambivalentti, sillä se sisältää toisaalta riippuvuutta ja toissijaisuutta suhteessa alkuperäiseen, toisaalta se viittaa toisen tekemän työn sisäistämisen ja uudelleenluomisen prosessiin tai jopa pyrkimykseen ylittää alkuteksti jäljittelyn kautta. Kummassakaan ei kuitenkaan tapahdu SIIRTO-metaforan tavoin merkityksen kuljettamista alkutekstistä kohdetekstiin. (de León 2011: 90.)

Kääntämisen skopos-teoriassa puolestaan korostetaan kääntämistä päämääräsuuntautuneena toimintana, jossa tehdään parhaita mahdollisia valintoja suhteessa vallitseviin olosuhteisiin. Tämä käännöskäsitys noudattaa skeemaa LÄHDE-POLKU-PÄÄMÄÄRÄ, ja tässä kääntäminen nähdään ennen kaikkea *liikkeenä* kohti päämäärää (skoposta), *polun* jäädessä toissijaiseksi. Skopos-teorian käännöskäsitys noudattaa metaforaa TARKOITUKSEN MUKAINEN TOIMINTA ON ITSEAIHEUTETTUA LIIKETTÄ KOHTI MÄÄRÄNPÄÄTÄ. (de León 2011: 94–95).

Suomenkielinen kääntämisen käsite itsessään toteuttaa metaforaa SANAT OVAT KOhteita, sillä kääntäminen käsitteenä sisältää lisäksi ajatuksen merkityksestä kiinteänä olentona, joilla on eri puolia (eri kielillä), mutta joka pysyy olemuksellisesti eheänä. Englanniksi kääntämisen (turning) käsitteen kartoitus sisältää vahvemmin liikkumiseen ja suuntaisuuteen liittyviä konnotaatioita: MUUTTAMINEN ON KÄÄNTYMISTÄ (CHANGING IS TURNING), joka johtaa metaforiin (OLO)TILASSA PYSYMINEN ON SAMAAN SUUNTAAN MENEMISTÄ ja (OLO)TILAN MUUTOS ON ERI SUUNTAAN MENEMISTÄ (ks. Lakoff & Johnson 1999: 207).

Douglas Robinson (1991) kirjoittaa kääntämisen somaattisuudesta eli kääntämisen yhteydestä fyysisiin kokemuksiin. Robinsonin mukaan sen sijaan, että kääntäjä alistaisi itsensä abstraktille rakenteellisen ekvivalenssin ihanteelle (ja tuntisi syyllisyyttä epäonnistuuksaan tässä tavoitteessaan) kääntäjä voi käyttää metaforisen ekvivalenssin ajatusta poeettisena työkaluna, jonka avulla hän ikään kuin taivuttaa lähtökielisen tekstin kohdekieleen. Tällä tavoin kääntäjä luo kohdekielisen tekstin, joka asettuu suhteeseen lähtökielisen tekstin kanssa. Samoin sen sijaan, että tekstien suhdetta tutkiva käännöskriitikko käyttäisi metaforisen ekvivalenssin ajatusta jäykkänä mittatikkuna käännösmenestyksen arvioimiseksi, hän voisi käyttää metaforisen ekvivalenssin ajatusta täyteläisenä näkökulmana, jonka avulla tekstien suhteen voi nähdä moniulotteisesti. (Robinson 1991: 138.) Robinsonin käännöskäsitys ei nähdäkseni noudata SIIRTO-metaforaa ekvivalenssin käsitteeseen perustuvien teorioiden tai KOHDE-käsitettä skopos-teorian tavoin. Somaattisuuden käsite voisi soveltua SIIRTO, IMITAATIO ja LÄHDE-POLKU-PÄÄMÄÄRÄ -skeemoja paremmin kuvaamaan käsittemetaforan kääntämisen prosessia, sillä se ottaa huomioon sen, että kääntäminen edellyttää osallistumista merkityksen

muodostukseen – samoin kuin metaforan tulkinnan prosessikin. Somaattisuuden käsitteen soveltuminen käsittemetaforan kääntämiseen voisikin osoittautua mielenkiintoiseksi jatkotutkimuskohteeksi, mutta tämän tutkielman rajoitusten puitteissa en keskity aiheeseen syvemmin.

4. Tutkimusmenetelmien soveltaminen aineistoon

Analyysini tarkoituksena on hahmottaa, kuinka *maailmankaikkeuden* tekijyyttä mallinnetaan käsite-metaforan tasolla sijainti-tapahtumarakenteeseen perustuvien metaforisten ilmaisujen kautta alkutekstissä ja näiden kohtien suomennoksissa. Tarkastelen sitä, millaisilla käsite- rakenteilla abstraktia *maailmankaikkeuden* käsitettä kuvataan siten, että lähdekategoriana toimii fyysisiin kokemuksiimme perustuva ajatus *liikkeestä avaruudessa*. Rajaan tarkasteluni sijainti-tapahtumarakenteen ja personoinnin kautta tuotettuihin metaforisiin ilmaisiin sekä näiden ilmaisujen suomennoksiin. Keskityn yleisen ja yksittäistason käsite-metaforien eroihin ja yhtäläisyyksiin alkuteksti- ja kohdeteksteissä. Tällä pyrin selvittämään, säilyttääkö suomennos alkutekstin edustaman käsite-metaforisen rakenteen, ja mitä mahdollisia eroavaisuuksia kielten käsite- rakenteista on havaittavissa.

Käytän aineistonani Heather Couperin ja Nigel Henbestin vuonna 1997 kirjoittamaa nuorille suunnattua tietokirjaa *Big Bang – The story of the Universe* ja sen vuonna 1998 ilmestynyttä Markus Hotakaisen suomentamaa teosta *Big Bang – Suuri alkuräjähdyks*. Kirja edustaa kosmologista populaaritiedettä ja pyrkii arkitajuisesti selittämään maailmankaikkeuden syntyä, rakennetta ja sen projisoitua tulevaisuutta kirjan kirjoitusaikana fysiikan alalla vallinneen tieteellisen paradigman pohjalta. Sekä alkuteoksen että suomennoksen kohdeyleisöä edustavat tieteestä kiinnostuneet nuoret n. 10–15 vuotiaat lukijat. Valitsin aineistokseni yleistajuisen tietokirjan, sillä katson, että faktoina esitetyillä tieteellisillä teorioilla on erityisen suuri vaikutus siihen, miten hahmotamme todellisuutta. Aineiston valintaan vaikutti voimakkaasti myös se, että teos sisältää runsaasti personointia ja metaforisia ilmauksia.

Teos on kirjoitettu liki 20 vuotta sitten, ja kirjoitusajankohdan tieteellinen näkemys on sittemmin tarkentunut. Kirjan edustamaan alkuräjähdyks-teoriaan liittyvä paradigma ei kuitenkaan ole muuttunut sikäli, että alkuräjähdyks-teoria edustaa edelleen länsimaaisessa kosmologiassa yleisesti vallitsevaa maailmankuvaa. Aiheen tieteellinen vanhentuminen ei ole kuitenkaan tutkimukseni kannalta olennaista, sillä käsittelen tekstiä esimerkkinä populaaritieteellisestä diskurssista, jolloin tekstiä voidaan pitää pätevänä esimerkkinä aikalaiskielenkäytöstä.

4.1 Metaforan tunnistaminen – MIP- ja MIPVU-mallit

Usean tieteenalan edustajat ovat kritisoineet perinteistä käsittemetaforan tutkimusta siitä, että metaforantutkijat käyttävät intuitiivista metafora-analyysia eivätkä kiinnitä tarpeeksi huomiota kielellisten metaforien epäsäännöllisyyteen ja toimivat lisäksi puutteellisten metaforakokoelmien parissa (Kövecses 2011: 23). Ensimmäinen systemaattisen ja luotettavaksi testatun toimintamallin metaforien tunnistamiseksi kielenkäytössä on esitellyt Pragglejaz-ryhmä. Tämä kymmenen eri tieteenaloja edustavan metaforantutkijan ryhmä (joiden etunimien ensimmäisistä kirjaimista nimi muodostuu), on kehittänyt *Metaphor Identification Procedure* (MIP) nimisen menetelmän tarkoituksenaan luoda tarkka, luotettava ja joustava menetelmä metaforisesti käytetyistä sanoista puhutussa ja kirjoitetussa kielessä (Pragglejaz 2007; Steen ym. 2010). Ryhmä kritisoi muun muassa Lakoffin ja Johnsonin edustamaa perinteistä metaforatutkimusta siitä, että siinä tiettyjen ilmaisujen metaforisuutta pidetään itsestäänselvyytinä ja peräänkuuluttaa todelliseen kielenkäyttöön perustuvien korpusten käyttöä metaforisten ilmausten tunnistamisessa.

Pragglejaz-ryhmän MIP-malli pyrkii määrittelemään yksittäisten leksikaalisten yksikköjen eli sanojen metaforisuuden sen perusteella, missä kontekstissa niitä käytetään luonnollisessa diskurssissa. MIP-mallia ei ole kuitenkaan kehitetty tarkastelemaan käsittemetaforien pohjalta muodostettuja vaikiintuneita metaforia. Ryhmä korostaa, että MIP-mallin perusteella ei-metaforiseksi arvioitu sana ei välttämättä tarkoita, että sanaa käytetään kirjaimellisesti kyseisessä kontekstissa, sillä se voi ilmaista metonymiaa, hyberbolaa tai muuta kuvailevaa merkitystä. (Pragglejaz 2007: 2.)

MIP-mallia on jatkokehitetty ottamaan paremmin huomioon käsittemetaforien toiminta. Tätä mallia kutsutaan MIPVU-malliksi (Steen ym. 2010). Sekä MIP että MIPVU-malleissa analyysin yksikkö on leksikaalinen yksikkö. Sanojen, käsitteiden ja tarkoitteiden välillä oletetaan olevan vastaavuussuhde: sanat herättävät käsitteitä ja käsitteet puolestaan nimittävät tarkoitteita tekstin muodostamassa maailmassa. Leksikaalinen yksikkö lasketaan metaforiseksi, kun se viittaa epäsuorasti tarkoitteeseen ja kun tämä ristiriita voidaan ratkaista rinnastuksen avulla. (Dorst 2011: 117.) Menetelmän logiikka on, että sanan käytön metaforinen merkitys on epäsuora merkitys: se johtuu kontras-

tista leksikaalisen yksikön kontekstuaalisen ja sen vakiintuneen perusmerkityksen välillä. Perusmerkitys ei tällöin ilmene tarkasteltavasta kontekstista, mutta on havaittavissa muissa konteksteissa.

MIPVU-malli käyttää seuraavaa menetelmää metaforisten leksikaalisten yksikköjen eli sanojen löytämiseksi:

1. Lue koko tekstidiskurssi saadaksesi yleiskuvan sen merkityksestä.

2. Määritä tekstidiskurssin leksikaaliset yksiköt eli sanat

3. a) Kontekstuaalinen merkitys: Määritä tekstin jokaisen leksikaalisen yksikön merkityksen käyttökontekstissa. Toisin sanoen määritä se, kuinka sana liittyy tekstin kontekstuaalisen tilannemerkituksen aiheuttamaan asiaan, suhteeseen tai piirteeseen. Ota huomioon, mitä tekstissä tapahtuu ennen ja jälkeen sanan ilmenemistä.

3. b) Perusmerkitys: Määritä jokaisen leksikaalisen yksikön kohdalla onko sillä mahdollisesti tekstin aikalaiskielenkäytössä vakiintunut perusmerkitys, jota käytetään myös muissa kuin tarkasteltavassa kontekstissa. Perusmerkityksellä tarkoitetaan tässä merkitystä, joka

- on muita konnotaatioita konkreettisempi (merkitys on helpompi kuvitella, nähdä, kuulla, tuntea ja maistaa);

- liittyy fyysiseen toimintaan;

- on muita konnotaatioita tarkempi (eikä epäselvä tai ympäröivä);

- on historiallisesti muita konnotaatioita vanhempi.

Perusmerkitys ei ole välttämättä leksikaalisen yksikön yleisin merkitys.

3. c) Kontekstuaalinen merkitys vs. perusmerkitys: Jos leksikaalisella yksiköllä on aikalaiskielenkäytössä vakiintunut perusmerkitys tarkasteltavan kontekstin ulkopuolella, päätä eroaako yksikön merkitys tarkasteltavassa kontekstissa sen aikalaiskielisestä vakiintuneesta merkityksestä siten, että se on ymmärrettävissä kun sitä verrataan sitä perusmerkitykseen.

4. Jos kaikki yllämainitut kriteerit pätevät, leksikaalisen yksikön voi laskea metaforiseksi.⁵ (Pragglejaz 2007.)

MIP-malli käsittelee metaforaa kullekin kielenkäyttötilanteelle suhteellisena ja ajasta riippuvaisena ilmiönä, ja menetelmän avulla on mahdollista löytää kaikki todellisessa nykykielenkäytössä ilmenevät metaforat. Vaikka MIP-mallia ei ole suunniteltu käsittemetaforan erittelyyn, malli kuitenkin tunnustaa käsittemetaforan olemassaolon: puhuttaessa esimerkiksi ”*hyökkäyksestä*” argumenttia vastaan” ilmaisu voidaan mallin mukaan lukea metaforiseksi, sillä ”hyökkäyksellä” on konkreettinen perusmerkitys nykykielenkäytössä, johon kuuluu fyysistä toimintaa ihmisten välillä. Koska tämä perusmerkitys voidaan kartoittaa eri ilmaisun kontekstin merkitykseen (abstraktiin argumentointiin), tapahtuu ei-kirjaimellinen epäsuora vertaus, jolloin ilmaisua voidaan mallin mukaan pitää metaforisena. (Steen ym. 2010: 6–7.)

MIP-malli ei kuitenkaan ole paras mahdollinen menetelmä käsittemetaforan ja historiallisen metaforan analyysiin, sillä koska MIP-malli käsittelee sanoja vakiintuneita merkityksiä niiden nykykäytön perusteella, se ei ota huomioon niiden historiallisen merkityksen vaikutusta metaforisuuteen. Jos sanan vakiintunut merkitys on siis ajan saatossa muuttunut esimerkiksi konkreettisemmasta abstraktimpaan, MIP käsittelee sanaa ainoastaan suhteessa analysoitavaan tekstikontekstiin ja nykykäyttöön. Esimerkiksi termiä *ymmärtää* voitaisiin pitää metaforisena sen etymologian mukaan: alkuperäisestä konkreettisesta merkityksestä *kiertää ympäri* on johdettu tuosta toiminnasta johtuva seuraus *tiedon saaminen ympäri kierretystä esineestä*. Nykykäytössä sanan metaforisuus on niin vakiintunut että termin *ymmärtää* nykymerkitystä ’käsittäminen’ tai ’tiedon hallussapito’ pidetään jo sen kirjaimellisena merkityksenä. Sen sijaan käsittemetaforateorian näkökulmasta sana *ymmärtää* voitaisiin käsittää metaforisena, esimerkiksi metaforan TIETÄMINEN ON YMPÄRI KIERTÄMISTÄ kautta.

⁵ Suomennokset omia. MIPVU-mallin suomennos perustuu tulkintaani menetelmän toiminnasta.

4.2 Personoinnin tunnistaminen

Sovellan analyysissäni Gerard Steenin (2009) esittelemää viisiaskeleista personoinnin tunnistusmenetelmää, joka perustuu MIP- ja MIPVU-menetelmiin:

1. Metaforaan liittyvien sanojen tunnistaminen
2. Ehdotelmien (propositioiden) tunnistaminen
3. Avoimen vertailun tunnistaminen
4. Analogisen rakenteen tunnistaminen
5. Lähde- ja kohdealueiden välisen kartoituksen tunnistaminen.⁶

Steenin menetelmän ensimmäisessä askeleessa eli metaforaan liittyvien sanojen tunnistamisessa huomioidaan kaikki sanat, jotka liittyvät käsittemetaforaan. Tällöin huomioon on otettava myös vertaukset ja allegoriat, mikäli ne vaikuttavat käsittemetaforan muodostumiseen ja ymmärtämiseen. (Steen 2009: 207–208.) Metafora perustuu epäsuoraan merkitykseen toisin kuin vertaus, jossa sanoja käytetään niiden suorassa merkityksessä. Myös vertauksen ymmärtäminen edellyttää kuitenkin käsitekartoitusta, mutta siinä sanat viittavat lähdealueeseen suoraan.

Menetelmän toinen askel eli ehdotelmien tunnistaminen ottaa huomioon tekstin tulkinnan kannalta olennaiset ehdotelmat, vaikka niitä ei ilmenisikään tekstin kielellisessä muodossa: esimerkiksi Alfred Lord Tennysonin runossa ilmaisun ”Now *sleeps* the crimson petal, now the white” jälkimmäisessä osassa ei ilmene (MIP-menetelmän mukaisesti analysoitua) kielellistä metaforaa *sleep*, mutta koska säkeen tulkinnan kannalta on olennaista tehdä käsitekartoitus tuohon metaforisesti käytettyyn lähdealueeseen, voidaan jälkimmäistä osaa pitää Steenin menetelmän puitteissa metaforisena. Tässä näkemyksessä personoinnin tulkinnassa on otettava huomioon kielellisen aineksen lisäksi se käsite-rakenne, jonka pohjalta ilmaisun merkitys muodostuu. Toisessa askeleessa korostuukin se, että metafora on pikemminkin ajatusrakenne kuin kielellinen esiintymä. Kun implisiittiset merkitykset on

⁶ Mallin suomennos oma. Steenin (2009) esittelemän personoinnin tunnistusmenetelmän suomennos perustuu tulkintaani menetelmän toiminnasta.

tehty näkyviksi, ne voidaan analysoida samoin kuin diskurssissa ilmenevät kielelliset metaforat. (Steen 2009: 201–203.)

Kolmannessa askeleessa eli avoimen vertailun tunnistamisessa korostuu toisen askeleen perusteella havaittu lähde- ja kohdealueiden välinen ero. Tässä vaiheessa myös kahden vertailtavan käsitteen välinen vastaavuus tai samanlaisuus korostuu. Neljännessä askeleessa eli analogisen rakenteen tunnistamisessa vastaavuuksien avoin vertailu muuttuu suljetuksi vertailuksi, jonka rakenne vastaa analogiaa. Tämä vaihe on personoinnin tulkinnan kannalta ratkaisevin, sillä tässä vaiheessa analyysintekijä voi joutua täydentämään käsitteiden välisen analogisen suhteen edellyttämää kartoitusta oman tulkintansa varassa. Neljäs askel on tästä syystä avoimin vaihe personoinnin tunnistamisessa. Viidennessä vaiheessa eli lähde- ja kohdealueiden välisen kartoituksen tunnistamisessa muunnetaan neljännessä vaiheessa tunnistettu analogia käsitekartoitukseksi lähde- ja kohdealueiden välillä. (Steen 2009: 204.)

Koska käsittemetaforan tunnistaminen edellyttää sekä maailman toiminnan ymmärtämistä että kykyä tunnistaa kielellisiä metaforia, analyysini kannalta olennainen kysymys on, kuinka yksittäisestä kielellisestä metaforisesta ilmaisusta saadaan selville sen taustalla vaikuttava käsite rakenne. Yllämainittujen metaforan tunnistusmenetelmien (MIP ja MIPVU) sekä personoinnin havaitsemisen viiden askeleen perusmekaniikan tuntemisesta on ollut hyötyä analyysilleni etenkin siinä, että ne ovat auttaneet tunnistamaan metaforiseksi laskettavia vakiintuneita ilmaisuja ja sitä kautta huomaamaan niiden taustalla vaikuttavaa personointia, jonka tulkinta on usein niin vakiintunutta, että ilmaisun metaforisuutta on vaikea huomata. Varsinaisten käsittemetaforien tunnistamisessa olen kuitenkin viime kädessä luottanut omaan kompetenssiini kielenkäyttäjänä. Analysoitavien ilmaisujen taustalla vaikuttavien käsittemetaforien tunnistamisessa sovellan Lakoffin ja Johnsonin esittelemää sijainti-TA-PAHTUMARAKENNE -metaforaa ja sen kautta rakentuvaa käsitystä toiminnasta (Lakoff & Johnson 1999: 170–216).

Käsittelen ilmaisujen sisältämien sanojen perusmerkityksiä niiden nykykielisten vakiintuneiden merkitysten kautta. Määrittelen sanan vakiintuneen perusmerkityksen MOT -sanakirjan ja Oxford English Dictionaryn käyttämien määritelmien perusteella.

4.3 Analysoitavan aineiston raja

Esittelen seuraavassa menetelmän, jolla valitsen alkukielisestä aineistosta varsinaiset analysoitavat esimerkkini. Käyn läpi vaiheittain sen, kuinka sovellan sijainti-tapahtumarakenteen primäärejä metaforia ja edellä esittelemiäni metaforan ja personoinnin havaitsemisen menetelmiä analyysin kohteiden valinnassa.

1) Etsin alkutekstistä kaikki virkkeet, otsikot ja kuvatekstit, joissa *maailmankaikkeuden* käsitteeseen viitataan käyttäen joko termiä *Universe* tai sen synonyymia *cosmos*, tai joissa toinen näistä on mainittu tekstissä aiemmin ja siihen viitataan pronomiinilla *it*.

2) Seuraavaksi valitsen jatkotarkasteluun sellaiset ilmaisut, joissa maailmankaikkeus esitetään liikuvana tekijänä sijainti-tapahtumarakenteeseen kuuluvien metaforien (OLO)TILAT OVAT SIJAINTEJA, SYYT OVAT VOIMIA ja MUUTOKSET OVAT LIKETTÄ (sijainnista toiseen) avulla. Jätän tarkastelun ulkopuolelle ilmaisut, joissa maailmankaikkeus esitetään toiminnan kohteena tai sijaintina, kuten seuraavassa: ”Throughout this period, the Universe was a turmoil of annihilation, decay, and the creation of new matter-antimatter pairs”, tai jossa sitä kuvaillaan metonymisesti sen sisäisten tai siihen liittyvien prosessien kautta. Käsittemetaforisen rakenteen havaitsemiseksi sovellan MIP-menetelmän tekniikkaa havaitakseni ilmaisun sisältämien leksikaalisten yksikköjen eli sanojen perusmerkityksen ja sanojen kontekstin perusteella tulkittavan merkityksen eron. Kun tällainen sana tai ilmaisu löytyy ja se edustaa yllämainittua metaforaa, kutsun näitä sanoja ”ydinsanoiksi” analyysissäni, ja katson niiden ”koodaavan” tarkasteluun valitsemiani metaforisia ilmaisuja. Tulkiten ydinsanojen metaforisuutta suhteessa sanojen vakiintuneisiin nykymerkityksiin, enkä ota huomioon sanojen etymologisen alkuperän mahdollista kirjaimellista vaikutusta.

3) Valitsen jatkotarkasteluun jäljelle jäävistä ilmaisuista sellaiset, joissa maailmankaikkeus esitetään personoinnin kautta soveltaen personoinnin viittä askelta (Steen 2009). Olen esimerkiksi laskenut personoinniksi myös vakiintunutta personointia edustavat verbit *come*, *enter*, *lie*, *drive* ja *create* sil-

loin, kun niillä kuvataan abstraktia *maailmankaikkeuden* käsitettä. Ilmaisujen voi Steenin menetelmän puitteissa laskea edustavan personointia, sillä termit sisältävät inhimillisen tekijyyden merkityksen viitaten kuitenkin abstraktiin *maailmankaikkeuteen*. Tällöin sanojen alkuperäisen merkityksen (viittaus inhimilliseen toimijaan) ja *maailmankaikkeuden* käsitteen (epäinhimillisyyden) vertailu paljastaa eron käsitteiden välillä. Inhimillistä tekijyyttä edustavien, vakiintunutta ja automattista personointia edustavien verbien (come, enter, lie jne.) käyttö *maailmankaikkeuden* toiminnan kuvauksessa antaa inhimillisen tekijyyden abstraktille *maailmankaikkeuden* käsitteelle, ja se voidaan täten laskea personoinniksi.

Edellä kuvaamani menetelmän avulla valitut ilmaisut edustavat siis personointia sekä sijainti-tapah-
tumarakenteen primäärejä metaforia (OLO)TILAT OVAT SIJAINTEJA, SYYT OVAT VOIMIA, MUUTOKSET
OVAT LIKETTÄ.

5. Aineiston analyysi

Tässä luvussa esittelen aluksi aineiston rajauksessa ja tutkimusmenetelmien soveltamisessa esiin nousseita näkökohtia, jonka jälkeen siirryn varsinaiseen aineiston analyysiin. Tämän jälkeen esitän yhteenvedon analyysin tuloksista, minkä jälkeen käsittelen analyysin aikana esiin nousseita mahdollisia jatkotutkimusaiheita.

5.1 Aineiston rajauksen ongelmia ja ratkaisuja

Seuraavassa käyn läpi aineiston rajauksessa ilmenneitä ongelmia ja niiden ratkaisuja. Samalla käsitelen analyysin kohteiden rajauksessa esille nousseita huomionarvoisia näkökulmia, joita ei kuitenkaan ollut mahdollista käsitellä tämän tutkimuksen puitteissa. Etenkin personoinnin ja metonymian tunnistaminen ja rajaaminen oli usein ongelmallista. Personointi ja metonymia näyttäytyivät kuitenkin mielenkiintoisina ehdokkaina jatkotutkimukseen.

Personointi

Valitessani metaforisia ilmaisuja, jotka edustavat personoitua liikettä (olo)tilasta toiseen, olen ottanut huomioon vain sellaiset kohdat, joissa maailmankaikkeus on tekijänä. Personoinnin tunnistamiseksi on kuitenkin täytynyt ottaa huomioon laajempi tekstikonteksti. Laajempien merkitysyhteyksien tarkastelun perusteella huomasin, että personointia tapahtui runsaasti verbien ja substantiivien ulkopuolellakin, kuten esimerkiksi seuraavan ilmaisun kursivoidusta kohdasta käy ilmi: ”Nevertheless, it seethed with activity – *busier* than it would be at any period in the next few hundred thousand years.”

Valitessani personointia, joka kuvaisi juuri liikettä avaruudessa, olen jättänyt analysoitavan aineiston ulkopuolelle sellaiset ilmaisut, joissa maailmankaikkeus kyllä esitetään liikkujana, mutta sellaisella tavalla, joka ei ole ainutlaatuista ihmisille. Tällaista liikettä edustavat ilmaisut, kuten ”The Universe cleared”, ”Changing Universe” ja ”Why the Universe began” olen rajannut pois tarkastelusta. Olen jättänyt pois tarkastelusta myös ilmaisut, joissa tapahtuu maailmankaikkeuden perso-

nointia, mutta joissa personointi ei liity toimintaan, kuten ilmaisussa: ”The infant Universe was searingly hot, brimming with the energy of intense radiation”. Tässä personointi tapahtuu termin *infant* kautta, mutta se ei ohjaa maailmankaikkeuden liikkeen kuvauksen tulkintaa.

Seuraavan ilmaisun lajittelu tuotti ongelmia, sillä kyseessä on selvästikin toimintaa kuvaava personointi, mutta ilmaisun merkityksen kannalta tässä *maailmankaikkeus* määritellään toiminnaksi sinänsä antamatta sille varsinaista tekijän roolia: ”Although the young Universe was still a *frenzy of activity*, it was cooling fast”. Päätin kuitenkin jättää tämän kohdan analyysin ulkopuolelle, sillä tässä ei kuvata varsinaista liikettä.

Metonymia

Metonymian ja metaforan ero ei ole yksiselitteinen käsittemetaforateorian näkökulmasta, ja näiden kahden käsitteen suhteesta vallitseekin kognitiivisessa kielitieteessä ristiriitaisia näkemyksiä. Metonymian toiminta kaipaasi lisätutkimusta myös käänöstieteen näkökulmasta. Metonymia on perinteisesti määritelty kielikuvana, jossa kokonaisuutta kuvaillaan sen sisältämän osan avulla. Tyypillisiä esimerkkejä metonymioista ovat sisällön kuvaaminen säiliön avulla (”Join *kupin* kahvia”), asukkaiden kuvaaminen sijainnin avulla (”*Helsinki* kuohui”), syiden kuvaaminen seurauksien kautta (”Olet *iloni*”) ja kokonaisuuden kuvaaminen osien kautta (”Meillä on neljä *suuta* ruokittavana”). (Goatly 2007: 219.) Lakoff (1987) määrittelee metonymian olevan yhden käsitteekategorian korvaamista kyseiseen kategoriaan kuuluvan alakategorian avulla. Kognitiotieteissä vallitsee kuitenkin eriäviä näkemyksiä siitä, mikä on metonymian ja metaforan suhde. Olennaisia kysymyksiä tässä ovat muun muassa se, onko metonymia yhden käsitealueen sisäinen (”olioiden välinen”) vai kahden erillisen käsitealueen välinen kartoitusprosessi, onko metonymia yksi- vai kaksisuuntainen kartoitusprosessi, edellyttääkö metonymia ylipäänsä kartoitusta, ja miten metonymian konventionaalisuutta voidaan arvioida. (Barcelona 2011: 9.)

Metonymian ja metaforan suhde on tärkeä osa käsittemetaforien tutkimusta. Metonymian toiminnan tutkiminen voisikin osoittautua mielenkiintoiseksi näkökulmaksi jatkotutkimukseen varsinkin abstrakteja käsitteitä kuvaavan tilan ja tekijyyden suhteen tarkastelun kautta. Aineistoni kohdalla metonymian ja metaforan suhde korostuikin, sillä *maailmankaikkeus* määritelmällisesti pitää sisällään

kaiken käsitettävissä olevan toiminnan ja on yhtä aikaa itse se tila, jossa tuo toiminta tapahtuu. Joissakin aineistoni ilmauksissa metonymian käyttö eli kokonaisuuden kuvaaminen osiensa avulla oli jopa välttämätöntä *maailmankaikkeuden* toiminnan kuvaamiseksi ymmärrettävällä tavalla.

En ole kuitenkaan sisällyttänyt tarkasteluun ilmaisuja, joissa maailmankaikkeuden osia tai ominaisuuksia käytetään metonyymisesti kuvailemaan itse maailmankaikkeutta. Metonymiaa käytetään alkuteoksessani esimerkiksi lauseessa ”This unstable supercooled state tipped the Universe into uncontrollable inflation”, jossa maailmankaikkeuteen kuuluva ominaisuus ”supercooled state” ilmaistaan maailmankaikkeudesta erillisenä tekijänä, joka aiheuttaa maailmankaikkeudessa tietyn vaikutuksen (inflaatio). Tarkastelun ulkopuolelle olen jättänyt myös ilmaisun ”It explains why the Universe is so big and smooth, why different forces act in it today, and where the vast amount of matter came from”, sillä vaikka kyseisen virkkeen ensimmäisessä lauseessa *Universe* on keskeinen tekijä lauseen merkityksen kannalta, ja toisessa lauseessa siihen viitataan pronomiinilla ’it’, ensimmäisessä lauseessa ei kuitenkaan tapahdu toimintaa, ja toisessa *Universe* on tekijän sijaan pikemminkin tila, jossa sen sisäiset ”voimat” toimivat. Jälkimmäisessä tapauksessa ”voimien” voisi metonyymisesti katsoa edustavan maailmankaikkeutta ja lisäksi verbin ”act” avulla sitä personoiden, mutta olen jättänyt metonyymiset viittaukset *maailmankaikkeuteen* tarkastelun ulkopuolelle. Samaten tarkastelun ulkopuolelle jäävät inhimillistä toimintaa metonyymisesti kuvaavat ilmaisut, kuten seuraavan virkkeen: ”The separation of time from space liberated space, allowing the creation and expansion of the Universe”.

Käsite *Universe* voitaisiin edellisessä esimerkissä tulkita implisiittiseksi toimijaksi tekstin kontekstin perusteella: *Universe* esitetään liikkuvana toimijana ilmaisun merkityksen ymmärtämiselle olennaisessa käsitekartoituksessa, sillä termi *creation* sisältää ajatuksen jonkin syyn aiheuttamasta muutoksesta, ja kun varsinaista tekijää ei ole annettu, itse tapahtuma oletetaan luonnolliseksi syykseen. Tässä kohdassa *maailmankaikkeus* esitetään kuitenkin metonyymisesti *ajan* ja *avaruuden* toiminnan kautta eikä varsinaisena toimijana, joten olen jättänyt kohdan analyysin ulkopuolelle. Tosin virkkeen kontekstin perusteella pelkästään *aika* voitaisiin käsittää varsinaiseksi tekijäksi, joka on vanginnut *avaruuden* ja vapauttaessaan sen aiheuttanut maailmankaikkeuden *syntyn* ja *laajenemisen*. Tällöinkin kyse olisi kuitenkin metonyymisestä suhteesta, minkä olen edellä mainitusti jättänyt

maailmankaikkeuden tekijyyden määrittelyn ulkopuolelle. Personointia edustavaksi metonymiaksi olen tulkinnut myös ilmaisun ”This unstable supercooled state tipped the Universe into uncontrollable inflation”, sillä vaikka verbi ”to tip” sisältää oletuksen inhimillisestä toiminnasta, tässä ”supercooled state” on varsinainen tekijä ja lauseen merkityksen kannalta se edustaa *maailmankaikkeutta* metonymian kautta.

Yleisiä huomioita aineiston rajauksesta

En ole sisällyttänyt analyysiin tekstissä esiintyviä adjektiiveja *Universal/cosmic*. En myöskään laske analyysiin mukaan sellaisia kohtia, joissa termi *maailmankaikkeus* esiintyy suomennoksessa, mutta joissa siihen ei suoraan viitata alkutekstin vastaavassa kohdassa.

Maailmankaikkeuteen viitattaessa en ole laskenut mukaan ”there was/were” -rakenteita, sillä tämänkaltaisen viittausrakenne hämärtää sijainnin ja tekijyyden suhdetta ja vaikeuttaa analyysia. Vaikka *there was/were* rakennetta voidaan pitää kielipillisenä subjektina, en ole laskenut näitä esiintymiä mukaan analysoitaviin virkkeisiin, sillä *Universe/cosmos* ei ole niissä suorana tekijänä tai kohteena vaan niin sanottuna eksistentiaalisena subjektina (existential subject). Eksistentiaalisen subjektin erottaa niin sanotusta deiktisestä subjektista, että sen voi kieltää, esimerkiksi ”There was *not* a lot of activity going on”, ja että siihen voi lisätä liitekysymyksen, jossa pronomini *there* viittaa alkuperäiseen subjektiin, esimerkiksi ”There was a flurry of activity, *wasn't there?*”. Deiktinen subjekti, kuten ”There is Harry with his red hat on”, jossa *there*-muodolla viitataan tapahtuman sijaintiin tapahtuman eksistenssin (existence) sijaan. (Lakoff 1987: 467–473.)

Käännöksessä sanallisen tekstin ja kuvien taitto vastaa uskollisesti alkuteosta. En kuitenkaan käsittele kuvien ja tekstien välisiä viittaussuhteita, vaikka kuvat edustavatkin metaforisuuden (etenkin kuvaskemaattisuuden) kannalta tulkintaa ohjaavia merkityksiä: esimerkiksi kirjan otsikkosivulla esiintyy kuva kirkkaasta tähden kaltaisesta, kohti katsojaa säteilevästä hahmosta, jonka valoisuus levittäytyy viereiselle sivulle kohti otsikkoa ”Suuri alkuräjähdyks” ja hälventyy kelta-oranssiin taustaväriin. Myös maailmankaikkeuden kehitysvaiheita havainnollistetaan kirjassa runsaalla kuvituksella. Esimerkiksi sivulla 24 maailmankaikkeus kuvataan pienenä ja suurena pallona, minkä voi lukea selväksi SÄILIÖ-skeeman ilmentymäksi:

(at:) ”The early Universe (small sphere) contains many more quasars and radio galaxies than the Universe of today (large sphere).

(kt:) ”Varhaisessa maailmankaikkeudessa (pieni pallo) on paljon enemmän kvasaareja ja radiogalakseja kuin nykyisessä maailmankaikkeudessa (suuri pallo).”

Tarkasteltavan aineiston valinnassa en kiinnitä huomiota analysoitavien virkkeiden kronologiaan tekstissä. Toisin sanoen en käsittele aineistoa narratiivisena tekstijatkumona, jossa tarkastelisin kuinka maailmankaikkeuteen liittyvät metaforiset ilmaisut muuttuvat tekstin eri vaiheissa.

Tämän tutkimuksen puitteissa en myöskään käsittele sitä, miten kohdeyleisön ikä mahdollisesti vaikuttaa tekstinymmärryskykyyn tai kuinka tekstin suuntaaminen nuorelle kohdeyleisölle on vaikuttanut kirjailijan tai kääntäjän käyttämiin metaforisiin ilmaisuihin.

5.2 Tutkimusaineiston analyysi

Aineiston analyysillä pyrin selvittämään, miten *maailmankaikkeuden* käsite esitetään alkutekstissä käsittemetaforien tasolla personoituna liikkujana avaruudessa, ja millaisia käsittemetaphoria näiden kohtien suomennokset edustavat. Keskityn esimerkkiaineistoni analyysissä siihen, millaisia yleisen tason ja yksittäistason käsittemetaphoria on havaittavissa sekä alkutekstissä että suomennoksessa.

Oletan, että maailmankaikkeuden toiminnan kuvailemiseksi suomennoksissa voidaan käyttää alkutekstin käsiterakenteesta poikkeavia keinoja, kuten vähemmän ilmeistä eli vakiintunutta personointia tai mahdollisesti kohde-tapahtumarakennetta sijainti-tapahtumarakenteen sijaan. Aineistostani löytyi analyysimenetelmieni kriteerien kautta rajattuja ilmaisuja yhteensä 13 kappaletta. Keskityn kunkin esimerkin kohdalla siihen, kuinka personointi ja TAPAHTUMARAKENNE-metaphora toimivat suomennoksissa verrattuna alkutekstiin.

Olen merkinnyt alkutekstin ”at” ja kohdetekstin ”kt” viitatessani tekstistä poimittuihin ilmaisuihin. Etenen analyysissäni siten, että ennen varsinaista esimerkkitekstiä esittelen alku- ja kohdetekstien käsiterakenteiden samankaltaisuuksia TAPAHTUMARAKENNE-metaphoran ja personoinnin käytössä,

jonka jälkeen erittelen varsinaiset käsittemetaforat. Esittelen yleisen tason ja yksittäistason käsittemetaforat ensin alkutekstistä ja sitten kohdetekstistä. Kunkin esimerkin analyysin lopuksi vertailen kielten välisiä eroja TAPAHTUMARAKENNE-metaforan ja personoinnin käytössä. Analyysitekstissä olen käyttänyt kohdetekstistä termiä ”suomennos”, sillä se kuvaa mielestäni tarkemmin kääntämistä ja siihen liittyviä valintoja tekona staattisen tekstuaalisuuden sijaan. Käsittemetaforat olen merkinnyt pienillä versaaaleilla. Suluissa olevat käsittemetaforat ilmaisevat edellä mainitun metaforan tarkempaa alakartoitusta. Olen lihavoinut tekstistä niin sanotut metaforiset ”ydinsanat” tai ilmaisut, eli termit joiden olen havainnut edustavan *maailmankaikkeuden* personoitua liikettä avaruudessa. Keskityn ydinsanojen koodaamiin käsittemetaforiin, enkä varsinaisesti tarkastele muita ilmaisuisia vaikuttavia personointia edustavia ilmaisuja, elleivät ne vaikuta ratkaisevasti *maailmankaikkeuden* toimijuuden kuvaukseen.

Esimerkkiaineisto

Ensimmäisessä esimerkissä sekä alku- että kohdeteksti käyttävät sijainti-tapahtumarakenteeseen kuuluvaa käsite rakennetta toiminnan kuvailussa. Erityistä tässä esimerkissä on, että olemassaolo kuvataan molemmissa teksteissä SÄILIÖ-skeeman avulla. Tosin suomennoksessa tämä skeema toimii olemassaolon negation kautta eli ilmaisujen ”tyhjiys” ja ”tyhjä” sisäpaikallissijojen kautta, kun taas alkutekstin ”into existence” viittaa itse olemassaoloon säiliönä, jonka sisälle on mahdollista tulla.

Esimerkki 1

at: Our Universe probably **came** into existence not only from nothing, but from nowhere.

Yleisen tason metaforat:

OLEMASSAOLO ON TÄÄLLÄ OLEMISTA + MUUTOS ON LIIKETTÄ = JOKSIKIN TULEMINEN ON TÄNNE TULEMISTA

OLEMASSAOLO ON SÄILIÖ

TOIMINTA ON ITSEAIHEUTETTUA LIIKETTÄ SIJAINNISTA TOISEEN

kt: Maailmankaikkeutemme **syntyi** todennäköisesti paitsi tyhjästä, myös tyhjyydestä.

Yleisen tason metaforat:

OLEMASSAOLO ON SÄILIÖ

KAUSAATIO ON LISÄÄNTYMISTÄ

Eroja kielten välillä on siinä, miten olemassaolevaksi tulemista hahmotetaan: alkutekstissä vakiintunutta personointia ilmaisevalla verbillä *come* maailmankaikkeuden kuvataan toimivan itsenäisesti eli olevan jo olemassa tullessaan olemassaoloon, jolloin toiminta esitetään tahtoa käyttävän olennon tilanvaihdoksena. Käännöksessä sen sijaan maailmankaikkeuden esitetään *syntyvän*. *Syntymisen* käsitteeseen kuuluu kuitenkin olennaisesti biologinen vanhemmuus, mikä heijastuu suomennoksen käyttämässä metaforassa KAUSAATIO ON LISÄÄNTYMISTÄ. Suomennos onkin sisäisesti ristiriitainen: ”tyhjästä syntyminen” rikkoo *syntymisen* lähdealueen logiikkaa vastaan, sillä olento ei voi syntyä ilman vanhempia *syntymisen* vakiintuneessa käsitekartoituksessa. Myös alkutekstin looginen rakenne on ristiriitainen, sillä olemassaolo esitetään säiliönä, johon tekijä ”Universe” saapuu ”from”-käsitteen koodaamista paikoista ”nothing” ja ”nowhere”, jotka eivät noudata vakiintunutta SÄILIÖ-skeeman kartoitusta rajoista sekä sisä- ja ulkopuolesta. Sekä alku että kohdeteksti käyttävät vakiintuneita yleisen tason metaforia kuvaamaan loogisesti ristiriitaista *maailmankaikkeuden* toimintaa.

Esimerkissä 2 sekä alku- että kohdetekstissä käytetään sijainti-tapahtumarakennetta liikkeen kuvaamisessa. Eroavaisuuksia kielten välillä ilmenee siinä, miten tekijän roolia liikkujana ja etenkin liikkeen alkamista kartoitetaan: alkukielisessä tekstissä tekijä ”putoaa maahan juosten”, mikä sisältää sekä pakotetun putoamisen että tahdonalaisen juoksemisen käsitteet. Tässä ilmaisussa korostuu lisäksi toiminnan jatkuminen.

Esimerkki 2

at: The infant Universe **hit the ground running**.

Yleisen tason metaforat:

TOIMINTA ON ITSEAIHEUTETTUA LIKETTÄ SIJAINNISTA TOISEEN

Yksittäistason metaforat:

TARKOITUKSEN MUKAINEN TOIMINTA ON MATKA

kt: Vastasyntynyt maailmankaikkeus **lähti liikkeelle** vauhdilla.

Yleisen tason metaforat:

TOIMINTA ON ITSEAIHEUTETTUA LIKETTÄ SIJAINNISTA TOISEEN

TOIMINTA ON SIJAINNISSA OLEMISTA

Yksittäistason metaforat:

TARKOITUKSEN MUKAINEN TOIMINTA ON MATKA

Esimerkissä 2 ilmenee eroja kielten välillä siinä, että suomenoksessa korostuu liikkeen tahdonalainen alkaminen sekä käsitys toiminnasta sijainnissa olona: ”lähteä liikkeelle” edustaa TOIMINTA ON SIJAINNISSA OLOA -metaforaa johtuen ulkopaikallissijan käytöstä ilmaisussa ”liikkeelle”, jolloin *liikkeen* käsite kartoittuu *sijainnin* käsitteen kautta. Vastaavaa käsiterakennetta ei esiinny alkutekstissä.

Esimerkissä 3 sekä alku- että kohdetekstissä käytetään sijainti-tapahtumarakennetta liikkeen kuvaamisessa. Lisäksi kummassakin kielessä liikettä kuvataan tarkemmin TOIMINTA ON SIJAINNISSA OLEMISTA -metaforan avulla.

Esimerkki 3

at: The young Universe contained more energy than it knew what to do with, and it **entered** a period of instability.

Yleisen tason metaforat:

TOIMINTA ON ITSEAIHEUTETTUA LIIKETTÄ SIJAINNISTA TOISEEN

TOIMINTA ON SIJAINNISSA OLEMISTA

AJANJAKSOT OVAT SÄILIÖITÄ

kt: Nuoressa maailmankaikkeudessa oli energiaa yli oman tarpeen. Siksi se **joutui** pysymättömään tilaan.

Yleisen tason metaforat:

TOIMINTA ON PAKOTETTUA LIIKETTÄ SIJAINNISTA TOISEEN

TOIMINTA ON SIJAINNISSA OLEMISTA

(OLO)TILAT OVAT SÄILIÖITÄ

AJANJAKSOT OVAT SIJAINTEJA

AJANJAKSOT OVAT SÄILIÖITÄ

Esimerkissä 3 ilmenee eroja kielten välillä suhteessa tekijyyden tahdonalaisuuteen: alkutekstissä korostuu *maailmankaikkeuden* inhimillinen tahdonalainen toiminta, kun taas suomennoksessa liikettä koodataan sanalla ”joutua”, mikä kuvaa vaikutuksen alaisen kohteen ulkopuolelta tulevaa voimankäyttöä. Lisäksi kielet eroavat siinä, kuinka niissä hahmotetaan sijainti-tapahtumarakenteen perustaa: alkutekstin ”period of instability” on suomennettu ”pysymättömäksi tilaksi” käyttäen sisäpaikallissijaa, mikä edustaa (OLO)TILAT OVAT SÄILIÖITÄ -metaforaa. Alkutekstissä perustaa kuvataan samaten SÄILIÖ-skeeman avulla, mutta käyttäen tilan sijasta ajanjakson käsitettä. Mielenkiintoista on, että suomennosprosessi käyttää täten metaforaa AJANJAKSOT OVAT SIJAINTEJA muuttaessaan ajanjakson (olo)tilaksi.

Esimerkissä 4 sekä alku- että kohdetekstissä käytetään sijainti-tapahtumarakennetta liikkeen kuvaamisessa. Lisäksi kummassakin kielessä liikettä kuvataan toiminta on sijainnissa olemista -metaforan avulla. Molemmat kielet myös koodaavat ”(tyhjiö)tilan” säiliöksi. Tämä tapahtuu alkutekstissä preposition in kautta ja suomennoksessa sisäpaikallissijan kautta.

Esimerkki 4

at: During the brief period when the Universe was ”**stuck**” in its vacuum state, it ballooned in size very rapidly.

Yleisen tason metaforat:

TOIMINTA ON PAKOTETTUA LIKETTÄ (TOIMINNAN PYSÄHTYMINEN ON LIIKKEEN PAKOTETTUA PYSÄHTYMISTÄ)

TOIMINTA ON SIJAINNISSA OLEMISTA

(OLO)TILAT OVAT SÄILIÖITÄ

kt: Lyhyenä ajanjaksona, jonka maailmankaikkeus oli ”jähmettyneenä” tyhjiötilaansa, sen koko kasvoi hyvin nopeasti.

Yleisen tason metaforat:

TOIMINTA ON PAKOTETTUA LIKETTÄ (TOIMINNAN PYSÄHTYMINEN ON LIIKKEEN PYSÄHTYMISTÄ)

TOIMINTA ON SIJAINNISSA OLEMISTA

(OLO)TILAT OVAT SÄILIÖITÄ

Huomionarvoista esimerkissä 4 on, että kummassakin kielessä toiminta (jähmettyneenä tai paikoillaan oleminen) ilmaistaan määrittelemättömän voiman (esimerkiksi olosuhteiden) aiheuttamaksi tilaksi. Merkityseroja on havaittavissa ainoastaan siinä, että alkutekstin ilmauksen ”be stuck” konkreettinen perusmerkitys viittaa ulkopuolisista olosuhteista johtuvaan liikkeen mahdottomuuteen (”I was stuck in traffic”), kun taas suomenkielinen ”jähmettynyt” viittaa pikemminkin olion sisäisestä impulssista johtuvaan liikkeen pysähdykseen, kuten ilmaisussa ”jähmettyä pelosta”. Termillä ”jähmettyä” ei kuitenkaan viitata välttämättä inhimilliseen tekijään, sillä esimerkiksi ”veri jähmettyy kylmyydessä”.

Esimerkissä 5 sekä alku- että kohdetekstissä käytetään sijainti-tapahtumarakennetta toiminnan kuvaamisessa. Lisäksi kummassakin kielessä käytetään toiminta on sijainnissa olemista -metaforaa.

Esimerkki 5

at: Hot on the heels of its dramatic inflation, the Universe **embarked on** the most frenetic period in its entire history.

Yleisen tason metaforat:

TOIMINTA ON ITSEAIHEUTETTUA LIIKETTÄ SIJAINNISTA TOISEEN

TOIMINTA ON SIJAINNISSA OLEMISTA

AJANJAKSOT OVAT SIJAINTEJA

Yksittäistason metaforat:

TARCOITUKENMUKAINEN TOIMINTA ON MATKA

kt: Inflaation jäljiltä kuuma maailmankaikkeus siirtyi koko historiansa hurjimpaan jaksoon.

Yleisen tason metaforat:

TOIMINTA ON ITSEAIHEUTETTUA LIIKETTÄ SIJAINNISTA TOISEEN

TOIMINTA ON SIJAINNISSA OLEMISTA

AJANJAKSOT OVAT SÄILIÖITÄ

Esimerkin 5 kohdalla kielten välillä ilmenee eroja suhteessa tekijän tahdonalaisen toiminnan laatuun: alkukielessä korostuu tekijän inhimillisyys ilmaisulla ”embark on”, jonka kirjaimellinen merkitys kuvaa matkalle lähtemistä. Tätä kautta toiminta käsitetään alkutekstissä matkalla olemisena, mutta preposition ”on” koodaaman SIJAINNI-skeeman kautta käsite ”period” kuvataan myös sijainnissa olemisena. Suomennoksessa puolestaan liikettä kuvataan yleisemmän tason liikettä kuvaavalla ilmaisulla ”siirtyä”, jonka voi nähdä edustavan sekä inhimillistä tahdonalaista toimintaa että elottomien esineiden liikettä ulkopuolisen voiman alaisuudessa. Lisäksi suomennoksessa termin ”period” vastine ”ajanjakso” on esitetty sisäpaikallissijan kautta, mikä edustaa tarkempaa SÄILIÖ-skeemaa alkutekstin SIJAINNI-skeeman sijaan.

Esimerkissä 6 suomennos ilmentää toiminnan personointia, mutta eroaa alkutekstin sijainti-tapahtumarakenteen lajissa: alkuteksti käyttää TOIMINTA SIJAINNINA -metaforaa, kun suomennos puolestaan käyttää LIKKUVA TOIMINTA -metaforaa.

Esimerkki 6

at: Fuelled by the tremendous surge of energy released, it **launched itself** into an orgy of matter creation.

Yleisen tason metaforat:

TOIMINTA ON ITSEAIHEUTETTUA LIKETTÄ

TOIMINTA ON SIJAINNISSA OLEMISTA

Yksittäistason metaforat:

TARKOITUKSEN MUKAISEN TOIMINNAN ALOITTAMINEN ON MATKALLE LÄHTEMISTÄ

TOIMINTA ON LUOMISTA

LUOMINEN ON ORGIA

kt: Vapautuneen energian turvin se aloitti hillittömän aineen rakentamisen.

Yleisen tason metaforat:

TOIMINTA ON ITSEAIHEUTETTUA LIKETTÄ

TOIMINNAT OVAT LIKKUVIA ASIOITA

Yksittäistason metaforat

TOIMINTA ON RAKENTAMISTA

Vaikka esimerkissä 6 molemmilla kielillä toiminta esitetään inhimillisen tekijän aiheuttamaksi, eroja liikkeen metaforisessa hahmotuksessa tekstien välillä on siinä, että alkutekstissä toiminnan personointi tapahtuu yksittäistason metaforan TARKOITUKSEN MUKAISEN TOIMINNAN ALOITTAMINEN

ON MATKALLE LÄHTEMISTÄ kautta ilmaisulla ”launch itself”, mikä kuvaa päämäärätietoiselle liik-
keelle tai matkalle lähtemistä. Suomentoksessa puolestaan personoitua toimintaa kuvataan yleisem-
män tason käsitteellä ”aloittaa”, joka ei välttämättä kuvaa konkreettista liikettä avaruudessa vaan
pikemminkin toiminnan tahdonalaista aktivoimista abstraktilla tasolla. Lisäksi alkutekstin pe-
rusta ”orgy of matter creation” eroaa huomattavasti suomentoksesta sekä yksityiskohtaisuudessaan
että kartoitusrakenteessaan – sanan ”orgy” perusmerkitykseen kuuluu inhimillistä seksuaalista toi-
mintaa muiden lajin edustajien kanssa, kun taas suomentoksen kartoitus ”hillitön materian raken-
nus” ei suoraan viittaa muiden tekijöiden läsnäoloon, ja kuvaa toimintaa luomisen sijaan tarkoituk-
senmukaisena rakentamisena. Yhteistä yksittäistason metaforille (termien ”orgy” ja ”hillittömyys”
koodaamana) on kuitenkin ajatus tietynlaisesta *estottomasta heittäytymisestä* toimintaan.

Esimerkissä 7 suomentos ei ilmennä tahdonalaista liikettä kuvaavaa personointia. Yhteistä teks-
teille on, että kummassakin ajanjaksot (”phase” ja ”kehitysvaihe”) esitetään säiliö-metaforan avulla
sitä, että alkukielessä käytetään termiä ”enter” ja suomentoksessa sisäpaikallissijaa.

Esimerkki 7

at: The Universe became a battleground as it **entered** its next phase.

Yleisen tason metaforat:

TOIMINTA ON ITSEAIHEUTETTUA LIIKETTÄ SIJAINNISTA TOISEEN
AJANJAKSOT OVAT SÄILIÖITÄ

Yksittäistason metaforat:

MAAILMANKAIKKEUS ON TAISTELUKENTTÄ

kt: Seuraavassa kehitysvaiheessaan maailmankaikkeus muuttui taistelutantereeksi.

Yleisen tason metaforat:

MUUTOKSET OVAT PAKOTETTUA LIIKETTÄ OLOMUODOSTA TOISEEN
AJANJAKSOT OVAT SÄILIÖITÄ

Yksittäistason metaforat:

MAAILMANKAIKKEUS ON TAISTELUKENTTÄ

Esimerkin 7 kohdalla kielten välillä ilmenee eroja tavassa, jolla hahmon toiminnan tahdonalaisuutta ja avaruudessa liikkumista kuvataan: alkukielellä toiminta on itselähtöisen tahdonalaista tilasta toiseen liikkumista (*enter*), kun taas suomennoksessa toiminta esitetään yleisemmän tason muutoksena (*muuttua*), jonka syy voi olla itselähtöinen tai ulkopuolisesta voimasta johtuva. Maailmankaikkeuden tekijyys esitetään suomennoksen metaforisessa rakenteesta alkukielen ilmaisua epämääräisempänä, sillä suomennoksen käsite-rakenteesta ei käy ilmi toiminnan syytä.

Yhteistä esimerkin 8 alku- ja kohdeteksteille on, että molemmissa näistä toiminta esitetään sijainti-tapahtumarakenteen kautta, sillä alkutekstin ”head start” viittaa matkalle lähtemiseen ja kohdetekstin ”hyvällä alulla” koodaa ulkopaikallissijan käytön kautta sijainnissa olemista.

Esimerkki 8

at: The young Universe had a **head start** in creating elements, because some of its protons would become the nuclei of the simplest element, hydrogen.

Yleisen tason metaforat:

TOIMINTA ON ITSEAIHEUTETTUA LIIKETTÄ

PÄÄMÄÄRÄT OVAT MÄÄRÄNPÄITÄ

TARKOITUKSEN MUKAISEN TOIMINNAN ALOITTAMINEN ON MATKALLE LÄHTEMISTÄ

Yksittäistason metaforat:

LUOMINEN ON KILPAILU

kt: Alkuaineiden muodostuminen oli nuorena maailmankaikkeudessa jo hyvällä alulla, koska osa sen protoneista muodostaisi alkuaineista yksinkertaisimman eli vedyn ytimiä.

Yleisen tason metaforat:

TOIMINTA ON SIJAINNISSTA OLEMISTA (TOIMINNAN ALKU ON SIJAINTI)

TOIMINTA ON LIIKKUVIA ASIOITA

Esimerkin 8 kohdalla ilmenee eroja kielten välillä etenkin suhteessa maailmankaikkeuden personointiin: suomennoksessa maailmankaikkeuden toiminta ei ilmennä personointia eikä varsinaista liikettä, sillä toiminta esitetään maailmankaikkeuden ulkopuolisista voimista johtuvina tapahtumina, jotka tapahtuvat kuitenkin sen sisällä. Tämä tehdään käyttämällä nominaalimuotoa ”alkuaineiden muodostuminen”, josta ei käy ilmi toiminnan syytä tai tekijää. Alkutekstissä sen sijaan sekä metaforinen ydinilmaisu että sijainti-tapahtumarakenteen perusta ”creating” edustavat vahvaa personointia: metaforisen ilmaisun ”head start” vakiintunut merkitys viittaa paitsi matkaan myös kilpailuun, ja yhdistettynä termin *create* inhimilliseen toimintaan viittaavaan perusmerkityksen teksti tuottaa yksittäistason metaforisen ilmaisun LUOMINEN ON KILPAILU, jossa maailmankaikkeus esitetään luovana olentona kilpailutilanteessa.

Esimerkissä 9 sekä alku- että kohdetekstissä *maailmankaikkeus* esitetään tahtoa käyttävänä toimijana personoinnin kautta.

Esimerkki 9

at: And after three minutes, the relentless expansion of the Universe **drove** would-be coalitions of particles apart.

Yleisen tason metaforat:

TOIMINTA ON ITSEAIHEUTETTUA LIIKETTÄ

LIIKUTTAMINEN ON OHJAAMISTA

Yksittäistason metaforat:

ASIOIDEN EROTTAMINEN TOISISTAAN ON JOUKON HAJOTTAMISTA

kt: Ja kolmen minuutin jälkeen maailmankaikkeuden laajeneminen **kuljetti** hiukkaset liian kauas toisistaan.

Yleisen tason metaforat

TOIMINTA ON ITSEAIHEUTETTUA LIIKETTÄ

LIKUTTAMINEN ON OHJAAMISTA

Yksittäistason metaforat:

ASIOIDEN EROTTAMINEN TOISISTAAN ON KULJETTAMISTA

Esimerkissä 9 ilmenee eroja kielten välillä yksittäisen tason metaforisten ilmaisu- ja laadussa: alkutextissä maailmankaikkeus esitetään eräänlaisena ”keskenään liittoutuneiden hiukkasten paimentajana” verbin *drive* perusmerkityksen ’eläinten tai ihmisten ajaminen (edellä kulkemaan pakottaminen)’ kautta, kun taas suomennoksen terminvalinta *kuljettaa* edustaa tarkempaa liikuttamista, jonka perusmerkitys viittaa esineiden tai olentojen kantamiseen jonkin välineen avulla, joskaan ei välttämättä ihmisen toimesta (esimerkiksi ”kuljettaa kirjoja laukussa” tai ”joki kuljetti tukkeja kohti merta”). Tekstin kontekstin perusteella ilmaisun voi kuitenkin lukea personoinniksi.

Esimerkissä 10 *maailmankaikkeus* esitetään molemmissa teksteissä personoinnin kautta tahtoa käyttävänä tekijänä. Molemmissa teksteissä käytetään lisäksi sijainti-tapahtumarakennetta, jossa TOIMINTA ON ITSEAIHEUTETTUA LIIKETTÄ SIJAINNISTA TOISEEN, ja jossa ajanjaksot esitetään sijainteina.

Esimerkki 10

at: After its busy first three minutes, when particles came and went and the first elements were forged, the Universe **settled down** to a much calmer period.

Yleisen tason metaforat:

TOIMINTA ON ITSEAIHEUTETTUA LIIKETTÄ

TOIMINTA ON SIJAINNISSA OLEMISTA

AJANJAKSOT OVAT SIJAINTEJA

Yksittäistason metaforat:

TOIMINNAN PYSÄHTYMINEN ON ISTUUTUMISTA

MATERIAN LUOMINEN ON METALLITYÖTÄ

kt: Kiireisten kolmen ensimmäinen (sic) minuutin aikana hiukkasia tuli ja meni, ja ensimmäiset alkuaineet saivat muotonsa. Sen jälkeen maailmankaikkeus **asettui aloilleen viettämään** paljon rauhaisampaa vaihetta.

Yleisen tason metaforat:

TOIMINTA ON ITSEAIHEUTETTUA LIIKETTÄ

TOIMINTA ON SIJAINNISSA OLEMISTA

AJANJAKSOT OVAT SIJAINTEJA

Yksittäistason metaforat:

TOIMINNAN PYSÄHTYMINEN ON SIJAINTIIN ASETTUMISTA

Esimerkin 10 kohdalla ilmenee eroja kielten välillä siinä, miten ajanjakson ja tilan suhde esitetään yksittäistason metaforisten ilmausten kautta: alkukielisessä ilmaisussa ”settle down to a [...] period” korostuu käsitys ajanjaksosta sijaintina, johon maailmankaikkeus liikkuu, kun suomennoksessa puolestaan ajanjakso ja sijainti samastuvat – tässä ”aloilleen asettuminen” sisältää uuden vaiheen alkamisen.

Esimerkissä 11 suomennos säilyttää alkutekstin käsiterakenteen suhteessa liikkeeseen ja sijaintipahtumarakenteeseen sellaisenaan. Sekä englannin- että suomenkieliset rakenteet hahmottavat toiminnan itseaiheutettuna liikkeenä ja käyttävät personointia *maailmankaikkeuden* toiminnan kuvauksessa. Lisäksi kumpikin esimerkki perustuu samanlaisiin kartoituksiin yksittäistasolla: sekä suomen- että englanninkieliset esimerkit käyttävät perustason metaforaan ELÄMÄ ON MATKA pohjautuvaa yksittäistason metaforaa IKÄ ON SAAVUTETTAVA KOHDE.

Esimerkki 11

at: When the Universe **reached** 9 billion years, a small and undistinguished planet was born.

Yleisen tason metaforat:

TOIMINTA ON ITSEAIHEUTETTUA LIIKETTÄ

PÄÄMÄÄRÄT OVAT KOHTEITA (PÄÄMÄÄRÄN SAAVUTTAMINEN ON KOHTEEN SAAVUTTAMISTA)

Yksittäistason metaforat:

ELÄMÄ ON MATKA

IKÄ ON SAAVUTETTAVA KOHDE

kt: Kun maailmankaikkeus **saavutti** yhdeksän miljardin vuoden iän, syntyi pieni ja mitätön planeetta.

Yleisten tason metaforat:

TOIMINTA ON ITSEAIHEUTETTUA LIIKETTÄ

PÄÄMÄÄRÄT OVAT KOHTEITA (PÄÄMÄÄRÄN SAAVUTTAMINEN ON KOHTEEN SAAVUTTAMISTA)

Yksittäistason metaforat:

ELÄMÄ ON MATKA

IKÄ ON SAAVUTETTAVA KOHDE

Esimerkki 11 on ainutlaatuinen aineiston esimerkeistä siinä, että tämän esimerkin kohdalla kielten käsiterakenteissa ei ole havaittavissa eroja yleisellä tasolla tai yksittäistasolla.

Esimerkin 12 suomennoksen ilmaisun ”rakennustyöt” voi katsoa edustavan maailmankaikkeuden personointia tekstin kontekstin perusteella, joskin maailmankaikkeuden tekijäsuhde ”rakennustöihin” on ainoastaan implisiittinen.

Esimerkki 12

at: This meant that it could now **embark on** feats of construction.

Yleisen tason metaforat:

TOIMINTA ON ITSEAIHEUTETTUA LIIKETTÄ

Yksittäistason metaforat:

TOIMINNAN ALOITTAMINEN ON MATKALLE LÄHTEMISTÄ

MAAILMANKAIKKEUS ON MONIMUTKAINEN JÄRJESTELMÄ, JOKA RAKENTAA ITSEÄÄN

kt: **Rakennustyöt** saattoivat alkaa.

Yleisten tason metaforat:

TAPAHTUMAT OVAT TOIMINTAA

Yksittäistason metaforat:

MAAILMANKAIKKEUS ON MONIMUTKAINEN JÄRJESTELMÄ, JOTA RAKENNETAAN

Esimerkissä 12 ilmenee eroja tekstien välillä siinä, että alkutekstissä maailmankaikkeuden toiminta esitetään korostetun metaforisesti inhimillisenä tekijänä, joka on lähtemässä matkalle (”embark on”), jossa tapahtuu itsensä rakentamista (”construction”). Suomennoksessa puolestaan rakentamiseen liittyvä tekijä jää epäselväksi, eikä MATKA-skeemaa käytetä.

Esimerkin 13 tapauksessa sekä alku- että kohdeteksti käyttävät samanlaista käsitekartoitusta abstraktien *liikkeen*, *elollisuuden* ja *kuoleman* käsitteiden esittämisessä.

Esimerkki 13

at: Rather than death by cold, it will be death by fire as the Universe **races** to oblivion in a Big Crunch.

Yleisen tason metaforat:

TOIMINTA ON ITSEAIHEUTETTUA LIIKETTÄ

PÄÄMÄÄRÄT OVAT MÄÄRÄNPÄITÄ

Yksittäistason metaforat:

ELÄMÄ ON KILPAILUMATKA

MAAILMANKAIKKEUS ON ELOLLINEN OLENTO

KUOLEMA ON MÄÄRÄNPÄÄ

KUOLEMINEN ON UNOHDETSI TULEMISTA

UNOHDS ON SIJAINI

kt: Maailmankaikkeus ei kuole kylmyyteen vaan kuumuuteen **kiiruhtaessaan** loppurysäyksen unohdukseen.

Yleisen tason metaforat:

TOIMINTA ON ITSEAIHEUTETTUA LIIKETTÄ

PÄÄMÄÄRÄT OVAT MÄÄRÄNPÄITÄ

Yksittäistason metaforat:

MAAILMANKAIKKEUS ON ELOLLINEN OLENTO

ELÄMÄ ON MATKA

KUOLEMA ON MÄÄRÄNPÄÄ

KUOLEMINEN ON UNOHDETSI TULEMISTA

UNOHDS ON SIJAINI

Esimerkin 13 tapauksessa kielten välillä ilmenee eroja yksittäistason metaforisuudessa siinä, että alkutekstissä matka kohti kuolemaa esitetään kilpailuna, kun taas suomenoksessa matka esitetään kiiruhtamisena eli vapaaehtoisena nopeana liikkumisena ajan loppumisen uhan alla. Molemmat tekstit käyttävät samoja yksittäistason metaforia KUOLEMINEN ON UNOHDETSI TULEMISTA ja UNOHDS ON SIJAINI, mutta kielten käsiterakenne eroaa toisistaan mielenkiintoisesti siinä, miten

loppurysäyksen ja maailmankaikkeuden suhde esitetään: alkutekstissä ”loppurysäys” (Big Crunch) koodataan sijaintina, jossa maailmankaikkeuden kilpamatka kohti unohduksen ja kuoleman määrän-päätä tapahtuu (preposition *in* kautta), kun taas suomennoksessa ”loppurysäys” samastetaan pikem-minkin matkan määränpäähän matkan itsensä sijaan.

5.3 Yhteenveto tuloksista

Analyysini pyrkimyksenä oli vastata kysymyksiin millaisena personoituna liikkujana *maailman-kaikkeus* esitetään alkutekstissä sijainti-TAPAHTUMARAKENNE-metaforan avulla, säilyykö sama käsi-terakenne suomennoksessa ja mitä eroja näistä rakenteista on havaittavissa. Seuraavassa kokoon yh-teen millaisia eroja ja yhtäläisyyksiä suomennoksen metaforisessa rakenteessa sekä personoinnin toiminnassa oli havaittavissa aineiston analyysin perusteella. Esittelen ensin lyhyesti yleisiä havain-toja aineistosta, jonka jälkeen esittelen aineiston analyysin aikana esiin nousseita teemoja, joihin ei tämän tutkimuksen puitteissa ollut mahdollista keskittyä, mutta jotka voisivat tarjota mielenkiintoi-sia jatkotutkimuskohteita. Otollisimpina jatkotutkimuskohteina näyttäytyivät TAPAHTUMARAKENNE-metaforan toiminnan kielikohtaiset erot, personointi, *ajan* käsitteen kuvauksen kulttuurisidonnai-suus sekä myyttisen ja tieteellisen diskurssin suhde.

Alkutekstistä löytyi yhteensä 313 virkettä ja otsikkoa, jotka sisälsivät suoran viittauksen *maailman-kaikkeuteen*, mikä tapahtui joko termien Universe/cosmos kautta tai pronominin *it* avulla. Toisen vaiheen aineistonvalintakriteerit täyttäviä ilmaisuja ja virkkeitä alkutekstissä oli yhteensä 77 kappa-letta. Tutkimuksen valintakriteereitä edustavia ilmaisuja, eli tekstikohtia, joissa maailmankaikkeus esitettiin hyödyntämällä personointia sekä metaforia (OLO)TILAT OVAT SIJAINTEJA, SYYT OVAT VOI-MIA ja MUUTOKSET OVAT LIKETTÄ SIJAINNISTA TOISEEN, esiintyi tekstissä yhteensä 13 kappaletta.

Alkukielisissä analyysikohteissa luovien, yksittäistason metaforisten ilmaisujen käyttö oli selvästi suomennoksia korostuneempaa. Suomennoksissa sen sijaan vakiintuneiden yksittäistason metafo-rien käyttö oli huomattavasti alkutekstiä yleisempää, ja kahdessa tapauksessa kolmestatoista analy-soidusta esimerkistä suomennos ei lainkaan ilmentänyt metaforiseksi tulkittavaa

ilmaisua. Alkutekstin edustama metaforinen rakenne ilmeni sellaisenaan suomennoksissa ainoastaan yhdessä tarkastelun kohteessa (kohta 11). Suomennoksissa käytettiin pääosin sijainti-tapahtumarakennetta (yhtä poikkeusta lukuun ottamatta). Alkutekstin sijainti-tapahtumarakenne ei kuitenkaan muuttunut kohde-tapahtumarakenteeksi suomennoksissa vastoin odotuksiani. Maailmankaikkeus oli yleisesti ottaen mahdollista lukea inhimilliseksi toimijaksi myös suomennosten käsitärakenteen perusteella, vaikkakin personointi olikin suomennoksissa vähemmän korostunutta kuin alkukielisissä ilmauksissa. Analyysin tulosten perusteella kääntämistä ei voi yksiselitteisesti nähdä SIIRTO-metaforana, sillä yksikään tarkasteltujen ilmaisujen suomennoksista ei säilyttänyt alkutekstin käsitekartoitusta tarkalleen. Kääntämisen hahmottaminen merkityksen siirron kautta edellyttäisi, että kielten välillä olevat yleisen tason käsitärakenteet pysyisivät samanlaisina, vaikka käännösprosessi tuottaisikin alkutekstistä poikkeavia yksittäisen tason metaforisia ilmaisuja.

Tutkimustulokseni osoittivat, että alkutekstin edustamat käsitetaforat ohjaavat suomennoksen vastaavaa käsitärakennetta, mutta kielten välillä ilmenevät rakenteet eivät ole samanlaisia. Muutoksia tekstin käsitetaforissa esiintyi etenkin yksittäistason metaforisuudessa. Aineiston analyysi tuki siis hypoteesiani siitä, että mahdolliset kielten väliset erot käsitetaforien rakenteessa ilmenivät enimmäkseen yksittäistasolla. Yleisen tason metaforisuudessa kielten välillä oli enemmän yhteneväisyyksiä – tarkastellun aineiston suomennetut ilmaisut noudattivat olennaisilta osin alkutekstin edustamaa sijainti-tapahtumarakennetta.

Kääntäjän näkökulmasta huomionarvoista on, että eri kielet voivat ilmentää erilaisia käsitetaforia joko yleisellä tai yksittäistasolla. Käännöksen ei ole välttämätöntä noudattaa alkutekstin käsitärakennetta yksittäistasolla ollakseen ymmärrettävä yleisemmällä käsitetasolla. Esimerkiksi aineiston esimerkin 6 ilmaisut ”Fuelled by the tremendous surge of energy released, it launched itself into an orgy of matter creation” – ”Vapautuneen energian turvin se aloitti hillittömän aineen rakentamisen” ilmentävät toisistaan poikkeavia metaforia etenkin yksittäistasolla, sillä alkutekstin herättämät yksityiskohtaiset mielikuvat poikkeavat suuresti kohdetekstin muodostamasta mielikuvasta. Käännös käyttää kuitenkin alkutekstissä ilmeneviä yleisemmän käsitetason skeemoja *itseohjautuvasta tekijästä, aloittamisesta ja tekemisestä* kuvatakseen alkutekstin edustamia merkitysrakenteita.

Yllättävää oli, että analysoitavista esimerkeistä ei ollut löydettävissä yhtä yhtenäistä käsittemetaforaa, jonka pohjalta käsitys maailmankaikkeudesta liikkuvana tekijänä olisi rakentunut, vaikka analysoitavat esimerkit olikin valittu juuri sillä kriteerillä, että ne edustavat tiettyä laajempaa, yhtenäistä käsittemetaforista järjestelmää. Sama epäjohdonmukaisuus päti suomennosten kohdalla niin yleisen kuin yksittäistason metaforissa. Tämä on selitettävissä sillä, että vaikka tekstin käsiterakenteessa voi olla yhtäläisyyksiä yleisen tason metaforisuudessa, yksittäistason metaforisuuden variaatio voi tuoda lisämerkityksiä ja -kartoituksia yleisemmän tason rakenteeseen.

TAPAHTUMARAKENNE-metaforan toiminta suomennoksissa

Huomionarvoista ja odotuksieni vastaista oli, että suomennokset säilyttivät alkutekstin sijainti-TAPAHTUMARAKENTEEN lähes kaikissa tapauksissa. Kohde-TAPAHTUMARAKENNETTA ei käytetty tarkastelluissa suomennoksissa. Ainoastaan yhdessä kohdassa suomennos ei selvästi ilmentänyt sijainti-TAPAHTUMARAKENNETTA (esimerkki 12). Lisäksi sekä alkutekstissä että suomennoksessa esiintyi TAPAHTUMARAKENNE-järjestelmään kuuluvia rakenteita TOIMINTA SIJAINNINA ja LIIKKUVA TOIMINTA, mutta suomennokset eivät aina noudattaneet alkutekstin rakennetta – muun muassa esimerkin 6 alkukielisessä tekstissä toiminta esitettiin sijainnissa olemisena, kun taas suomennoksessa toiminta esitettiin liikkuvina asioina.

Tekijyys TAPAHTUMARAKENNE-metaforassa

Aineiston ilmentämän tekijyyden ja sijainnin käsitteiden suhteen tarkastelu paljasti, että maailmankaikkeus esitettiin alkutekstin tarkasteltavissa ilmaisuissa aktiivisena, itseohjautuvana tekijänä, jonka toiminta kohdistuu itseensä. Ainoaa poikkeusta tähän edustaa ensimmäinen käsitelty analyysikohte, jossa maailmankaikkeuden esitetään tulevan ”olemassaoloon”, josta se sitä ennen oli erillään – tällöin toiminta esitetään kohdistuvan johonkin tekijän ulkopuoliseen kohteeseen. Huomionarvoista kyseisen kohdan suomennoksessa oli, että se hyödynsi metaforaa KAUSAATIO ON LISÄÄNTYMISTÄ (ks. Turner 2000), sillä tässä olemassaoloon tulemistä kuvailtiin syntymisenä. Tämän metaforan tulkinta edellyttää alkutekstiä yksityiskohtaisempien keholliseen kokemukseen perustuvien käsittekartoitusten aktivoimista, ja täten suomenkielinen esimerkki rajasi *maailmankaikkeuden* olemassaolon alkamisen käsitystä alkutekstiä tarkemmin.

Suomennoksissa *maailmankaikkeus* esitettiin useimmiten alkutekstin kuvausta passiivisempänä toimijana, jonka toiminta johtuu määrittelemättömistä luonnollisista syistä ja voimista. Analysoiduista suomennoksista maailmankaikkeus esitettiin aktiivisena toimijana ainoastaan viidessä tapauksessa kolmestatoista. Yleisesti ottaen maailmankaikkeuden tekijyys esitettiin suomennoksissa alkutekstiä selvästi maltillisemmin useimmiten korostamatta itseohjautuvaa liikettä.

Personointi alkutekstissä ja suomennoksessa

Alkutekstin personointi oli suomennosta korostetumpaa ja yksityiskohtaisempaa. Alkutekstin analysoitavissa kohteissa personointi tapahtui enimmäkseen verbien avulla. Tämä oli odotuksenmukaista, sillä liikkeen kuvaus tapahtuu englannin kielessä yleisesti juuri verbien kautta. Myös visuaalisuuden keskeisyys maailmankaikkeuden käsitteen kuvailussa korostui käsiteltävässä aineistossa. Yleisesti ottaen alkutekstin analysoidussa metaforisissa ydinilmauksissa käytettiin personointia käännöstä useammin ja korostuneemmin. Analysoitujen kohtien suomennokset edustivat liikkeen personointia kymmenessä tapauksessa kolmestatoista. Kolmessa tapauksessa kolmestatoista personointia ei tapahtunut. Näissä kohdissa maailmankaikkeus esitettiin joko passiivisena liikkujana tai ainoastaan sijaintina, jossa toimintaa tapahtuu. Muutoksia tarkasteltujen metaforisten ilmausten suomennoksissa oli etenkin suhteessa tekemisen dynaamisuuteen – suomennetuissa tekstikohdissa maailmankaikkeus esitettiin yleisesti alkutekstiä hillitympänä toimijana käyttäen lisäksi useimmiten ilmaisuja, joilla voidaan viitata yhtä aikaa sekä inhimilliseen että ei-inhimilliseen toimijaan.

Analyysini perusteella personointi vaikutti alkutekstissä voimakkaammin etenkin yksittäistason metaforien muodostumiseen – korostuneen (epäkonventionaalisen) personoinnin käyttö johti runsaasti yksityiskohtia sisältävien metaforisten rakenteiden esiintymiseen. Käsittemetaforien analyysin kannalta huomionarvoista on, että aineistossa personointia ilmaisevat metaforiset ilmaisut edustivat vakiintuneita, idiomaattisia sanontoja, mutta koska niitä käytettiin epäinhimillisestä käsitteestä *maailmankaikkeus*, ne muuttuivat personoinniksi. Sen sijaan käännetyssä aineistossa personointi edusti selvästi vakiintuneempaa metaforisuutta, joka oli tulkittavissa sekä epäinhimillisten että inhimillisten tekijöiden toiminnaksi.

Aineistossa oli runsaasti personointia, joka ei noudattanut metaforia (OLO)TILAT OVAT SIJAINTEJA, SYYT OVAT VOIMIA ja MUUTOKSET OVAT LIKETTÄ SIJAINNISTA TOISEEN, kuten kirjan nimen ilmaisu ”The *story* of the Universe” tai ilmaisut ”This cosmic foam could be the source of countless *baby* universes that bubble up from nowhere” ja ”After the hurly-burly of its extreme youth, the Universe relaxed”. Jätin vastaavanlaiset metaforiset toiminnan personoinnit analyysin ulkopuolelle, sillä kahdessa ensimmäisessä esimerkissä personointi toimii lähinnä määritteenä sen sijaan, että se toimisi suorana tekijänä, ja viimeisessä ilmaisussa maailmankaikkeutta ei esitetä varsinaisesti liikkujana. Tämänkaltaiset ilmaisut edustivat kuitenkin selkeästi havaittavaa personointia, jonka tarkastelu jatkokutkimuksenkohteena voisi olla mielekäästä.

Ajan käsite

Aineiston yksittäistason metaforissa ilmeni kielten välisiä eroja etenkin siinä, miten aineistossa hahmotettiin *ajan* käsitettä, vaikka aineistossa esiintyvä ajan käsite vaikutti suuresti *maailmankaikkeuden* käsitteen hahmotukseen. Käännöstieteen näkökulmasta olisikin mielenkiintoista tarkastella sitä, miten *ajan* käsite hahmotetaan eri konteksteissa toisistaan poikkeavien tai samanlaisten käsiterakenteiden avulla.

Aineistoteokseni tieteellinen maailmankuva perustuu Albert Einsteinin esittämään suhteellisuusteoriaan, joka puolestaan itsessään edustaa käsittemetaforaa AIKA ON TILALLINEN ULOTTUVUUS. Tämä käsitystapa vaikuttaa myös tavassamme puhua ajasta sekä englanniksi että suomeksi: ”Let’s meet before nine o’clock” ja ”Tavataan ennen perjantaita”. Aineiston analyysin myötä havaitsin, että ajan käsiterakenteen hahmotuksessa ja sen kielten välisessä variaatiossa esiintyy suurta vaihtelua sekä englannin että suomen kielten vakiintuneissa ilmaisuissa. Tämä käy ilmi varsinkin suhteessa ajan käsitteistämiseen vaikuttavaan subjektin ja objektin suhteeseen, joka voi käsitetasolla vaihdella sekä kielten sisällä että niiden välillä: ”Aika muuttaa ihmistä” tai ”Ihminen on muuttunut ajan myötä”; ”I have changed in the course of time” tai ”Time has changed me”. Myös ajan esittäminen liikkuvana, visuaalisena oliona esiintyi aineistossani, kuten käy ilmi seuraavasta ilmaisusta:

(at:) ”This foldout of the Universe’s past and future begins with the Big Bang. Time also starts with the Big Bang and flows from left to right.”

(kt:) ”Tarinamme maailmankaikkeuden menneisyydestä ja tulevaisuudesta alkaa alkuräjähdyksestä, josta myös aika alkaa: aika kulkee vasemmalta oikealle.”

Sekä suomen- että englanninkieliselle kielikulttuurille on tyypillistä käsittää yhteys *ajan* ja tilan muutosten välille, sillä *ajan* käsitteeseen liittyy muutos nykyhetkestä tulevaisuuteen. Tämä edellyttää liikkeen käsitteen aktivoimista ajan muutoksen yhteydessä. Tämä käsitys tuottaa AIKA ON LIIKKUVA KOHDE -metaforan, jonka kautta ymmärrämme ajan muutoksen myös tilan muutoksena. Tässäkin tapahtuu personointia, sillä käsitämme tilan muutoksen johtuvan tietystä tekijästä. Jos tekijä on sama kuin liikkuva kohde, kyse on tällöin itseaiheutetusta liikkeestä, mikä puolestaan mahdollistaa käsitykset *ajasta*, joka juoksee, matelee ja jolkuttaa. Voimme lisäksi hahmottaa *ajan* kiinteänä janana, jossa kokija liikkuu (”We’re *approaching* summer”, ”Hänellä oli *edessään* loistava tulevaisuus”), ajan liikkeenä suhteessa kokijaan (”Time is *running* fast”, ”Kesä *lähestyy*”) sekä ajan säiliönä tai kiinteänä suureena (”*Täytin* 30 vuotta” ja ”They had *plenty of time* in their hands”).

Etenkin kulttuurisesti vakiintuneet tavat hahmottaa aikaa voivat vaikuttaa siihen, millaisia käsiterakenteita käännökset edustavat. Toisaalta universaalien käsiterakenteiden olemassaolo voi korostua juuri käännösten avulla. Esimerkiksi seuraavassa aineiston kohdassa ajan käsitteistäminen lineaarisena jatkumona on alkutekstissä implisiittinen, mutta se on tehty näkyväksi suomennoksessa:

at: ”We cannot see any farther back, because before then the Universe was opaque.”

kt: ”Kauemmas emme voi nähdä ajassa taaksepäin, koska sitä ennen maailmankaikkeus oli läpinäkyvä.”

Tämän perusteella käännökset voivat siis myös täydentää alkutekstin implisiittisesti edustamaa yleistason käsiterakennetta, mikäli tuo rakenne vaikuttaa myös kohdekielellä.

Myyttisyys

Vaikka aineistoteoksestani oli löydettävissä myyttisiä piirteitä, en kuitenkaan tämän tutkimuksen puitteissa käsitellyt tekstiä myyttisenä kertomuksena tai syventynyt tarkastelemaan myytin ja teollisen tekstin rakenteellisia ja temaattisia eroja. Teoksen edustava tematiikka läheni myyttisyyttä

esimerkiksi siinä, että teoksessa kuvailtu todellisuusmalli on osittain arkikäsityksemme vastainen. Esimerkiksi *tyhjyyden* käsite ajattomuutena ja aineettomuutena sekä ajan, tilan ja aineen synty tyhjyydestä ei sovi vakiintuneeseen käsitykseemme syy-seuraussuhteesta, vaan muistuttaa paikoin myyttistä tai jopa uskonnollista maailmankuvaa. Tähän viittasivat myös tekstissä usein esiintyvät ilmaisu, kuten ”creation (of matter)” – ”(aineen) synty”. Mytologista vaikutelmaa korosti muun muassa kirjan puoliväliin sijoittuvan luvun ”Unfolding Universe” (jossa tiivistetään maailmankaikkeuden historia neljälle sivulle levittyväksi aukeamaksi) suora viittaus kristilliseen mytologiaan:

at: ”These four pages cover the entire story of our Universe, from creation to doomsday.”

kt: ”Näillä neljällä sivulla kerrotaan maailmankaikkeutemme koko tarina sen synnystä tuomiopäivään saakka.”

Merkillepantavaa oli, että termi ”creation” oli suomennettu ”synnyksi” vastoin kristillistä perinnettä, jossa viittaus aktiiviseen tekijään on korostuneempi: kristilliselle diskurssille tyypillisempiä käännösvastineita olisivat olleet ”luomistyö” tai ”luominen”. Sen sijaan käsitteen *Doomsday* käännöksessä suomentaja on päättänyt säilyttää viittauksen Raamattuun. Myös teoksessa esiteltävät teorialinnakkaistodellisuuksien mahdollisuudesta rikkovat arkikokemustamme vastaan – käsityksemme todellisuudesta perustuu pitkälti aistihavaintoihin ja mittauksiin perustuviin malleihin. Lisäksi kirjan esittämässä todellisuusmallissa joutui koetukselle länsimaiselle ajattelulle tyypillinen käsitys *ajasta* lineaarisena jatkumona. Mielestäni huomionarvoista on, että sekä tämänkaltaisen populaaritieteellisen että myyttis-uskonnollisten tekstien ymmärtäminen edellyttävät kumpikin arkikokemukselle vieraiden abstraktien käsitteiden tulkintaa, joka tapahtuu metaforisen kielen ja ajattelun avulla.

6. Pohdinta

Tutkimukseni tarkoitus oli selvittää, millaisten käsittemetaforien avulla *maailmankaikkeus* esitetään aineistossani liikkuvana, inhimillisenä tekijänä alkutekstissä. Lisäksi pyrin selvittämään, säilyvätkö nuo käsittemetaforiset merkitysrakenteet suomennoksissa, ja millaisia mahdollisia muutoksia suomennosten käsittemetaforisessa rakenteessa olisi havaittavissa yleisen tason ja yksittäistason metaforissa.

Selkeän menetelmän laatiminen käsittemetaforien analysoimiseksi varsinkin käännöstieteen näkökulmasta kaipaaisikin jatkokehittelyä. Tämän tutkielman analyysin ja tulosten perusteella varsinkin TAPAHTUMARAKENNE-metaforan toiminnan, mutta myös metonymian ja metaforan suhteen tarkastelu voi osoittautua hedelmälliseksi tutkimuskohteeksi. Myös kysymys siitä, millä tavoin personointi on universaali ja millä tavoin kieli- tai kulttuurikohtainen käsiterakenne, edellyttäisi lisätutkimusta. Muita erityisiä tutkimuksen aikana esille nousseita teemoja ja näkökulmia, jotka tämän tutkielman perusteella ansaitisivat jatkotutkimusta, ovat *ajan* käsitteen kulttuurisidonnaisuuden tutkiminen sekä myyttisen ja tieteellisen diskurssin suhde.

Tutkimusmenetelmäni soveltuivat hyvin tarkoituksiini, mutta niiden soveltaminen laajempaan aineistoon olisi voinut tuottaa kattavampia tuloksia. Ongelmallista menetelmissäni oli, että metaforisten ilmaisujen taustalla vaikuttavien merkitysrakenteiden selvittämiseksi ilmaisujen merkitystä oli tarkasteltava diskurssissa ontologisesti, sillä tekijyyden luonnetta ja dynamiikkaa ei ollut mahdollista selvittää ainoastaan kieliopillisen analyysin avulla. Etenkin kohde- ja sijainti-tapahtumarakenteeseen liittyvän käsittekartoitusten sekä personoinnin havaitseminen aineistosta edellytti ontologista ja intuitiivista luentaa. Esimerkiksi personoinnin havaitseminen pelkästään kielellisellä tasolla esimerkiksi MIP/MIVU menetelmän avulla ei tässä tutkimuksessa soveltamalla tavalla välttämättä paljastanut kaikkea tekstin sisältämää personointia, sillä personointi saattoi tapahtua tavoilla, joiden tulkinta edellyttää henkilökohtaiseen kokemukseen ja kulttuurintuntemukseen perustuvaa ymmärrystä ja voi siksi tuottaa tulkitsijasta riippuvaisia näkemyksiä. Ongelmallista analyysissäni oli lisäksi yleisen tason ja yksittäistason erottaminen toisistaan – näiden tasojen tarkempi määrittely olisi ollut tarpeen jo tutkimuksen alkuvaiheessa.

Myös valintakriteerien soveltaminen aineistoon oli paikoin ongelmallista, sillä liikkeen ja persoonin käsiterakenteen hahmottaminen oli mahdollista usealla eri tavalla, ja ymmärrykseni yksittäisen metaforisen ilmaisun ontologisesta merkityksestä ja viestinnällisestä funktiosta saattoi muuttua tutkimusta tehdessäni. Laadullisen analyysin tekeminen kielenkäytön taustalla vaikuttavista ajatusmalleista edellyttäisi mahdollisesti tarkempia menetelmiä ja laajempaa aineistoa.

Kielten välisten erojen selvittämiseksi korpusanalyysi voisikin olla kulttuurikohtaisia eroja paremmin valaiseva, joskin työläämpi menetelmä käsittemetaforien analysoimiseksi. Valitsemani laadullisen analyysin menetelmä osoittautui silti tämän tutkimuksen kannalta sopivaksi, sillä se mahdollisti syventymisen niin lauserakenteen kuin käsitetason merkityksiin sekä käsitteiden välisiin ontologisiin suhteisiin, joiden tutkiminen esimerkiksi korpusanalyysin kautta ei välttämättä olisi mielekästä. Tekstissä vaikuttavien yleisen ja yksittäistason metaforien tutkimuksen kannalta laadullinen ”syvä-analyysi” osoittautui siis tämän tutkimuksen tapauksessa hyödylliseksi menetelmäksi.

Valintakriteerien soveltaminen aineistoon kuitenkin rajasi pois myös sellaisia metaforisia rakenteita, joiden käännökset olisivat voineet ilmentää merkittäviä eroja suhteessa alkutekstin edustamaan käsiterakenteeseen. Vastaavanlaisen käsiterakenteen analyysin tekeminen voisi osoittautua mielekkääksi myös esimerkiksi yhteen kokonaiseen teokseen kohdistuvan narratiivisen analyysin kautta, jolloin voitaisiin tarkastella tekstikokonaisuuden kautta hahmottuvaa käsiterakennetta yhdestä näkökulmasta ja tuon kokonaisrakenteen toimintaa käännöksissä. Tämä lähestymistapa saattaisi tarjota mahdollisuuden löytää säännönmukaisuuksia, joiden pohjalta olisi mahdollista tehdä tarkempia päätelmiä kulttuurin ja kielen vaikutuksesta käsittemetaforien muodostumisesta ja käytöstä.

Lakoffin ja Johnsonin esittelemän TAPAHTUMARAKENNE -metaforan toiminnan tarkastelu alku- ja kohdekielisten tekstien välillä edellyttäisi mielestäni tarkempaa jatkotutkimusta. TAPAHTUMARAKENNE-metaforan tutkimus käännöstieteen näkökulmasta voisi tuoda lisävaloa muun muassa siihen, millaisten ajatusrakenteiden kautta esimerkiksi yleismaailmallisia fyysisiä toimintoja (kuten liikkumista, nukkumista ja syntymistä) voidaan hahmottaa erilaisten skeemojen ja käsitejärjestelmien kautta eri tavoin sekä eri kielissä että valitun kielen sisällä. TAPAHTUMARAKENNE-metaforan pääme-

taforien yksityiskohtainen tutkimus esimerkiksi korpusanalyysin avulla auttaisi selvittämään, toimiiko tämä metaforajärjestelmä systemaattisesti myös suomen kielessä. Mielenkiintoisen tutkimuslinjan tarjoaisi etenkin toiminnan ja sijainnin suhteiden käsitteistämiseen liittyvien kielikohtaisten vakiintuneiden käsitealueiden tutkimus. Tutkimus voisi tällöin kohdistua siihen, millä tavalla kieliläisiä tai kulttuurisia eroja ilmenee vakiintuneissa tavoissa hahmottaa toimintaan liittyviä syy-seuraussuhteita toiminnan kohteen ja toimijan/tekijän välillä.

Lopuksi

Käsittemetaforateorian tärkeimpiä oletuksia on, että tapamme käyttää kieltä edustaa tietynlaisia fyysisten kokemusten ja kulttuurin pohjalta muodostuneita ajatusrakenteita ja kartoituksia, jotka puolestaan jäsentävät ja ohjaavat tapamme hahmottaa ympäröivää maailmaa. Tästä näkökulmasta kääntäjä on erityisasemassa ensinnäkin kaksi- tai useampikielisenä ajattelijana eli toisistaan eroavien, toisiinsa limittyvien sekä päällekkäisten käsitealueiden kartoittajana. Kääntäjä toimii lisäksi kieliammatillisena, jonka tehtävä on kiinnittää erityisen kriittistä huomiota kielenkäytössä ja sen taustalla vaikuttaviin mielleyhtymiin, merkityksiin ja tarkoitukseen. Käsittemetaforarakenteiden olemassaolon tiedostaminen ja niiden toiminnan tunnistaminen voi auttaa kääntäjää paitsi tekemään motivoituneempia päätöksiä kieliammatillisena myös ymmärtämään omaa ajatteluaan ja sitä ohjaavia malleja.

Etenkin vakiintuneet käsittemetaforat voivat edustaa erilaisia ontologisia ajatusmalleja maailmankuvamme olennaisesta perustasta, johon kuuluu käsitteitä, kuten syntyminen (olemassa olemisesta ja olemiseen tulemisesta), tekijyys ja maailmassa toimiminen. Näihin ajatusmalleihin liittyvien osatekijöiden – käsitealueiden ja skeemojen – mahdollinen kulttuurisidonnaisuus voi vaikuttaa suuresti siihen, miten järjelemme jokapäiväisestä toiminnastamme. Kääntäjän kannalta on tärkeää olla tietoinen omassa ajattelussa vaikuttavista kulttuurisesti itsestäänselvyyksinä pidetyistä tulkintamalleista (vakiintuneista metaforisista rakenteista) paitsi itsenäisenä kielenkäyttäjänä myös tekstityöläisenä, sillä niiden käyttäminen auttaa hahmottamaan tekstien sisältämiä merkityksiä käsitekokonaisuuksina. Näiden kokonaisrakenteiden tunnistaminen auttaa kääntäjää tekemään valistuneempia päätöksiä sen suhteen, millaisia yksittäisiä metaforisia ilmaisuja on tarkoituksenmukaista käyttää

käännöksen aiotun vaikutuksen ja funktion muodostamiseksi – jos alkutekstissä on esimerkiksi havaittavissa yhtenäinen käsiterakenne, jonka pohjalta tekstissä käytetyt metaforiset ilmaisut rakentuvat, on käännöksessä syytä ottaa huomioon tuon kokonaisrakenteen vaikutus tekstistä välittyvään maailmankuvaan ja merkityssisältöihin.

Tämän tutkimuksen tilarajoitusten puitteissa ei ollut mahdollista paneutua syvemmin kysymykseen siitä, missä määrin perustavanlaatuiset ajatusrakenteemme, kuten syy-seuraussuhteet, liike ja teki-
jyys ovat muodostuneet fyysisiin kokemuksiimme perustuvan todellisuuskäsityksen mukaan ja missä määrin voimme muokata näitä ajatusrakenteita kulttuurin kautta opitun tai yksilöllisen luovan ajattelun avulla. Tämä on silti kiehtova kysymys, johon käsitemetaforien kieli- ja kulttuurisidonnaisuuden tutkimus voi tuoda lisävaloa.

Tutkimukseni perusteella voidaan alustavasti olettaa, että alkutekstin edustama käsiterakenne heijastuu suomennoksessa siinä määrin missä kielten väliset vakiintuneet käsiterakenteet ovat yhteneviä. Koska analysoitavasta aineistosta ei ollut havaittavissa yhtenäistä käsiterakennetta kuvaamaan tutkimuksen kohdetta, *maailmankaikkeuden* käsitettä, tutkimukseni perusteella ei voida tehdä päätelmiä siitä, miten tietty yhtenäinen käsiterakenne säilyisi tai muuttuisi käännöksessä esimerkiksi kielen vakiintuneiden rakenteiden tai kulttuurisesti erilaisten käsitealueiden vaikutuksesta. Käsite-
metaforien kielisidonnaisuuden jatkotutkimus olisikin paikoillaan. Tämän tutkielman perusteella käsitemetaforien kääntämisen tutkimiseksi voisi olla hyödyllisintä valita analysoitavaksi sellainen alkuteksti, joka edustaa sisäisesti eheää käsiterakennetta, ja jota vasten käännöksen edustamaa käsiterakennetta voisi tarkastella.

Itselleni tämän tutkielman tekeminen herätti uusia kysymyksiä etenkin siitä, missä määrin tieteellinen maailmankuvamme muodostuu metaforisen ymmärryksen kautta, ja kuinka metaforisesti käyttämämme kieli ohjaa ja määrittää sitä, mitä pidämme faktoina ja totuuksina: jos metaforat vaikuttavat tapaamme ajatella, voivatko ne muokata jopa sitä, mitä pidämme todellisena tieteellisen maailmankuvan puitteissa?

TUTKIMUSAINEISTO

Couper, Heather & Nigel Henbest. (1997). *Big Bang – the story of the Universe*. Dorling Kindersley Book: London.

Couper, Heather & Nigel Henbest. *Big Bang – suuri alkuräjähdyks*. Suom. Markus Hotakainen (1997). WSOY: Porvoo; Helsinki; Juva.

LÄHTEET

Amin, Tamer G, Jeppsson, Fredrik, Haglund, Jesper & Mdahl, Helge 2012: Arrow of time: Metaphorical construals of entropy and the second law of thermodynamics. *Science Education* 96:5. 818–848.

Barcelona, Antonio 2011: Reviewing the properties and prototype structure of metonymy. Benczes, Réka, Ruiz de Mendoza Ibáñez & Francisco José. *Defining Metonymy in Cognitive Linguistics: Towards a Consensus View*. John Benjamins Publishing Company: Philadelphia.

Dorst, Aletta G. 2011. Personification in discourse: Linguistic forms, conceptual structures and communicative functions. *Language and Literature* 20:2. 113–135.

Fauconnier, Gilles & Turner, Mark 1996. *Blending as a Central Process of Grammar. Conceptual Structure, Discourse, and Language*. Adele Goldberg (toim.) 183–203. CSLI: Stanford, California.

Fauconnier, Gilles & Turner, Mark 1998. Conceptual Integration Networks. *Cognitive Science* 22. 133–187.

Fauconnier, Gilles & Turner, Mark 2002. *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. Basic Books: New York.

Gibbs, Raymond 1999. Taking metaphor out of our heads and putting it into the cultural world. Gibbs, Raymond & Steen, Gerard J. (toim.) 1999, 145–166.

Gibbs, Raymond & Steen, Gerard J. (toim.) 1999. *Metaphor in Cognitive Linguistics. Selected papers from the 5th International Cognitive Linguistics Conference, Amsterdam, 1997*. John Benjamins Publishing Company: Amsterdam

Goatly, Andrew 2007. *Washing the Brain: Metaphor and Hidden Ideology*. John Benjamins Publishing Company: Amsterdam.

- Grady, Joseph E. 1999. A Typology of Motivation for Conceptual Metaphor. Gibbs, Raymond & Steen, Gerard J. (toim.) 1999, 79–100.
- Grady, Joseph E., Oakley, Todd & Coulson, Seana. 1997. Blending and Metaphor. Gibbs, Raymond & Steen, Gerard J. (toim.) 1999, 101–124.
- Häkkinen, Kaisa 2005. *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. WS Bookwell Oy: Juva.
- Johnson, Mark L. 1999. Embodied Reason. Weiss, Gail (toim.), *Perspectives on Embodiment: The Intersections of Nature and Culture*. Routledge: London.
- Kuhn, Thomas S. 1962. *The Structure of Scientific Revolutions*. (2nd Edition, Enlarged). University of Chicago Press: Chicago.
- Kövecses, Zoltán 2005. *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Kövecses, Zoltán 2010. *Metaphor: A Practical Introduction* (2nd Edition). Oxford University Press: Cary, NC.
- Kövecses, Zoltán 2011. Methodological issues in conceptual metaphor theory. Schmid, Hans-Jörg & Handl, Sandra (toim.), *Cognitive Linguistics Research: Windows to the Mind: Metaphor, Metonymy and Conceptual Blending*. Walter de Gruyter: Berlin.
- Lakoff, George 1987. The Death of Dead Metaphor. *Metaphor and Symbolic Activity* 2:2. 143–147.
- Lakoff, George 1989. *More than Cool Reason: a Field Guide to Poetic Metaphor*. University of Chicago Press: Chicago.
- Lakoff, George & Johnson, Mark 1980. *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press: Chicago.
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive Grammar*. Oxford University Press: New York.
- de Leon, Celia Martin 2010. Metaphorical models of translation. James St. André (toim.) *Thinking through translation with metaphors*. St. Jerome Publishing: Manchester.
- Murphy, Gregory L. 1996. On metaphoric representation. *Cognition* 60:2. 173–204.
- Nida, Eugene A. & Taber, Charles 1969/1982. *The Theory and Practice of Translation* (Helps for Translators 8). Leiden: United Bible Societies.
- Onikki, Tiina 1992. Paljon pystyssä. Harvilahti, Lauri, Kalliokoski, Jyrki, Nikanne, Urpo, Onikki, Tiina (toim.) *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.

Pragglejaz Group 2007. MIP: A Method for Identifying Metaphorically Used Words in Discourse *Metaphor and Symbol* 22:1. 1–39.

Robinson, Douglas 1991. *The Translator's Turn*. The Johns Hopkins University Press: Baltimore & London.

Schmid, Hans-Jörg & Handl, Sandra (toim.) 2011. *Cognitive Linguistics Research. Windows to the Mind: Metaphor, Metonymy and Conceptual Blending*. Walter de Gruyter: Berlin.

Schäffner, Christina 2004. Metaphor and translation: some implications of a cognitive approach. *Journal of Pragmatics* 36:7. 1253–1269.

Steen, Gerard 1994. *Understanding Metaphor in Literature: an Empirical Approach*. Longman: London & New York.

Steen, Gerard 2009: From linguistic form to conceptual structure in five steps. Brône, Geert & Vandaele, Jeroen (toim.), *Applications of Cognitive Linguistics: Cognitive Poetics: Goals, Gains and Gaps*. Mouton de Gruyter: Berlin.

Steen, Gerard J., Dorst, Aletta G. & Herrmann, J. Berenike 2010. *Method for Linguistic Metaphor Identification: From MIP to MIPVU*. John Benjamins Publishing Company: Amsterdam.

Stefanowitsch, Anatol 2006. *Corpus-Based Approaches to Metaphor and Metonymy*. Mouton de Gruyter: Berlin.

Tabakowska, Elzbieta 1993. *Cognitive Linguistics and Poetics of Translation*. Narr: Tübingen.

Turner, Mark 2000. *Death Is the Mother of Beauty: Mind, Metaphor, Criticism*. Cybereditions Corporation: New Zealand.

van den Broeck, Raymond 1981. The limits of translatability exemplified by metaphor translation. *Poetics Today* 2. 73–87.

VISK 2004. Hakulinen, Auli & Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki. Verkkoersio, viitattu 18.8.2014. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>.

Zanotto, Mara Sophia, Cameron, Lynne & Cavalcanti, Marilda C. (toim.) 2008. *Confronting Metaphor in Use: An Applied Linguistic Approach*. John Benjamins Publishing Company: Amsterdam.

English abstract

In this thesis I examine how the underlying conceptual metaphors of the English language source material are preserved or transformed in their Finnish translations. By examining the conceptual metaphors underlying a given discourse, my aim is to clarify the process by which we make sense of abstract concepts. I maintain that the study of conceptual metaphors can enable the translator to come to a better understanding of how their word choices can alter or reflect the conceptual structure of the original source text.

I use cognitive linguistics and conceptual metaphor theory as my theoretical framework as developed by Lakoff & Johnson (1980) and elaborated to the study of cultural variation and universality by Zoltan Kövecses (2005 & 2010). According to the conceptual metaphor theory, our thinking and reasoning about abstract concepts is largely metaphoric and based on our embodied experiences as humans operating in the world. The premise of this view is that abstract concepts can derive their logic and structure from more basic, concrete experiences. Thus, our embodied experiences can both motivate and constrict the conceptual structures that we use in describing different objects, actions and events.

In this thesis I study how the concept of the *Universe* is represented on a conceptual level as a personified agent that can move – a self-directed entity moving from one location to another. I use as my study material a book in the genre of popular science called *Big Bang – the story of the Universe* (1997) and its Finnish language translation *Big Bang – Suuri alkuräjähdyks* (1998). The scientific background of the book is founded on the Big Bang theory, but in its narration the book uses a wide array of creative and conventional metaphors to describe how the Universe functions. The book is intended for young audiences of approximately 10 to 15 years old. What makes this material suitable for the study of conceptual metaphors and my study question in particular, is that the main topic of the book – the *Universe* – is an abstract concept that by definition contains everything that is, was, and will ever be in existence. However, the book relies heavily on the use of personification and metaphors based on embodied human experience to describe the functioning of this abstract concept.

In order to detect the expressions in the English language source material where the *Universe* is conceptualized as a self-directed, moving human agent, I focus on the conceptual metaphors that use personification and that in addition belong to the EVENT-STRUCTURE metaphor as outlined by Lakoff & Johnson (1999). The EVENT-STRUCTURE metaphor is a large system of conceptual metaphors that operates in English language use. It structures the way English speakers reason and communicate about such abstract concepts as *states*, *causes*, and *changes*. Thus it structures the way the notion of *movement in space* is conceptualized in the English language system.

In my analysis, I focus on the conceptual metaphors that belong to the EVENT-STRUCTURE metaphor system, and how these conceptual metaphors operate in the English and Finnish language versions of my study material. I examine the underlying conceptual metaphors operating on the generic and specific levels of metaphoric representation in the source language material. I further examine how these conceptual metaphors operate in the Finnish translations of the source material. My aim is to find out if there are differences in how the concept of the *Universe* is conceptualized in the translated material compared to the original material.

My hypothesis is that the English and Finnish study material might express similar generic-level metaphors, because these metaphors are based on embodied human experiences, which are shared by all people and cultures. This hypothesis is supported by Lakoff & Johnson (1999) and Kövecses (2005). I further hypothesize that there can be differences between the specific-level metaphors of the English and Finnish study material.

In Chapter 2 I explain the operating principles of my theoretical framework the contemporary conceptual metaphor theory, and how the study of conceptual metaphor applies to the notion of personification. More specifically, I explain the functioning of the EVENT-STRUCTURE metaphor (Lakoff & Johnson 1999: 179–206) that I will apply in my analysis of the study material.

In chapter 3 I discuss the possibility of seeing the process of translation as a metaphor, more specifically by viewing the translation process in terms of the TRANSFER metaphor as outlined by Celia Martin de León (2011). De León presents that in the field of translation studies, the most prevalent view of the translation process is that of seeing translation as the *transfer* of meaning.

I discuss this view and contrast it to Douglas Robinson's (1991) notion of "somatic" translation that emphasizes the implications of physicality and the embodied experiences of the translator that can affect the translation process. On the basis of Robinson's view, translation can not be viewed simply as *transfer*. I return to this topic in my study results, where I discuss how the results do not support the notion of translation as the *transfer* of meaning.

In chapter 4 I introduce the methodology applied in the analysis. First, I introduce the method used for detecting the so called metaphoric key expressions of the text. For this, I use the MIP (metaphor identification procedure) and MIPVU methods of metaphor identification developed by the Pragglejaz Group (Pragglejaz 2007). Second, I introduce the five-step method for detecting personification in discourse as introduced by Gerard Steen (2009), which I will apply in my analysis.

In Chapter 5 I analyze the 13 examples found in total in the English language source material that represent the *Universe* as a personified agent that moves in space. At the end of chapter 5 I summarize the main findings of this thesis. I conclude that the translated Finnish examples showed pronounced differences in the structure of their specific-level metaphors in relation to their English source texts. More specifically, in the English language source material, the use of creative specific-level metaphors was more pronounced, whereas in the Finnish target material the use of conventionalized specific-level metaphors was prevalent.

My study shows that in general, the Finnish translations preserved the EVENT-STRUCTURE metaphor of the English material. Although the translated material showed minor differences in its conceptual structure on the generic-level in relation to the English material, the translations basically manifested similar EVENT-STRUCTURE metaphors that were used in the source material.

The conceptual structure of the analyzed English source material was preserved intact in the Finnish translations in only one target of analysis. More specifically, in only one case the Finnish material expressed the same conceptual structure both on the generic-level and specific-level metaphors the English material.

Furthermore, personification was shown to work in the English language source material in a more pronounced way, whereas in the translated Finnish target material personification was more conventionalized. In two cases out of thirteen translation examples analyzed, the Finnish text did not contain any metaphoric expressions at all. However, on the basis of the conceptual metaphors expressed in the Finnish translations, the abstract concept of the *Universe* could in general be considered as a personified agent in the Finnish material.

However, there was a high degree of variation in the Finnish language conceptual metaphors both on the generic-level and specific-level metaphors. This entails that the schematic variation in the specific-level metaphors can result in mappings that bring elaborated meaning structures to the generic-level metaphors.

What was unexpected in the study results was that the source text material did not represent a coherent specific-level conceptual structure. This gives further support for the hypothesis of this study, that is that variations in the conceptual structure of a given language are expressed mainly through specific-level metaphors, that is, the level of individual speakers or a particular discourse.

My results do not support the notion of conceptualizing translation in terms of the TRANSFER-metaphor. In order for the process of translation to manifest the TRANSFER-metaphor, the generic-level metaphors both in the source and the target language discourse would have to be similar. This was not the case in my study material.

I contend that my qualitative research methods were well suited for the purposes of this study, as they allowed me to carry out an in-depth analysis of the underlying meaning structures of the conceptual metaphors operating in the study material.

At the end of chapter 5, I introduce some potential topics and themes for further research. I conclude that a more elaborate study should be done on the functioning of the EVENT-STRUCTURE metaphor and personification, specifically in translations from English to Finnish. In addition, I suggest that further study should be carried out on the translation of metonymy and its relation to metaphor, as well as on the culture-specific aspects of the concept of *time*. Finally, inspired by the peculiar narrative of my study material, I propose that the conceptual relation of mythic and

scientific narratives might prove to be a worthwhile topic for further study from the perspective of translating conceptual metaphors.

In chapter 6 I discuss the implications of this study. I conclude that in order to carry out a more representative study of the language-specific aspects of conceptual metaphors, it would be conducive to analyze a study material that represents a uniform underlying conceptual structure. I propose that the identification of conceptual metaphors operating in any given text can offer practical tools for translators, as recognizing and utilizing these conceptual structures enables the translator to create texts that are conceptually integral: understanding the over-all conceptual meaning structure of a text allows the translator to consciously use specific metaphorical expressions in order to produce the intended function and effect of the target text.

In the scope of this study, it was not possible to draw conclusions about does the language-specific conceptual structure of a particular source domain affect the way we conceptualize and understand more abstract target domains differently in different cultures. However, on the basis of this study, this question might prove to be a valuable topic for further research.